

Charlotte Holten

Skandinaviske helgener, deres etterkommere og tilknytning til kongemakt gjennom sagalitteratur og liturgi

Masteroppgave i Historie

Veileder: Kjesti Bruvoll

Mai 2023

Charlotte Holten

Skandinaviske helgener, deres etterkommere og tilknytning til kongemakt gjennom sagalitteratur og liturgi

Masteroppgave i Historie
Veileder: Kjesti Bruvoll
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse:

Sammendrag:.....	3
Summary:	4
Forord:.....	5
Forkortelser	6
Kapittel 1: Innledning.....	7
1.1 Bakgrunn	7
1.2 Problemstilling og framgangsmåte.....	8
1.2.1 Problemstilling	8
1.2.2 Framgangsmåte	9
1.3 Tidligere forskning	13
1.3.1 Olav den hellige.....	13
1.3.2 St. Magnus.....	14
1.3.3 St. Knud Lavard	15
1.4 Kildetyper: Sagalitteratur og liturgi.....	16
1.4.1 Sagalitteratur	16
1.4.2 liturgi	18
1.5 Metode og kilde.....	18
1.5.1 primærkilder	19
1.5.2 Sekundærkilder.....	20
1.6 Oppbygging av oppgaven.....	21
Kapittel 2: Olav den hellige.....	23
2.1 Helgenkongens kanonisering og politiske bruk i hans ettertid.....	23
2.1.1 Norge etter Olavs død og helgenkåring.....	23
2.1.2 Olavs etterkommere: Magnus den gode og Harald Hardråde	24
2.1.3 Kirkelig perspektiv	27
2.2. Helgenkongens ulike framstillinger: Fra saga til liturgi.....	28
2.2.1 Ulike Olavsbilder i <i>Heimskringla</i> og <i>Den legendariske saga</i>	28
2.2.2 Lux illuxit: Helgenkongens liturgiske sekvens	34
2.3 Sammenfatning:.....	37
Kapittel 3: St. Magnus.....	40
3.1 Den politiske konflikten mellom jarlene på Orknøyene.....	40
3.1.1 Jarlene i Orknøyene: Konflikt og mord.....	40
3.1.2 Rognvald Kali: « <i>Sønn</i> » av St. Magnus.....	42
3.1.3 Biskop William: en usikker posisjon på Orknøyene	44

3.2 St. Magnus: Fra Orkneyinga saga til Noble og det ydmyke.....	45
3.2.1 Orkneyinga saga: Sagaene til jarlene i Orknøyene.....	45
3.2.2 St. Magnus: det noble og den ydmyke i lyset av hymnen «Nobilis Humilis».....	48
3.3 Sammenfatning:.....	50
Kapittel 4: St. Knud Lavard	52
4.1 Danmark og Borgerkrig:.....	52
4.1.1 Knud Lavards mord: et mord som startet en krig.....	52
4.1.2 Kong Valdemar: hans politiske spill.....	54
4.1.3 Korstogsbevegelsen: En ideologi som spredte seg.....	55
4.2: Saga, Saxo og liturgi: Knud Lavards framstillinger.....	56
4.2.1 Knytlinga saga:.....	56
4.2.2 Saxo Danmarkshistorie: Det politiske propagandaen i Saxo Grammaticus verk.....	58
4.2.3 Gudommelige embete til St. Knud Lavard.....	62
4.3 Sammenfatning:.....	64
Kapittel 5: Komparativ analyse av Olav den hellige, St. Magnus og St. Knud Lavard	67
5.1 Helgenene som fyrster.....	67
5.1.1 Hvordan var helgenene som fyrster.....	67
5.1.2 Rex iustus: kristen kongeideologi	70
5.2 Helgenene som helgen.....	70
5.2.1 Fromhet	71
5.2.2 Mirakelhistorier	72
5.2.3 Martyrdommen.....	74
5.2.4 Helligdom i liturgi	76
5.3 Hva er årsakene til fremstillingene?.....	77
Kapittel 6: Konklusjon	81
Litteraturliste	85
Sekundærkilde:.....	85
Primærkilde:	88

Sammendrag:

Målet med denne masteroppgaven er å gå gjennom og analysere ulike sagaverk og liturgier som tilhører tre skandinaviske helgenene, Olav den hellige av Norge, St. Magnus av Orknøyene og St. Knud Lavard av Danmark. Særlig på hvordan helgenene er knyttet sammen med deres etterkommere og hvordan kristen kongeideologi, også kalt for rex iustus-ideologien, blir fremstilt i kildene fra 1100 og 1200-tallet. Gjennom dette prosjektet vil jeg også studere det politiske og religiøse miljøet i middelalderen i Skandinavia ved å se på korstogeideologiens påvirkning i sagaverkene og liturgene, og jeg vil se på helgenes rolle som kongelige martyrhelgener. I denne oppgaven skal jeg forsøke å analysere enkeltvis komparativt de ulike sagaverker og liturgier for å få frem et bilde av fremstillingene av helgenene og deres tilknytninger til deres etterkommere.

Summary:

The aim of this master's thesis is to go through and analyse various works of sagas and liturgies belonging to three Scandinavian saints, St. Olaf of Norway, St. Magnus of Orkney and St. Knud Lavard of Denmark, particularly on how the saints relate to their descendants and how Christian king ideology, also called the *rex iustus* ideology, is portrayed in the sources from the 12th and 13th centuries. Through this project, I will also look at the political and religious environment in the Middle Ages in Scandinavia by looking at the influence of the crusade ideology in the saga works and liturgies and look at the role of the saints as royal martyr saints. In this thesis, I will attempt to analyse and analyse comparatively different works of sagas and liturgies in order to get a picture of the representations of the saints and their connection to their descendants.

Forord:

Jeg vil takke min veileder Kjersti Bruvoll for hennes hjelp og innspill om mulige vinklinger til denne masteroppgaven og for hjelp med å finne enkelte kilder som var til stor hjelp og som var viktige til denne masteroppgaven. Retter også en takk til min første veileder Randi Wærdahl for å introdusere meg for temaet. Jeg vil også takke Østfoldmuseene og Olavsdagene i Sarpsborg for deres hjelp med å finne enkelte kilder som var til hjelp med denne masteroppgaven.

Til slutt vil jeg takke mine foreldre for deres tiltro og oppmuntring for mitt arbeid gjennom masterarbeidet.

Vår 2023. Trondheim.

Forkortelser

Heimskringla = HM

Den legendariske saga = LS

Knytlinga saga = KS

Orkneyinga saga = OS

Magnus saga lengri = MSL

Gesta Danorum = GD

Lux illuxit = LI

Nobilis Humilis = NH

Antiphona Super Magnificat = ASM

Beatur vir = BV

Olav den hellige saga = OHS

Kapittel 1: Innledning

Denne oppgaven handler om tre fyrstelige martyrhelgenene i Skandinavia. Helgenene som jeg har valgt å skrive om er Olav den hellige fra Norge, St. Knud Lavard av Danmark og St. Magnus fra Orknøyene. I dette prosjektet vil jeg undersøke fremstillingen av disse helgenene basert på undersøkelse og analyse av et utvalg kilder fra 1100- og 1200-tallet, samt hvordan framstillingene av dem kan knyttes til etterkommernes bruk av helgenene politisk.

1.1 Bakgrunn

Etter at Olav Haraldsson hadde vendt hjem etter flere år i viking i utlandet, erklærte han at Norge var hans i odelsrett. I kapittel 35 i Olav den hellige saga i Snorres Sturlasson *HM* forklarer Olav at han har rett til kongeretten i Norge på grunn av at hans farslinje stammer fra Harald Hårfagre, som ifølge Snorre var Norges første konge. «Jeg vil ta farsarven min....det som er arven etter Harald Hårfagre».¹ Olav Haraldsson regjerte over Norge fra 1015 til 1028, da han ble jaget bort av den danske kong Knud og flere norske stormenn. To år senere kom Olav tilbake med en hær. Men han klarte ikke å ta tilbake tronen i slaget ved Stiklestad i 1030 hvor han døde. Olav Haraldsson hadde for mange fiender i Norge og Danmark. Likevel ble han ett år etter hans død erklært en helgen og begravd i Trondhjem, som ble Skandinavias fremste pilegrimsmål. Olav Haraldsson var en mindre suksessfull konge, men ble Nordens største helgen gjennom middelalderen og frem til i dag.

St. Magnus kom ifra Orknøyene, som ikke ligger langt fra den Skotske kysten. Orknøyene skal ifølge sagaene ha vært en del av Norge siden Harald Hårfagres tid, men nåtidens historikere er mer kritiske til dette og ser på år 1065 som tidspunktet for når Norges involvering av Orknøyene startet.² Magnus Erlendsson (d.1115) regjerte over Orknøyene med sin fetter Håkon Pålsson, men som i mange andre forhold mellom to makthavere i regionen, var det konflikt mellom de to søskenbarna. Denne konflikten kulminerte i at Håkon samlet en hær til Egilsay og tok Magnus til fange. Etter at Magnus hadde foreslått tre ulike avstraffelser, blir han til slutt drept.³ Magnus helgenerklæring tok lengre tid enn Olav den helliges, som bare tok ett år etter hans død. St. Magnus ble ikke erklært offisielt som helgen før innflytelsen til Pål-linjen av familien ble svekket og Erlend-linjen ble sterkere på Orknøyene.

¹ Olav den hellige saga, Kap. 35

² Wærdahl, 2011, s.40-42

³ Orknøyinga saga, Kap. 48, 49

I Danmark finnes det ikke bare en kongelig martyrhelgen, men to. St. Knud av Odense og St. Knud Lavard blir ofte forvekslet med hverandre. Knud Lavard er den mindre helgenen av de to danske helgenene, men har hatt en vesentlig rolle i den danske middelalderhistorien. Knud Lavard (d.1131) var heller ikke en konge, men en hertug over dagens Schleswig, men var likevel en populær figur i datidens Danmark. Han ble drept av sin fetter Magnus vinteren 1131. Dette ble starten på den danske borgerkrigen, som endte med Knud Lavards sønn Valdemar den store på tronen.⁴ Valdemar kom senere til å bruke St. Knud Lavards helgendyrkelse for å fremme sine egne politiske ambisjoner og kortogsideologien i landet.

1.2 Problemstilling og framgangsmåte

1.2.1 Problemstilling

Denne oppgaven er en analyse av ulike sagaverker og liturgier som omhandler tre skandinaviske helgener, Olav den hellige, St. Magnus og St. Knud Lavard. Jeg vil først analysere hver enkelt helgens verker for seg, deretter vil jeg gjennomføre en komparativ analyse. Tekstene ble skrevet i tidsperioden fra 1100 til 1200-tallet. Grunnen til at jeg vil se på dette er religionens rolle i middelalderen, som hadde en viktig rolle for menneskers hverdag. Religion hadde også en rolle i politikken på dette tidspunktet. Målet med denne oppgaven er å analysere fremstillingen av helgenene i sagaverker og liturgier, analysere hvordan de fungerer som helgen. Men også se på hvordan helgenene fungerer som fyrster og hvordan de er knyttet sammen med deres etterkommere. Jeg skal også prøve til slutt å analysere komparativt disse verkene for å prøve finne noen sammenligninger og finne ut om det er ulikheter mellom helgenene. Problemstillingen min er altså hvordan helgenenes framstillinger kan knyttes til deres etterkommere, deres dynastiske behov og hvordan kirken ønsker å fremstille helgenene, spesielt gjennom liturgi.

Gjennom min analyse har jeg valgt å analysere hvordan samfunnet på 1100 og 1200-tallet var politisk og religiøst. Derfor har jeg valgt å analysere verkene gjennom tre perspektiver; 1. Rex iustus-ideologien: Hvordan denne ideologien passer inn i Olav den hellige, St. Magnus og St. Knud Lavard sine verker. 2. Korstogsideologien: Hvordan korstogsideologien har påvirket synet på helgenen da verkene ble skrevet. 3: Kongelige martyrhelgen: Hvordan St. Knud Lavard, St. Magnus og Olav den hellige fungerer som kongelige martyrhelgener.

⁴ Knytlinga saga, Kap. 92

Jeg har også valgt å analysere sagaverkene og liturgiene gjennom et blikk av mentalitetshistorie og politisk historie inspirert av Sverre Bagge artikkel *Mellom kildekritikk og historisk antropologi: Olav den hellige, aristokratiet og rikssamlingen*.

1.2.2 Framgangsmåte

I dette prosjektet skal jeg fokusere på tre ulike perspektiver i min analyse av sagaverkene, Saxo Grammaticus *Gesta Danorum* og liturgiene. Disse perspektivene er kongelige martyrhelgener, som er viktig i analysen på grunn av helgenens rolle som martyrhelgen, kongeideologien på grunn av helgenenes rolle som fyrster og hvordan de blir ansett som fyrster i disse verkene, og korstogsideologien på grunn av hvordan samfunnet i Skandinavia har blitt påvirket av korstogene på 1100 og 1200-tallet. I dette prosjektet skal jeg også analysere de ulike verkene komparativt.

1.2.2.1 Kongelige og fyrstelige martyrhelgener

Martyrdom har vært et sentralt tema innenfor kristendommen helt fra begynnelsen. Dette kan vi se ved at Jesus ofret seg selv på korset for menneskeheten og senere gjennom de kristnes forhold til myndighetene i antikkens Roma. Martyrer ble derfor møtt med ærbødighet gjennom historien.⁵ På grunn av denne ærbødigheten er de fleste helgener fra tidlig kristen historie martyrhelgener. Men ettersom tiden gikk og kristendommen etter hvert ble lovlig og spredte seg utover verden, kom det en ny type martyrhelgener. Kongelig martyrhelgener er en germansk tradisjon, som tilsier England, Frankrike, Skandinavia og dagens Tyskland.⁶ Martyrdom er knyttet til Kristus allerede i tidlig kristendoms historie på grunn av Kristi offer på korset. For de kristne var det en mentalitet der man skal bevise sin tro for Kristus ved å ofre seg selv.⁷ For kongelige martyrlengender får man ikke bare historien om kongen som dør for sin tro, men også en beskrivelse en kristuslignende figur, særlig gjelder det Olav den hellige. Olav blir beskrevet med lys i ulike sagaverk og hans blod helbreder.⁸ I tradisjonen om Olav den hellige får vi derfor se en parallell mellom helgenkongen og Kristus i litteraturen, ifølge Gunnhild Røthe.⁹

Skandinavia hadde tidlig kontakt med kristendommen, og regionen var kristnet i faser. I Danmark kom den relativt tidlig med Harald Blåtann, som er kreditert den som kristnet landet, og Norge ble offisielt kristnet etter Olav Haraldsson død ved Slaget ved Stiklestad. Innenfor kristendommens kongeideologi var kongen utvalgt av Gud selv for å styre massene, men det

⁵ Ferrero, 2013, s. 890

⁶ Skòrzenka, 2011, s. 329

⁷ Ferrero, 2013, s.891

⁸ Røthe, 2004, s.305,306, 310-316

⁹ Røthe, 2004, s.299

betydde ikke at kongene selv var hellige. Kongene var ikke overnaturlige, men fortsatt mennesker. Helligdom var ikke en selvfølge. De måtte fortjene det gjennom usedvanlige handlinger og fromhet.¹⁰

Sammenlignet med kongelige martyrhelgener i middelalderens Europa og martyrer i den tidlige kristendommens historie, var det en utvikling i hva som kan beregnes som en martyrdød. I stedet for det tidlige antikkens begrep av martyrdød der man ofret seg selv for sin tro, var nå det nye begrepet «alle som har lidd en voldelig død».¹¹ Denne utviklingen kan komme av at martyrkonseptet ble stadig mer politisert, særlig i land som England, Frankrike, dagtidens Tyskland og Skandinavia.¹² Martyrhelgener var ikke lenger individer som lider en død fra hedenske hender, men noe politisk som for både kirken og deres familie kunne brukes for å fremme de politiske og religiøse ambisjonene som de hadde.

Joanna A. Skórzenka skriver i kapittel 8 av boken *Ideology and Power in the Viking and Middle ages: Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney and the Faeroes*, at helgener som Olav den hellige og andre lignende helgener hadde en politisk bakgrunn for deres helgenkåringer. Det vil si at deres kanonisering viser interessen til de ulike gruppene, som kirken eller kongemakten, og den er influert av det sosiale og den politiske strukturen i regionen.¹³ Flere ganger i skandinavisk middelalderhistorie kan man finne etterkommere av enkelthelgener som tar bruk deres hellighet i deres politiske ambisjoner. Dette kan vi se i Danmark med kong Valdemar og hans far St. Knud Lavard, på Orknøyene med St. Rognvald Kali med hans onkel, St. Magnus, og i Norge med kong Magnus den gode med hans far Olav den hellige. Denne tradisjonen stammer tilbake til den prekristne tiden der makthaverne legitimerte seg via en mytologisk opphavshistorie og bruken av ulike relikvier.¹⁴

1.2.2.2 Kongeideologi

De europeiske kongeidealene som preget middelalderen kom fra flere kilder, men det som hadde mest innflytelse var betegnet Rex iustus. Rex iustus handler om en kristen kongeideologi som har preget Europa gjennom middelalderen.¹⁵ Rex iustus-ideologien handler om en ideell kristen leder som spiller rollen som konge og prest gjennom sine handlinger, moraler, rettferdighet og lover.¹⁶ Kirkefaderen Augustin av Hippo skrev om rex iustus-ideologien i et av

¹⁰ Skórzenka 2011, s. 330

¹¹ Skórzenka, 2011, s. 330

¹² Theilmann, 1990, s.242

¹³ Skórzenka, 2011, s. 331

¹⁴ Skórzenka, 2011, s.333

¹⁵ Røthe, 2004, s.177

¹⁶ Røthe, 2004, s.177

sine verker. Meningen med denne ideologien var at rex iustus var en idealkonge som skulle guide folket gjennom mørke tider. Dette var sett gjennom Augustins syn på kristen historie.¹⁷ Augustin skilte den gode kongen (rex iustus) og den dårlige kongen (rex tyrannus). Mens rex iustus fikk kongemakten og legitimiteten rett fra Gud, var det motsatt med rex tyrannus, som var en monark som representerte det motsatte av de kristne verdier ved grusomhet og hevngjerrighet.¹⁸ Mens Augustin av Hippo var den som skapte denne ideologien, var det ikke før Karl den stores tid at ideologien fikk et fotfeste i Europa. Karl den store utviklet meningen med kongemakt i Europa etter Romerrikets fall. Karl den store ga en ny mening til rex iustus-ideologien der kongen ikke bare hadde rollen som den moralske guiden som Augustin av Hippo skapte, men også som den krigerske lederen som beskyttet sine borgere.¹⁹ Kongens gud var folkets gud, og kongen var ikke separert fra folket, men en del av den. Og hvis kongen ikke lenger ga god lykke til folket, hadde kongen feilet og han hadde ikke lenger gudommelig gunst.²⁰ Karl den store var det man kan betegne overherre over Italia som hans far Pipin, og han ga områder til Pavestaten som også faren tidligere hadde gjort.²¹ Men Karl den store tenkte at i kongemakten var det ikke separert mellom den jordiske makten og den religiøse makten, noe som fremkommer tydelig i et brev han skrev til Pave Leo III der det vises til at paven viser sin lydighet til kongen, ikke motsatt.²² I den første delen av brevet satte han tonen om hva kongen sin jobb var og hva pavens sin jobb var. Kongen sin jobb var å beskytte kirken og spre troen, mens kirkens jobb var å reise armene til Gud som profeten Moses.²³

Man kan finne rex iustus-ideologien i bibelen med historien om kong David og kong Saul. I første Samuelsbok finner vi historien om når Israelittenes første konge Saul bryter Guds ord ved å ofre storfe fra fienden, Amalekittene, til Gud, noe Gud hadde bedt Saul ikke å gjøre. På grunn av dette ble Saul forkastet som konge av Israelittene.²⁴ Senere skal profeten Samuel ha oljet David som Israelittenes konge. David går inn i tjeneste for Saul, men når Saul ser at Gud er med David, blir han misunnelig og konflikten mellom dem begynner.²⁵ Saul ville drepe David og var villig til å drepe Guds prester og jaktet på David, men Gud var ikke villig til å la David

¹⁷ Ourand, 1988, s.19,17

¹⁸ Wieruszowski, 1965, s.65

¹⁹ Ourand, 1988, s.8

²⁰ Ourand, 1988, s.8,9

²¹ Woods,1921, s.54

²² Ourand, 1988, s.15

²³ Ourand, 1988, s.15

²⁴ 1. Sam, 15, 1-23

²⁵ 1. Sam, 18, 18

havne i Saul sine hender.²⁶ Men selv om Saul ville se David død, ville ikke David Saul vondt, selv om han hadde mulighet til det. David sparte Saul, mens Saul sovnet i hulen i ørkenen.²⁷ Historien om dette forkastet Saul og Guds utvalgte konge David, legitimerer denne ideologien ved at den viser kontrasten mellom to konger; Saul som har brutt Guds ord, blir forkastet og taper mot David. David var ikke villig til å drepe sin herre Saul, som var ikke lenger beskyttet av Gud.

I Norge er *Kongespeilet* en av de største kildene der det fremkommer at rex iustus-ideologen var i landet. Verket ble skrevet ikke lenge etter den norske borgerkrigen (ca.1130-1240) var over med Jarl Skules død.²⁸ *Kongespeilet* er delt opp i tre deler og tredje del handler om hvordan mennesket i høyere rang, særlig kongen, skal oppføre seg og utføre sine plikter og oppgaver.²⁹ *Kongespeilet* er tydelig over posisjonen til kongen og hans makt. Kongen, ifølge forfatteren av *Kongespeilet*, blir referert til som Konge og Gud. Sverre Bagge i *The political thought of the Kings Mirror*, refererer til at kongen er Guds utvalgte på jorden.³⁰ Dette går tilbake til bibelen med historien om Kong Davids kroning. Ifølge forfatteren av *Kongespeilet* er dyden til kongen sin egen visdom, som går tilbake til Kong Solomon, Israel viseste konge i bibelen.³¹ Men hva kan *Kongespeilet* fortelle om kongeideologien for hele Skandinavia på denne tiden? Den moralske kongen i *Kongespeilet* er et typisk eksempel på Rex iustus, den kristne kongelige ideologien som stammet helt fra Karolingertiden.³² *Kongespeilet* er ett verk som forteller hvordan folk skal oppføre seg. Dette kommer i form av advarsler om drikking, utroskap og stygt språk.³³ *Kongespeilet* er bare et eksempel blant flere prinsespeiler i Europa, verker som forteller hvordan fyrster skal oppføre seg moralsk sett. Som i det norske *Kongespeilet*, er det en dualitet mellom den gode kongen (David) og den onde (Saul), og forskjellen mellom det europeiske og det norske er hvordan kongens dyd passer i rollen til en monark.³⁴

1.2.2.3 Korstogsideologien

I 1095 talte Pave Urban 2. i kirkemøtet i Clermont om grusomhetene som kristne i Midtøsten ble utsatt for. Pave Urban preket for å frigi Jerusalem, som er regnet som det hellige land og verdens midtpunkt i middelalderen. Denne talen gikk rett inn på de som hørte Paven tale og de

²⁶ 1. Sam 22 14-16 1. Sam 23, 14

²⁷ 1. Sam, 28, 7

²⁸ Sigurdsson, 2011, s.69

²⁹ Bagge, 1987, s.23

³⁰ Bagge, 1987, s.23

³¹ Bagge, 1987, s.90

³² Bagge, 1987, s. 98

³³ Bagge, 1987, s. 88

³⁴ Bagge, 1987, s.99

svarte med «Gud vil det!». ³⁵ Dette var starten til det første korstoget i 1099. Denne historiske hendelsen hadde store følger i middelalderen og etter, ved at det påvirket forholdet mellom kristne og ikke-kristne. Dette ser vi allerede i 1096 når en tysk gruppe ledet av grev Emicho av Leiningen massakrerte jøder i Rhin-området når de mente at de ikke trengte å dra helt til Jerusalem for å kjempe. ³⁶

Korstogsideologien spredte seg utover i Vest-Europa. Ideologen førte til at det var en felles identitet mellom de europeiske kongedømmene, de var kristne, og hadde en stor innflytelse over den kristne ekspansjon på steder som i Spania. Også på steder på grensen mellom kristendom og hedendom utviklet det også kamper om religion. ³⁷ Korstogsideologien kom også til Skandinavia med Knud Lavard, som bygget borger og kirker for å skape en korsfarerstat i det vendiske område til Rugen-området. ³⁸ Skandinaviske konger som Erik Eiegod og Sigurd Jorsalfare dro begge ut for å dra til det hellige land. Mens Erik Eiegod døde på Kypros, nådde Sigurd Jorsalfare det hellige land og dro hjem igjen etter reisen. ³⁹ Basert på dette kan en se at krostogsideologien hadde en stor oppblomstring allerede i sin tidlige fase.

1.3 Tidligere forskning

1.3.1 Olav den hellige

Olavskulten oppsto i et avgjørende tidspunkt i Norges middelalderhistorie. Det var på denne tiden at kongemakten i Norge ble en stabil institusjon og at kirken ble etablert. ⁴⁰ Olav den hellige var en regional helgen, men han appellerte likevel til resten av Skandinavia og store deler av Europa. ⁴¹ Av de skandinaviske helgenene, er Olav den hellige blant dem som blir mest omtalt. Når man leser de tidligere tekster og sagaer om Olav den helliges liv og død, kan disse deles i to. 1. den sekulære sagatradisjonen som vi kan lese i verker som Snorres Sturlasson Olav den hellige saga, og 2. den kirkelige tradisjon der man fokuserer primært på Olavs helgenstatus og hans mirakler. ⁴²

Som St. Knud Lavard, spilte St. Olav rollen som broen mellom den sekulære kongemakten i Norge og kirken. ⁴³ Ifølge Haki Antonsson legger Snorre *Translatio* innenfor en norsk politisk ramme via høvdingen Einar Tambarskjelve ved at grunnleggelsen av Olavskulten var på grunn

³⁵ Jensen, 2006, s.6,7

³⁶ Jensen, 2006. s.11

³⁷ Jensen, 2006. s.34

³⁸ Jensen, 2006, s.37

³⁹ Jensen, 2006, s.35

⁴⁰ Antonssen, 2007, s. 103

⁴¹ Edwards, 2008, s. 35

⁴² Lindow, 2008, 104

⁴³ Antonssen, 2007, s.104

av nasjonalistiske høvdinger som likte lite å ha en dansk konge til å styre over dem.⁴⁴ Uansett hva Snorre har skrevet, var det ikke før Olavs sønn Magnus den gode og senere hans halvbror Harald Hardråde, at kongemakten aktivt promoterte Olavskultenkulten for å fremme sine politiske motiver. Under kong Haralds regjeringstid, begynte han å bygge en kongelig residens nær helgenalteret i Nidaros, som etterfølgende konger av Norge fortsatte å bygge og residere over.⁴⁵

1.3.2 St. Magnus

St. Magnus var en jarl fra Orknøyene og var sønn av Erlend Jarl, som styrte sammen med sin bror Pål i over 30 år. Etter at jarledømmet ble avskaffet i 1098, og han returnerte rundt 1102, styrte Magnus og hans fetter Håkon Pålsson regionen.⁴⁶ Forholdet mellom Magnus og Håkon skal ha vært anstrengt, noe som ikke var uvanlig historisk sett. Tronrekkefølgen i Orknøyene var ikke regulert, noe som gjorde at det ofte var flere jarler samtidig gjennom dens historie, noe som skapte en konfliktfull historie med maktkamp.⁴⁷

Kunnskapen om St. Magnus, hans helgenkult og hvordan den vokste, kommer primært fra *Orknøyinga saga*.⁴⁸ Ifølge denne sagaen skal Magnus ha dratt først til Egilsay med bare to skip, men Håkon hadde brutt avtalen ved å ta med seg sju til åtte krigsskip. Da Magnus ble tatt til fange og medbrakt til en forsamling, prøvde han å forhandle om livet sitt, men mennene i forsamlingen ville ikke godta dette. Magnus ble drept av en kokk på grunn av at ingen ville drepe Magnus.⁴⁹ Etter Magnus sin død lot Håkon han bli begravd i Christchurch i Birsray. Som i mange andre helgenberetninger skal det ha kommet lys rundt gravens hans og mirakler begynte å komme som ligner på noen av miraklene til Olav den hellige, noe som viser at de begge er samme type helgen.⁵⁰

I utgangspunktet var biskop William skeptisk til å anerkjenne helligheten til St. Magnus, men han skiftet etter hvert mening etter å ha fått tilbake synet. Han hadde blitt blind etter et angrep og fikk tilbake synet etter at han ba til helgenen. Like etter skal St. Magnus lik ha blitt flyttet fra Christchurch til Kirkwall.⁵¹ Mens grunnen til skifte av mening var på grunn av mirakel ifølge *Orkneyinga saga*, var den virkelige grunnen mer komplisert. Biskop William skjønnte

⁴⁴ Antonssen, 2007, s. 108

⁴⁵ Antonssen, 2007, s. 113

⁴⁶ Wærdahl, 2011, s.44

⁴⁷ Tomany, 2008, s. 129

⁴⁸ Antonsson, 2007, s. 69

⁴⁹ Thomson, 2008, s.95

⁵⁰ Thomson, 2008, s.97

⁵¹ Antonsson, 2007, s.70

trolig at innflytelsen som Pål-linjen var i ferd med svekkes, mens Erlens-linjen ble mer prominent. Dette vil si at biskopens anerkjennelse av helgenen var rent politisk.⁵² Og Erlend-linjen var representert av Magnus sin nevø St. Rognvald Kali Kolsson. Under Rognvald Kali var Orknøyene i en gullalder der Magnus Erlendsson ble offisielt kanonisert i 1136 og byggingen av St. Magnus katedralen midt i Kirkwall ble initiert.⁵³ I *St. Magnus of Orkney: A Scandinavian martyr-cult in context*, skrevet av Haki Antonsson, skriver han at under det 10. og 11. århundre var regionen dominert av rivalisering mellom etterkommerne av Erlend og Pål. Dermed førte bruken av St. Magnus til at kravet til Rognvald Kali ble sterkere og hadde mye støtte i steder som Shetland, der Magnuskulten var sterk og mange av hans mirakellegender kommer ifra.⁵⁴

1.3.3 St. Knud Lavard

Knud Lavard (d.1131) var en dansk prins og hertug i begynnelsen på 1100-tallet. Under hans levetid hadde den danske tronrekkefølgen ikke faste regler, det vil si at kronen kunne gå til en av brødrene til kongen. På grunn av dette og Knud Lavards popularitet blant det danske folk, ble fetteren hans prins Magnus sjalu. Magnus hadde en følelse av at Knud ville ta tronen fra han, noe som førte til mordet på Knud. Mordet på Knud førte til den danske borgerkrigen, som varte til Knud Lavards sønn Valdemar ble konge over Danmark. Om Knud Lavard hadde øynene rettet mot den danske tronen, viser ikke kildene helt. Grunnen til mistanken mot Knud var hans nylige tittel Knes, som den danske lærde Saxo Grammaticus trodde det var et annet navn på rex.⁵⁵ Kilder som *Chronicon Roskildense* er forsiktige med å beskrive Magnus som en ond mann. Dette på grunn av, ifølge DuBois, at forfatteren er forsiktig å ikke sverte kongen og hans sønn på grunn av at kong Niels var en rettmessig konge og, det ville være forræderi å skrive negativ om dem.⁵⁶

Det var allerede forsøk på å kanonisere Knud Lavard under Erik Emunes regjeringstid (r.1134-1137).⁵⁷ Men drapet på Erik Emune førte til en stopp for oppbygningen av Knudskulten.⁵⁸ Promoteringen av St. Knud Lavard fortsatte da kong Valdemar kom til tronen. Valdemar hadde en stor innflytelse i oppbygningen av Knudskulten. Til forskjell for lignede helgener som Olav den hellige og St. Magnus, kan man ikke finne kilder på at kulten til St. Knud Lavrad fikk en

⁵² Antonsson, 2007, s.76

⁵³ Wærdahl, 2011, s.51

⁵⁴ Antonsson, 2007, s.81

⁵⁵ Lind, 2015, s.108

⁵⁶ DuBois, Inwersen, 2008, s.157

⁵⁷ Antonsson, 2007, s. 135

⁵⁸ Antonsson, 2007, s. 136

kirkelig støtte, før erkebiskop Eskil i 1160-årene.⁵⁹ Dette betyr at Knud Lavards helgendyrkelse er på grunn av kongelig støtte via Valdemar sitt initiativ. Likevel ble St. Knud Lavard en bro mellom kongemakten og kirkelig makt. For det første legitimerte kanoniseringen Valdemar ved at han fikk en direkte tilknytning til en helgen. Det andre med at Valdemar eldste sønn Knud ble kronet som medkonge, som gjorde at konflikten førte til den danske borgerkrigen ikke skulle gjenta seg igjen i fremtiden med en regel over kongerekken i landet.⁶⁰

1.4 Kildetyper: Sagalitteratur og liturgi

1.4.1 Sagalitteratur

En av de viktigste kildene om vikingtiden og middelalderen i Skandinavia er den særskilte sagalitteraturen. Innenfor den nordiske historieskrivingen spiller sagalitteraturen en viktig rolle. Sagalitteratur ble skrevet mellom 1100 og 1200-tallet.⁶¹ Det mest kjente sagaverket i Norge er Snorre Sturlasson *Heimskringla*, som ble skrevet en gang på 1200-tallet. Andre lignede sagaer som ble skrevet på den tiden er *Knytlunga saga* og *Orkneyinga saga*, som handler om kongedynastiene i regionene.⁶² Det fins flere sjanger av sagaer, der noen er mer fiktive, noen er historiske og andre er blanding av historiske og fiksjon.⁶³ Innenfor sagalitteraturen kan man finne flere typer sagalitteraturer som bispesagaer, verdslige samtidssagaer, kongesagaer, islandssagaer og Fornaldersaga, også kalt legendesagaer.⁶⁴ *Heimskringla*, *Knytlina saga* og *Orkneyinga saga* er det man kaller kongesagaer. Kongesagaene forteller historien om kongene i regionen, og selv om Orknøyene ikke hadde konger, men jarler, regner man også med *Orkneyinga saga* som kongesaga på grunn av at den forteller historien om det regjerende dynastiet i regionen. Sagaer om Olav den hellige og St. Magnus kan også kalles martyrsagaer, sagaer som handler om martyrhelgener. De fleste av martyrsagaene som vi kjenner til i dag ble skrevet på den samme tiden som resten av sagaene ble skrevet, rundt 1100-1200-tallet.

Når man ser på betydningen «Saga» ser man at betydningen er å fortelle.⁶⁵ En av de største kritikkene som angår sagaene var sagaenes muntlige bakgrunn, og historikere som Keyser mente det ga uhistoriske trekk i litteraturen.⁶⁶ Samtidig anså sagakritikere som P.A Munch at desto lengre tidsavstand som forfatteren skriver om, desto mer utroverdig ble dette.⁶⁷ Men i dag

⁵⁹ Antonssen, 2007, s. 137

⁶⁰ Antonssen, 2007, s. 138

⁶¹ Mundal, 2013, s.278

⁶² Mundal, 2013, s.278

⁶³ Mundal, 2013, s. 270

⁶⁴ Mundal, 2013, s.278

⁶⁵ Mundal, 2013, s.270

⁶⁶ Helle, 2011, s.51

⁶⁷ Helle, 2011, s.52

er sagakritikken mer nyansert. Sverre Bagge sitt syn på sagaene er mer historisk-antropologisk der man bruker sagaer som ikke rene historisk kilder, men som kulturelle, sosiale og politiske kilder.⁶⁸ Dette gjør at lesningen av sagaer forteller mer om hvordan samfunnet var på den tiden sagaene ble skrevet og hvordan de så på de historiske hendelsene, enn å lese som om hendelsene i sagaene faktisk har skjedd. Lauritz Weibull mente at det ikke var mulig for sagatradisjonen å skape en hel sammenhengene historie.⁶⁹ Mens Weibull og hans bror hadde mistro til sagatradisjonen, hadde sagakritikere som Halvdan Koht et annen syn ved at sagaer som kongesagaene hadde mye pålitelig informasjon om tidsperioden og mente senere at det var ingen grunn til å tro at sagatradisjonen var uhistorisk.⁷⁰

Skandinaviske kongelige martyrlengder har også en sammenkobling med kongelige martyrhelgener som finnes i England ved at de følger visse mønstre.⁷¹ Disse mønstrene innebærer at helgenen var en rettferdig monark og blir forrådt av en judaslignende skikkelse, og til slutt står lys fra graven, som et bevis av helgenens helligdom.⁷² Når man leser disse kongesagaene kan en se at de følger etter det latinske hagiografiske mønstre, spesielt når det gjelder fortellinger om konger som er kronologisk, men også episodisk i sin karakter.⁷³ Samtidig har også kongesagaene likhetstrekk med legendelitteratur, som allerede var introdusert i Norden i første halvdel av 1000-tallet.⁷⁴ Selv om legendesagaer har hagiografiske røtter i seg er det ikke alltid riktig, for det kan variere. Generelt kan en tenke at kilder om helgener er hagiografiske, også sagaer, siden de forteller om livene til hellige menn og kvinner, men ifølge Carl Phelpstead er det ikke alltid riktig. Phelpstead skriver at sagaen til Olav den hellige vil han regne som en hagiografisk kilde, men kunne ikke si det samme om kapitlene som omhandler til St. Knud Lavard og St. Magnus.⁷⁵ Dette er på grunn av at forskere som regel er enige om at sagaer om helgener i kongesagaer ikke er virkelige helgenberetninger. De ordentlige helgenberetninger er som regel oversettelse fra Latin, har de latinske modeller og ble brukt til å forkynne og bygge opp kirken der Phelstead skiller mellom «egentlige» og «verdslige».⁷⁶ Med det i tankene ser man forskjellen mellom de to litterære sjangrene ved at sagaforfatterne ikke bare har hagiografiske trekk i sine tekster, men også forklarer «verdslige»

⁶⁸ Helle, 2011, s.62,63

⁶⁹ Helle, 2011, s.55

⁷⁰ Helle, 2011, s.53

⁷¹ Antonsson, 2007, s.23

⁷² Antonsson, 2007, s.24

⁷³ Bagge, 2016, s. 28

⁷⁴ Mundal, 2013, s. 269

⁷⁵ Phelpstead, 2007, s.45,46

⁷⁶ Phelpstead, 2007, 46,47

ting». ⁷⁷ Et godt eksempel på dette er Snorre Sturlasson *Heimskringla*. Som skrevet ovenfor hadde geistligheten monopol over historieskrivingen i store deler av middelalderen, noe som påvirket historiesjangeren på denne tiden. Dette påvirket også hvordan litteraturen til helgener så ut med den kristne historiesjangeren. Slike kilder var mer hagiografiske enn senere kilder, og de beskrev helgenens liv, død og hva en helgen står for. ⁷⁸

1.4.2 liturgi

Liturgi kan variere fra å være messer, musikk, sekvenser, ritualer og til aktiviteter som er dedikert til en enkel helgen, og gjerne brukt i forbindelse med helgenens festdag. Og det kan brukes til å skape en identitet menigheten har med helgenkulten. ⁷⁹ På grunn av at liturgier ikke er historiografiske som sagaer, er de mer vanskeligere å forklare historien bak og er mer som et puslespill som må forklares. ⁸⁰ Det betyr at liturgi ikke alltid er figurativ, men allegorisk og religiøst drevet. En helgens liturgi kan fortelle ikke bare om helgen selv, men også hvordan samfunnet på den tiden den ble skrevet så på helgenen og hvilken rolle han hadde. ⁸¹ En helgen kan åpent eller diskret være et eksempel på verdier som kirken ønsket å lære mennesket. ⁸² Med dette i tankene kan en se at liturgi er en viktig historisk kilde på et menneskelig nivå. Med liturgier kan en finne ut om samfunnet når liturgien ble skrevet. Det vil si hva slags idealer som var viktige å fremheve i slike verker, og finne ut det politiske og religiøse miljøet som samfunnet befinner seg i. Som vi kommer til å se i dette prosjektet, hvordan liturgien forteller om korstogene og dens idealer. Det fins ulike liturgiverker. En av dem er Hymner som tar sin historie, hendelser og episoder fra en helgens *vita*. ⁸³ En annen type liturgi er antifoner, som blir som regel knyttet tematisk sammen med bibelske historier under kirkemesse. ⁸⁴

1.5 Metode og kilde

I denne masteroppgaven tar jeg for meg både primærkilder i form av sagaer, liturgier og Saxo *Gesta Danorum*, og sekundære kilder som tidligere forskere og historikere har skrevet. Primærkildene i denne oppgaven er lett tilgjengelige i enten på internett, bokhandler, bibliotek eller som del av artikler.

⁷⁷ Bagge, 2016, s.32

⁷⁸ Phelpstead, 2007, s.1

⁷⁹ Hope, 2017, s.38

⁸⁰ Sønnesyn, 2015, s.24

⁸¹ Sønnesyn, 2015, s.24,25

⁸² Petersen, 2015, s.131

⁸³ Hope, 2017, 34,35

⁸⁴ Hope, 2017, s.36,37

1.5.1 primærkilder

Selve oppgaven er en analyse av ulike primærkildene knyttet til de tre helgenene jeg skal se på. Jeg har valgt *Heimskringla* på grunn av verkets rolle i norsk historieforskning om vikingtiden og middelalderen. Med sagaene *Olav den hellige saga*, *Magnus den gode saga* og *Harald Hardråde saga*, får jeg en god oversikt over Olavs Haraldsson liv, død, og hans ettermæle. Sammen med *Heimskringla*, bruker jeg også *Den legendariske saga* på grunn av at den har et annet, mer hagiografisk perspektiv av Olavs bildet som ble skrevet rundt på samme tid som *Heimskringla*. De andre sagaverkene jeg har valgt å bruke er *Knytlinga saga* om St. Knud Lavard og *Orkneyinga saga* om St. Magnus. Grunnen til jeg har valgt disse er på grunn av at disse verkene er kongesagaer som *Heimskringla*, noe som gjør det interessant å se nærmere på og sammenligne dem med de norske kongesagaene om Olav. Samtidig tar jeg også for meg *Den legendariske Olavssaga* for å se på en annen versjon av sagaen om Olav den hellige fra rundt samme tid som Snorre Sturlasson skrev *Heimskringla*. Det er også noen kapitler av *Magnus lengri saga* i *Sacrad Non-Violence, Cowadice Profane: St.Magnus of Orkney in Nordic Hagiography and Historiography* av Maria-Claudia Tomany, men er ikke nok innhold slik at jeg kan gi en konkret analyse.

Hagiografiske verk som tar for seg helgenbiografier som *vitaer*, har jeg valgt å ikke bruke av ulike grunner. Om St. Knud Lavard har det blitt skrevet to *vitaer*, der den første ble skrevet av den engelske Magisteren Robert av Ely da Erik Emune var konge over Danmark, men bare noen fragmenter av dette verket har overlevd til i dag.⁸⁵ Dette betyr at jeg ikke kan få se helheten av fremstillingen av St. Knud Lavard. På grunn av dette har jeg valgt å heller ikke ta med de andre *vita* verkene som *Passio Olavi* og *Latin Life of St. Magnus*.

Sagaverkene er fulle av skaldedikt, særlig gjelder det *Olav den hellige saga* i *Heimskringla* og *Den legendariske saga*. Men på grunn av at det i *Knytlinga saga* og i *Orkneyinga saga* ikke finnes skaldedikt i de kapitlene som omhandler St. Magnus og St. Knud Lavard, så kan jeg ikke analysere og senere sammenligne. Jeg ser derfor ikke på skaldedikt i analysen.

Siden sagaene varierer i lengde og informasjon om helgenene, tar jeg også for meg andre primærkilder som liturgier. Liturgiene er også viktige på grunn av at de viser hvilke sider av helgenene som kirken ønsker å fremheve. Jeg bruker ikke hele liturgiske verker, på grunn av en mangel av en oversettelse til et forståelig språk og fordi jeg må passe på at prosjektet ikke blir for stort. Jeg har valgt å bruke liturgiske hymner til Olav den hellige og St. Magnus, *Lux illuxit*,

⁸⁵ DuBois, Ingwersen, 2020, s.161

A saint and his Sequence oversatt av Åslaug Ommundsen, og *Nobilis Humilis*,⁸⁶ På grunn av at hymnene er knyttet sammen med helgenes *vitaer*, får jeg likevel en forståelse av hva som står i *vita* verkene. På grunn av at jeg ikke fant en oversettelse av *Nobilis Humilis*, måtte jeg bruke en oversettelse av liturgien fra nettsiden store.michaelmcglynn.com, som har liturgiske musikkart.⁸⁷ På grunn av at jeg ikke kunne finne en oversettelse av en hymne om Knud Lavard, måtte jeg bruke antifoner i stedet. Jeg bruker antifonene *Antiphona Super Magnificat* og deler av *Beatus Vir* fra artikkelen *The images of St Knud Lavard in his liturgical offices and its Historical impact*.⁸⁸ Jeg har valgt disse to fra denne artikkelen på grunn av at disse gir ulike bilder av Knud Lavard som en helgen.

1.5.2 Sekundærkilder

Sammen med primærkildene har jeg også brukt flere sekundærkilder. Som sekundærkilder som er relevante for Olav den hellige har jeg brukt Gunnhild Røthe *Helt, konge og helgen; Den hagiografiske tradisjon om Olav den hellige i Den legendariske saga, Heimskringla og Flateyabók*. Dette på grunn av at jeg mener denne doktoravhandlingen ikke bare er relevant til når jeg skriver om Olav den hellige, men også til St. Magnus og St. Knud Lavard. Røthe beskriver hagiografiske tradisjoner og mønstre som er lett å forstå.

Samtidig har jeg brukt historiebøker som Ole Moseng *Norsk historie: 750-1537* og Claus Krag *Norges Historie fram til 1319* for å finne informasjon ikke bare om Olav den hellige, men også om Norge på den tiden han levde. Grunnen til jeg har valgt disse er at begge gir gode forklaringer om norsk middelalderhistorie der begge har et eget kapittel om kristningen og statsdannelsen av Norge slik at det er lett å forstå denne tidsperioden. William P.L Thomsson *The new history of Orkney* gir en god oversikt over historien til Orknøyene fra dens tidlige historie til moderne historie. Boken dedikerer et helt kapittel om tidsperioden Magnus levde og gir gode politiske forklaringer og bakgrunn over Magnus liv og død. Til Knud Lavard har jeg brukt flere kapitler av *Of Chronicles and Kings: National saints and the emergence of Nation States in the High Middle Ages* som handler om kongemakt, liturgi og stat, og hvordan det er knyttet sammen. Kurt Villads Jensen skriver noen kapitler om Knud Lavard, den danske borgerkrigen og Kong Valdemar i *Det danske Imperium: storhed og fald* som er relevante når det gjelder den historiske bakgrunnen til helgenen. Jensen andre bok *Korstogene*, er også

⁸⁶ Ommundsen, 2009, s.164-166 Noteark fra Mixed Voice Chorus

⁸⁷ Noteark fra Mixed Voice Chorus

⁸⁸ Petersen, 2015, 139,140

relevant når det gjelder historien om korstogene og dens ideologi i Europa, Skandinavia og Danmark.

Andre verk som jeg har brukt i denne oppgaven er Carl Phelpsteads *Holy Viking*, der han tar for seg den hagiografiske tradisjonen bak sagalitteraturen. Tue Gad i kapittel 2 for seg martyrlegender, dens opprinnelse, ulike typer passionslegender osv. *Ideology and Power in the Viking and Middle Ages; Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney and The Faeroes*, særlig kapittel 8 skrevet av Joanna A. Skórzewska tar for seg familien til kongelige og fyrstelige martyrer. Del 2 av Thomas DuBois *Sancity in the North: Saint, Lives, and Cults in Medieval Scandinavia* dedikerer han til fyrstelige martyrer og deres litteratur som var dedikert til dem.

Også i *St. Magnus of Orkney: A Scandunavian martyr-cult in Conext* tar forfatteren, Haki Antonsson også inn helgener som St. Olav og St. Knud Lavard i del tre av boken, mens del en og to handler om det hagiografiske konteksten og det historiske konteksten i Orknøyene.

Andre litteraturverker jeg vil bruke med i tillegg til sagaverkene er Saxo Grammaticus *Gesta Danorium*. Dette er på grunn av det også kan gi et innblikk over St. Knud Lavard og hvordan forfatteren så på han. Knud Lavard har også en del ballader, men balladene som jeg har funnet, er ikke relevant på grunn av at de ble skrevet i senere tid.

Jeg har også tatt i bruk ulike artikler i denne oppgaven. Jeg har brukt Sverre Bagge *Mellom Kildekritikk og Historisk antropologi; The Old Norse Kings' sagas and European Latin Hystography*, som er sagakritiske. Aslaug Ommundsen skriver i *A saint and his Sequence: Singing the legend of St. Olaf*, om liturgien til Olav den hellige, forfatterskapet, samfunnet i Nidaros på den tiden, og dens europeiske innflytelser. Samtidig har jeg brukt flere andre artikler som jeg mener er relevante for oppgaven. Steffen Hope i sin doktoravhandling *Constructing institutional identity throught the cult of royal saints, c.1050-c.1200* tar for seg og skriver om liturgiene til de tre kongelige martyrhelgenene. På grunn av at denne doktoravhandlingen har et lignede tema som mitt prosjekt, vurderte jeg at det er relevant å se på hans synspunkter.

1.6 Oppbygging av oppgaven

Fokuset til denne prosjektet er å analysere ulike verker om helgenene og se hvordan de er fremstilt som regenter. I de tre førte analysekapitlene, kapittel 2,3 og 4 skriver jeg om henholdsvis Olav den hellige, St. Magnus og St. Knud Lavard. I disse kapitlene går jeg gjennom den politiske bakgrunnen til deres helgenkåringer, og analyserer sagaverkene om dem, samt *Gesta Danorium* og liturgier dedikert til helgenene.

I kapittel fem av dette masteroppgaven analyserer jeg framstillingen av helgenene komparativt. I dette kapitlet går jeg gjennom, analyserer og sammenligner helgenene som regenter og helgener og ser på hvorfor man kan finne disse mønstrene i disse verkene.

Kapittel seks er konklusjonskapitlet der jeg samler opp min konklusjon av denne masteroppgaven.

Kapittel 2: Olav den hellige

2.1 Helgenkongens kanonisering og politiske bruk i hans ettertid

2.1.1 Norge etter Olavs død og helgenkåring

Norge under Olav Haraldssons tid var en periode der både de politiske og religiøse institusjonene ble mer etablert. Selv om det før Olav Haraldssons tid ble bygget kirker rundt i landet, særlig under andre kristningskonger som Håkon den gode og Olav Tryggvasson, var det ikke før Olav Haraldsson sin kirkebygging at kirken i Norge ble mer omfattende og organisert. Under Olav Haraldsson regjeringstid opprettet han kirkemøter i Moster. I disse kirkemøtene ble det bestemt regler for prester og lovgivning som gjorde at alle hedenske guder ble forbudt.⁸⁹ Kristendommen og norrøn tro var forskjellige type religioner. Mens norrøn tro var mer privat og uorganisert, var kristendommen overnasjonal og mer statlig.⁹⁰ Siden Olav Haraldsson var i viking på steder som i England og Normandie der kristendommen hadde et sterkt fotfeste, kan en tenke seg at Olav fikk innflytelser fra det kristelige Europa. Denne inspirasjonen førte igjen til en mer stabil kongemakt i Norge. I begynnelsen av hans regjeringstid forlangte Knud den mektige at Olav ble en vasall for den danske kongen, noe Olav nektet. Den danske kongen var fast bestemt med å få Norge under sitt styre. Dette gjorde han ved å verve norske stormenn med generøse gaver og store løfter.⁹¹ Knud den mektiges rikdom, sammen med en generell misnøye med Olav Haraldsson som konge, førte til Olavs eksil i 1028 og igjen senere hans død i 1030 i slaget ved Stiklestad. Norge var etter Olavs fall, under Knud den mektiges imperium, som omfattet Danmark, England og nå Norge.

Etter Olav Tryggvasson død ved slaget ved Svolder i 1000, innsatte danskekongen Svein Tjugeskjegg Ladejarlene som vasaller i Norge, men etter Håkon Eiriksson jarls død i 1029 hadde Ladejarlene ikke noen arvinger igjen.⁹² Dette ga den danske kongen muligheten til å få Norge under direkte dansk innflytelse ved å innsette sin sønn Svein (d.1036) som en underkonge, med hans mor Alfiva som formynder. Svein og Alfiva var ikke godt likt. Med den nye danske kongen kom det danske menn til landet, samt nye lover som var upopulære.⁹³ De nye lovene som ble introdusert var for å videre sentralisere kongemakten i landet, noe stormennene ikke likte. De nye lovene som de to introduserte var blant annet at det ikke var lov å dra fra landet uten kongens godkjenning.⁹⁴ Samtidig ble det innført skatter og høyere bøter.⁹⁵

⁸⁹ Krag, 2009, s.63

⁹⁰ Krag, 2009, s.42

⁹¹ Krag, 2009, s.62

⁹² Krag, 2009, s.64

⁹³ Krag, 2009, s.64

⁹⁴ Krag, 2005, s.216

⁹⁵ Krag, 2009, s.65

Når Olav Haraldsson var konge fikk han også motvilje mot seg på grunn av sin harde politikk, så det var ikke overaskende at lovene som kong Svein og Alfiva introduserte fikk den samme, eller hardere motviljen fra det samme folket. Nordmennene følte misnøye med de nye lovene og mente det påvirket livene deres.⁹⁶

Samtidig var det ikke bare misnøye med de nye lovene og skattene. Enkelte stormenn var spesielt misfornøyd etter å ha kjempet i slaget ved Stiklestad og var lovet Norge av kong Knud. Spesielt to stormenn, som også var blant de mektigste menn i Norge, hadde forventet å bli utnevnt til regent. Einar Tambarskjelve var gift med søsteren til Eirik Jarl og Svein jarl og innsatte seg selv som Ladejarlenes arvtaker via hans hustru.⁹⁷ Den andre stormannen som var misfornøyd var Kalv Arnesson, som lenge var en alliert med Olav Haraldsson, men som etter kongens eksil byttet side. Etter at Olav Haraldsson dro i eksil i 1028 skal begge ha kommet til kong Knut for å slutte seg til han.⁹⁸ Begge mennene var ambisiøse og regnet med at de skulle få styre Norge og ble skuffet over å høre at Knud innsatte hans egen sønn som underkonge. Mennene ville sannsynligvis svekke den nye norske kongen og hans formynder ved å for det første kanonisere Olav Haraldsson ifølge *Heimskringla*, (heretter kalt *HM*).⁹⁹ Og for det andre å hente inn Olavs sønn, Magnus den gode, slik at han kunne ta farsarven.¹⁰⁰ Einar Tambarskjelve og Kalv Arnesson var blant de mektigste mennene i landet og innflytelsen deres var stor, slik at det neppe var vanskelig å få andre stormenn til å følge dem.

2.1.2 Olavs etterkommere: Magnus den gode og Harald Hardråde

I år 1035 var det en stor omveltning i det danske kongeriket med Knut den mektiges død. Dette førte til en mulighet for at Norge igjen skulle få et eget kongedynasti. Stormennene som var med i bondehæren og de som hadde tatt imot den danske kongens penger, hentet inn Olav Haraldsson sønn Magnus, som hadde levd i eksil siden 1028. En grunn til dette kan vi se i *Olav den hellige saga* (heretter kalt *OHS*), kapittel 247, der det står at Sveins mor og formynder, Alfiva, var en fiende av landets menn.¹⁰¹ I *HM* setter Snorre Sturlasson et dystert blikk på de nye lovene som den nye danske kongen innførte. De nye lovene som ble innført var inspirert av danske lover, men noen var, ifølge Snorre, hardere enn det man kunne finne i Danmark. De nye lovene gikk ut på at ingen kunne dra ut av landet uten kongens tillatelse, ellers mistet man eiendommen til kongen. En lov gikk ut på at en fredløs ikke kunne få arv, og at denne arven i

⁹⁶ Krag, 2005, s. 217

⁹⁷ Krag, 2009, s.65

⁹⁸ Krag, 2005, s.216

⁹⁹ Ola den hellige saga, kap. 244

¹⁰⁰ Olav den hellige saga, kap.251

¹⁰¹ Olav den hellige saga, kap. 247

stedet går til kongen, og en annen lov var det at en danske som var i Norge, var lik ti nordmenn i vitnesbyrd.¹⁰² Misnøyen var stor, og det gikk ikke lenge før folket savnet Olav. Dette ville gi mulighet til ambisiøse menn som Kalv Arnesson og Einar Tambarskjelve, som ønsket mer makt og innflytelse som de ikke fikk fra Knud. Ved å hente inn Olav Haraldsson sin sønn ville de få en posisjon som rådgivere til den elleve år gamle kongen.¹⁰³

Da Magnus Olavsson, senere kalt den gode, kom til Norge, var hans far allerede erklært en helgen. Ifølge Snorre dro biskop Grimkjell og Einar Tambarskjelve til kong Svein og kongemoren Alfiva og bad om å få grave opp graven til Olav Haraldsson, noe de godkjente. Etter at de gravde opp graven og åpnet opp kisten skulle Olav, ifølge sagaen, ikke ha forandret seg etter døden. Han var like frisk som hans var i livet og både håret, skjegget og neglene hadde vokst. Alfiva ba om mer bevis om kongens hellighet ved å kutte skjegget og sette det i brann. Hvis det ikke brant beviste det for alle at Olav Haraldsson var hellig. Biskop Grimkjell gjorde nettopp dette og Alfiva kunne ikke gjøre noe mer for å avvise Olavs hellighet. Både kongen, folket og biskop Grimkjell avgjorde at Olav var en hellig mann.¹⁰⁴ Så den unge kongen hadde allerede da han kom til landet et godt grunnlag for makten ved siden av å være en kongesønn og påstått etterkommer av Harald Hårfagre. Gjennom *HM* kan en Hårfagres odell spille en viktig rolle som skaper av en kontinuerlig narrativ i sagaverket. Etter Hårfagres død var det vanlig at tronpretender knyttet seg selv til Harald Hårfagre for å ha et mer legitimt krav på tronen. Dette kan en også lese i *OHS* der Olav Haraldsson trekker frem hans odelsrett som grunnen for å legitimere seg som konge over Norge.¹⁰⁵ Men en nærmere lesing av både sagene og nærmere historielesning forteller at det ikke bare var Hårfagreætten som styrte Norge. Sagaene forteller at Ladejarlene i Trøndelag hadde en stor innflytelse over deler i Norge og var i en tid regenter for danskekongen etter Olav Tryggvasson død i år 1000 til Olav Haraldsson vant slaget ved Nesjar. Samtidig hadde Danmark en sterk innflytelse over Viken, dagens Oslofjordområde. Dette kan en se på en av runesteinene i Jelling som Harald Blåtann hadde reist. På runesteinen står det «den Harald som vant seg alt Danmark og Norge og gjorde danene kristne».¹⁰⁶ Ved Olavs fall på Stiklestad kunne det først se ut som Danmark endelig hadde vunnet Norge etter flere perioder med direkte innflytelse. Men etter Olavs kanonisering i 1031, hadde dette snudd.

¹⁰² Olav den hellige saga, kap. 239

¹⁰³ Krag, 2005, 218

¹⁰⁴ Olav den hellige saga, Kap. 244

¹⁰⁵ Olav den hellige saga, Kap. 35

¹⁰⁶ Rindal, 1996, s.44

Olavs fall og helgenkåring førte til at det «gamle» dynastiet med Hårfagreætten hadde vunnet.¹⁰⁷

Kongemakt før og etter Olavs død var ulikt fra hverandre. Fra Harald Hårfagres tid til Olav Haraldsson var kongemakten ikke like sterk som i land som England og Danmark der kongemakt hadde vært en stabil institusjon lenge. Norge var mer fragmentert, og den svake kongemakten førte aldri til et stabilt dynasti. Med helgenkongen og de som kom etter ble det etablert og utviklet en kongemakt som skulle vare i flere år.¹⁰⁸ Med dette kunne Olavs død og helgendyrkelse gjøre at kongemakten ble mer stabilt og innflytelsesrikt enn tidligere.¹⁰⁹ En helgen var et symbol på helligdom som også kunne gi en politisk makt for de som trengte det.¹¹⁰ Land som England hadde skytshelgener som ga politisk makt til landets monark. Det var på grunn av at på denne tiden var symbolsk makt veldig viktig for monarkene for at deres vasaller skulle akseptere dem. Man kan se under kong Henry IIIs. regjeringstid etter Simon de Montfort, jarlen i Leicester, at en kult vokste frem rundt jarlen som ga symbolsk makt til vasallene.¹¹¹ I England kan vi se denne symbolske makten med St. John av Beverly miracula fra det 12 århundre. Her finner man en hendelse der den engelske kongen Adelstein får hjelp av St. John av Beverly mot en skotsk invasjon på engelsk jord.¹¹² Helgener på denne tiden hadde nær tilknytning til mennesket, noe som førte til at de ikke bare var perfekte religiøse symboler, men også politiske symboler. Dette igjen førte til at helgener hadde makt etter sin levetid, noe som makthavere brukte til sin fordel. Særlig når en makthaver hadde en relasjon med en helgen, fikk han en sterkere autoritet og legitimitet.¹¹³

Etterfølgerne til Olav Haraldsson klarte å gjøre det tidligere norske konger ikke klarte, stabilisere et varig norsk dynasti der helgenkongens etterkommere satt på den norske tronen gjennom middelalderen.¹¹⁴ Dette klarte de på grunn av hvor stor rollen Olav den hellige hadde som en helgen. På grunn av at helgener skapte sterke følelser blant mennesker i middelalderen, og at makthavere brukte helgenene til sine egne politiske motivasjoner.¹¹⁵ Både Magnus den gode og Harald Hardråde brukte deres familiebånd til Olav den hellige til deres egen nytte. Ifølge sagaen *Magnus den gode saga*, var det han som bygget Olavsskrinet, som var pyntet med

¹⁰⁷ Bagge, 2014, s. 256

¹⁰⁸ Krag, 2005, s.229

¹⁰⁹ Bagge, 2014, s. 587

¹¹⁰ Theilmann, 1990, s.242

¹¹¹ Theilmann, 1990, s.246

¹¹² Tarczyński, 2006, s.88-89

¹¹³ Langslet, 2011, s.220

¹¹⁴ Bagge, 2015, s.587

¹¹⁵ Theilmann, 1990, s.243

både sølv, gull og verdifulle edelsteiner.¹¹⁶ Skrinet til Olav den hellige har vært viktig både for helgenkulten til Olav den hellige og den norske kulturarv. Skrinet beskyttet liket til Olav den hellige fra pilgrimer som ønsket å ta noe fra liket for å få noe av helligdommen av liket. Dette kan man se i flere kirker der man oppbevarer helgener, mange mangler noen deler av skjelettet. Rundt samme tid som skrinleggingen, ble høytiden til Olav den hellige en hellig høytid over hele landet.¹¹⁷ Dette var de første skrittene til helgendyrkelse på kongens initiativ, i motsetning til helgendyrkelse nedenfra og lokalnivå. For å knytte seg nærmere Olav den hellige, begynte Magnus den gode å bygge Olavskirken og kongsgården på samme sted som liket til helgenkongen var oppbevart etter slaget ved Stiklestad. Byggeprosjektene ble startet av Magnus den gode, men ble fullført på Harald Hardrådes initiativ.¹¹⁸ Fra kilder får man et inntrykk av at det allerede var initiativ til å knytte kongemakten med Olav den hellige når Magnus Olavsson kom til Norge i 1035.

Olav den helliges tilknytning til kongemakten i Norge kommer opp igjen på midten av 1100-tallet med kong Magnus Erlingsson privilegiebrev. Privilegiebrevet som ble skrevet av erkebiskop Øystein Erlendsson går som følger:

Til Gud gir jeg (Magnus) da i dag, på den herlige oppstandelsens dag, meg selv med riket til evig tid, og den herlige martyr kong Olav, som jeg nest Herren med særlig hengivelse overdrar Norges rike fullt og helt. Og så langt Gud vil, skal jeg forstå dette riket som denne herlige martyrs arvelige eiendom, under hans overhøyhet og om hans stedfortreder, og holde det av ham.¹¹⁹

Dette gjør at landet Norge tilhører Olav den hellige og Olav er fortsatt konge over Norge. De norske kongene er under helgenkongen og skal følge etter helgenkongens eksempel.¹²⁰ Beskrivelsen av kongen i dette dokumentet er en rettferdig og from konge i samsvar av rex iustus-idelgien av kongemakten.¹²¹ Dette viser et bilde over det politiske prosjektet på midten av 1160-tallet når dokumentet ble skrevet og viser stillingen kirken og kongemakten ønsket av Olav den hellige på den tiden.

2.1.3 Kirkelig perspektiv

Før 1960-tallet ble det ansett i historieforskningen om kristningshistorien i Norge, at kristningen av Norge var takket være kristningskongene Olav Tryggvasson og Olav Haraldsson.¹²² Men

¹¹⁶ Magnus den gode saga, kap. 10

¹¹⁷ Magnus den gode saga, kap. 10

¹¹⁸ Harald Hardråde saga, kap.38

¹¹⁹ Krag, 2015, s.239

¹²⁰ Hope, 2017, s.121

¹²¹ Krag, 2015, s.113

¹²² Krag, 2005, s. 138

dette har siden blitt erstattet med forståelsen av at kristningen av landet var en lang prosess som varte over en lengre tidsperiode. Dagfinn Skre skriver at tidlig misjonsarbeid i Norge var støttet av den norske kongen Håkon den gode, men på grunn av motstand fra de lokale norske stormennene, oppnådde misjonsarbeidet ikke mye.¹²³ Likevel fant kristningen sted i landet i varierende grad. Størstedelen av kristningen skjedde i den sørøstlige delen av landet på grunn av den danske innflytelsen. De to mest kjente runesteinene i Danmark forteller både om Danmarks forhold til Norge og kristningen. På den ene runesteinen står det skrevet «den Harald som vant seg alt Danmark og Norge og gjorde danene kristne».¹²⁴ Man finner også arkeologiske funn som kristne graver og steinkors i områder som i Oslofjorden, Trøndelag og Rogaland og Sunnmøre fra 1000-tallet.¹²⁵

Med dette i bakgrunnen kan man se at folket under Olavs regjeringstid allerede hadde en form for forhold til kristendommen. Som allerede skrevet ovenfor var Olav Haraldsson den første norske kongen som innførte kirkelige lover.¹²⁶ Selv om det kunne finnes kristendom i Norge allerede før Olav Haraldsson regjeringstid, var ikke kristendom som en egen fast institusjon til stede i landet. Gjennom den tidlige prosessen av misjoneringsprosessen var ulike biskoper og prester i kongens hird.¹²⁷

De kristne norske kongene, som Håkon den gode og Olav Tryggvason, hadde også engelske prester med i sin hird, men forskjellen mellom dem og Olav Haraldsson var at Olav Haraldsson klarte å etablere en form for kirkeorganisasjon ved det første kirkemøte i landet og skapte en mer systematisk bygging av kirker i landet.¹²⁸ Dette vil si at kirken og kristendom som en fast organisasjon fikk et fotfeste i landet på Olav Haraldssons initiativ. Og når kirken skulle velge en ny helgen for å være ansiktet til de nye kirkeorganisasjonene i landet, var valget selvfølgelig. Olav Haraldsson var ikke bare kongen som etablerte de første kristne lovene i landet, men han var også den siste norske kongen før Norge var under dansk styre mellom 1028-1035.

2.2. Helgenkongens ulike framstillinger: Fra saga til liturgi

2.2.1 Ulike Olavsbilder i *Heimskringla* og *Den legendariske saga*

Olav den hellige har mange ulike beretninger som forteller om hans liv. En av de mest berømte sagaer som handler om helgenkongen, skrevet av Snorre Sturlasson, har en kompleksitet i sin

¹²³ Skre, 1998, s.7

¹²⁴ Knirk, 1996, s.44

¹²⁵ Skre, 1998, s.8,9

¹²⁶ Krag, 2009, s.63

¹²⁷ Skre, 1998, s.23

¹²⁸ Moseng, 2018, s.92

OHS ved å koble sammen den typiske hellige Olav som stammer fra kirketradisjonen og vikingkongen. Snorres Olav er en kontrast til Olav fra *Den legendariske saga* (heretter kalt *LS*), som er et mye mer religiøst motivert verk enn Snorres verk er. Dette kan en se ved en hendelse som en kan finne i begge verkene. I *HM* skriver Snorre at en dag når Olav drømte, kom det en merkelig mann som ba han å ta tilbake odelsretten sin.¹²⁹ Mannen i sagaen har ikke noe navn, noe som kan tyde på at mannen i Olavs drøm var enten en engel, Jesus eller Gud selv. Med denne drømmen gir Snorre legitimitet til Olav Haraldsson. Odelsretten gikk ut på at Olav var en del av Hårfagreætten, men det er mer sannsynlig at det ikke finnes noen tilknytninger.¹³⁰ Grunnen kan være å skape et dynastisk kongedømme for Norge som går tilbake til rikssamlingen og den første kongen, Harald Hårfagre. Når Olav var kommet tilbake til Norge og snakker med moren Åsta, stefaren Sigurd Syr og fosterfaren Rane tar han opp odelsretten sin.¹³¹ I *LS* er det ingen drøm, men en åpenbaring, eller et syn, fra Gud selv.¹³² Røthe skriver at Snorre historiserer åpenbaringen som en drøm.¹³³ Noe som fremkommer oftere gjennom Snorres *OHS*.

Olav Haraldsson reiste ofte rundt i Norge og holdte ting. I kapittel 58 i *HM* skriver Snorre om rutinene til Olav. Stå opp tidlig for å delta iottesang og morgenmesse og deretter dra på møter, ting og andre oppgaver som måtte gjøres den dagen.¹³⁴ Dette nevnes også i *LS* med at Olav dro først i gudstjeneste, deretter til messe før han dro til ting.¹³⁵ På tinget skal Olav lest opp kristen lov, og ifølge *HM*, skal ingen ha talt imot han når han talte.¹³⁶ I en hendelse som er beskrevet i *LS* spurte Gudbrand Olav om Gud og hånet han. Olav svarte ved å spørre Gudbrand om de norrøne hudene og sammenligne dem med Gud der han viser hans gud er mye mektigere enn de gamle norrøne gudene. Denne hendelsen endte med at Gudbrand bygget en kirke på gården sin.¹³⁷ *LS* beskriver Olav som overbevisende med denne hendelsen, noe som kjennetegner hans avbilde som kristnet Norge, mens Snorre viser en mer kongelig autoritet der stormennene hører på Olav og hans lover.

Snorre beskriver også Olavs brutale side. I Kapittel 73 i *OHS*, skriver Snorre at Olav var villig til å drive ut folk av landet, lemleste, halshogge og henge mennesker hvis de hadde stridt imot

¹²⁹ Olav den hellige saga, kap. 18

¹³⁰ Bagge, 2015, s.582

¹³¹ Olav den hellige saga, kap. 35

¹³² Legendariske saga, Kap.16

¹³³ Røthe, 2004, s.154

¹³⁴ Olav den hellige saga, kap. 58

¹³⁵ Den legendariske saga, Kap. 35

¹³⁶ Olav den hellige saga, kap. 60

¹³⁷ Den legendariske saga, Kap. 35,36

kristen lov.¹³⁸ Denne brutaliteten får konsekvenser når Opplandkongene, som tidligere hadde støttet Olav, blir forskrekket av å høre hva han har gjort og planla å styrte kongen. Men en av mennene, Kjetil fra Ringnes, fortalte det til kongen noe som førte til at Olav lemlestet og drev ut mennene.¹³⁹ I *LS* står det ikke mye om Olavs brutalitet. I kapittel 47 i sagaen beskrives det hvordan Olav kristnet Hedmark og Ringerike, der de lokale bøndene var imot dette. Olav og hans menn slo ned bøndene og kristnet området.¹⁴⁰ Brutaliteten er en av tingene som skiller de to verkene. Mens Snorre beskriver det brutale Olav gjør, gjør *LS* det ikke. Snorres beskrivelse av Olav har mer dybde. Han er religiøs, from og rettferdig, men også hevngjerrig og brutal. En todelt beskrivelse som beskriver to av Olavs aspekter, en from kristen konge og en brutal viking.

I begge sagaene beskrives Olav den hellige som et fromt individ, som leste opp kristen lov, deltok i tidlig gudstjeneste og messe før han dro på de lokale lagtingene. Gunnhild Røthe skriver at i Snorres *HM* er Olavs fromhet ikke like viktig som det er i *LS*, og er et bevisst motstykke til det typiske Olavsbildet som beskriver Olav den hellige som en from, rettferdig og ydmyk konge.¹⁴¹ Røthe skriver at *rex iustus*-modellen preger Olavsbildet i *LS*, og er justert og modifisert i Snorres Olavsaga.¹⁴² Sverre Bagge skriver at Snorre setter søkelys på forandringen Olav har gjennom sagaen, og skriver at det er tre karakterer av Olav i *HM*.¹⁴³ Dette er i kontrast til Olavsbildet i *LS* med en flat Olav som ikke forandrer seg gjennom historien

Olavs fromhet, og hellighet, kommer fram i sagaen med at Olav går i dype tanker. Et eksempel forekommer når Olav var i eksil i Kiev. På en søndag spikket Olav en kvist mens han var i dype tanker slik at han ikke sanset tiden, og etter han kom til sansene tente han på flisene i sin egen hånd.¹⁴⁴ Å la flisene brenne i hånden kan indikere at Olav straffer han seg selv. «Skjønte at han holdt loven og hudene nøye og ikke ville gjøre noe annet enn det han visste var rett».¹⁴⁵ Dette kan leses som Olav som en lovgivende og lovbevarende konge. Røthe skriver at Snorres beskrivelse av Olavs egenskaper var å være en lovydig, kristen konge, noe som kommer tydelig fram i historien om flisene.¹⁴⁶ I *LS* fortelles denne hendelsen som et mirakel. I stedet for at treflisene brant i hånda for å straffe seg selv, står det i *LS* at flammene ikke brant Olav.¹⁴⁷

¹³⁸ Olav den hellige saga, kap. 73

¹³⁹ Olav den hellige saga, kap. 74,75

¹⁴⁰ Den legendariske saga, Kap. 37

¹⁴¹ Røthe, 2004, s.180

¹⁴² Røthe, 2004. s.184

¹⁴³ Bagge, 1991, s.182

¹⁴⁴ Olav den hellige saga, kap. 190

¹⁴⁵ Olav den hellige saga, kap. 190

¹⁴⁶ Røthe, 2004, s. 185

¹⁴⁷ Den legendariske saga, Kap. 97

Likevel beskriver begge hendelsene at Olav var en hellig mann, men på ulike måter. I *LS* gjennom et klart religiøst mirakel, mens Snorre gjennom Olavs fromhet.

Olav Haraldsson hadde vært i eksil i ca. 2 år i utlandet, en kveld hadde han en drøm der Olav Tryggvasson kom til han og oppfordret han til å ta tilbake landet og kongetittelen.¹⁴⁸ Det Olav Tryggvasson forteller Olav Haraldsson;

Er du svært bekymret for hva du skal gjøre, og hvilket råd du skal ta opp? Jeg synes det er underlig at du tenker så lenge fram og tilbake på dette, og likså at du tenker på å si fra deg det kongedømme som Gud har gitt deg. Det samme gjelder den tanken at du skulle bli her og ta imot et rike av utenlandske konger som du ikke kjenner. Reis du heller tilbake til ditt eget rike av undermenn skremme deg. Det er kongens ære å seire over sine uvenner, og det er en ærefull død å falle med sine menn i kamp. Eller har du noen tvil om at du har rett i striden mellom dere? Du skal skjule sannheten for deg sjøl. Du kan reise til landet med godt mot, for Gud til være vitne for deg at det er din eiendom.¹⁴⁹

Dette går innenfor rex iustus-ideologien som finnes i Olavsbildet. Drømmen som en narrativ er et vendepunkt der Olav, som ligger nede og vet ikke helt hva han skal gjøre fremover, får en visjon som motiverer han til å ta tilbake Norge.

Senere drømmer Olav Haraldsson en ny drøm. I denne drømmen drømmer Olav om en stige som gikk opp i himmelen der han gikk oppover og var på det øverste steget før han ble vekket av Finn Arnesson.¹⁵⁰ Himmeltigen kan en finne i bibelen der profeten Jacob drømmer om en himmelstige.¹⁵¹ Dette vil fortelle om Olavs helligdom, men det Snorre gjør med denne hendelsen er å gi den en ny vending. Mens Olav Haraldsson synes drømmen er god, forteller Finn Arnesson at drømmen ikke er en god drøm, og var et varsel på Olavs død.¹⁵²

En viktig del av Olavslegenden er slaget ved Stiklestad, ved at den markerer Olav Haraldssons martyrdød. Martyrer i kristen tankegang var mennesker som var villige å dø for kristendommen.¹⁵³ Og i *HM* bygger Snorre opp dette ved å gjøre om slaget ved Stiklestad til et slag mellom hedendom og kristendommen, enn å være et slag for å få tilbake landet.¹⁵⁴ Dette kan en se når Olav holder manntall i hæren sin og finner ut at av 3000 menn, var 900 hedninger, og av de 900 hedningene var 400 som lot seg å bli døpt, mens resten, der omtrent 500 dro tilbake.¹⁵⁵ Også i *LS* forlanger Olav at de som ikke var kristne i hans hær, ble døpt eller måtte

¹⁴⁸ Olav den hellige saga, kap. 188

¹⁴⁹ Olav den hellige saga, kap. 188

¹⁵⁰ Olav den hellige saga, kap. 214

¹⁵¹ 1 Mos 28,12

¹⁵² Olav den hellige saga. Kap. 214

¹⁵³ Røthe, 2004, s.288

¹⁵⁴ Røthe, 2004. s.288, 289

¹⁵⁵ Olav den hellige saga, kap.204

dra tilbake. I denne sagaen var det 450 som lot seg døpe og 600 som vendte hjem igjen.¹⁵⁶ Sagaene forteller om disse hendelsene likt, bare manntallet mellom dem er ulikt, likevel forteller de at Olav var villig til å ha en mindre hær hvis det betydde at alle var kristne.

Slaget ved Stiklestad blir ofte oppfattet som et slag mellom kristendom og hedendom i sagaene, og at Olav døde for det kristne tro.¹⁵⁷ Dette blir understreket av Olavs vilje til å bare ha kristne i sin hær. I *LS* fortellers det at Olav kastet bort sverdet sitt etter å ha blitt såret og begynte å be for sine fiender.¹⁵⁸ Snorre forteller om slaget annerledes. I Snorres slaget ved Stiklestad er det både et historisk bilde og et religiøst bilde. I *HM* beskriver Snorre at Olav var fullt utrustet med våpen som sverd, spyd, og beskyttelse som skjold, hjelm og brynje.¹⁵⁹ Snorre gir et bilde av en krigner som var villig til å vinne slaget. Snorre beskriver at Olav hadde på seg en forgylt hjelm, et hvitt skjold med et kors lagt av gull og en øks som senere skulle stå i alteret i Kristkirken.¹⁶⁰ Denne avbildningen av Olav gir et bilde av en korsfarer, noe som kan ha påvirket Snorres beskrivelse av Stiklestad. Når Snorre skrev *HM*, var korstogstogsideologien spredt i Vest-Europa. Norge var blant de landene som deltok i korstogene i begynnelsen av 1100-tallet med det norske korstoget ledet av Sigurd Jorsalfare.¹⁶¹ I 1213 skrev Pave Innocentius III *Quia maior* som etterlater det å fordrive hedninger til de troende og førte til en utredning av korstogene og dens ideologier.¹⁶² Olav den hellige var regnet som en misjonskonge. Når korstogstankene der kristendommen er i evig kamp mot hedninger, utviklet Olav den hellige som en kostfarer. Med dette i tankene kan en se hvordan slaget er en religiøs kamp.

Både *OHS* og *LS* har mirakelhistorier. I *LS* står miraklene på slutten av sagaverket, mens Snorre har skrevet miraklene inn i fortellingen. Snorre historiserer miraklene ved å knytte dem til historiske personer og han knytter dem sammen med kongeideologi og dens funksjoner.¹⁶³ Som tilfellet for mange helgener, er mange av miraklene til Olav den hellige helbredende. En hendelse som viser Olav den helliges helbredende kraft som er å finne i begge sagaverkene, er hendelsen med en guttunge som hadde en bylle i halsen slik at han ikke kunne spise. Når moren hans søkte Olav, «Tok kongen og kjente om halsen på gutten og tuklet med byllen (...) så tok kongen noe brød og brøt det og la det i kors i handa. Deretter lå han det i munnen på gutten

¹⁵⁶ Den legendariske saga, Kap. 73

¹⁵⁷ Røthe, 2004, s.288

¹⁵⁸ Den legendariske saga, Kap. 82

¹⁵⁹ Røthe, 2004, s.288

¹⁶⁰ Olav den hellige saga, 213

¹⁶¹ Jensen,2006, s.34,35

¹⁶² Jensen, 2017, s.234

¹⁶³ Røthe, 2004, s.224

(...)).¹⁶⁴ I *LS* er det annerledes ved at Olav i stedet for å be til Gud for å helbrede den syke gutten, helbreder han gutten med hjelp av brød som han legger i munnen til den syke gutten.¹⁶⁵ Røthe skriver at Olavs helbredende kraft enten kan være fra en autentisk tradisjon, men den kan også være fra en tradisjon der det ble produsert helbredelsesmirakler.¹⁶⁶ Olavs helbredende kraft kommer også fram når mennesker kommer i kontakt med hans blod. Under slaget ved Stiklestad fikk Tore Hund et sår i hånda, men når noe blod fra helgenkongen kom på hånda hans, grodde såret sammen, noe som førte til Tore Hund ble den første i bondehæren som ble vitne til Olavs hellighet og var en av de første som hevdet at Olav Haraldsson var en hellig mann.¹⁶⁷ En annen hendelse som handler om Olavs blod, handler om den blinde mannen som fikk helgenkongens blod på fingrene som han fikk i øyene, slik at han fikk synet tilbake.¹⁶⁸

Også i andre sagaer i *HM* kan en finne mirakler som Olav den hellige utfører til fordel for sine etterkommere.¹⁶⁹ Eksempel på dette er når Harald Hardråde var i fengsel mens han var en væring i Konstantinopel. Olav den hellige viste seg for halvbroren og fortalte at han skulle hjelpe å flykte. Senere kom en kvinne som helgenkongen hadde hjulpet tidligere og hjalp Harald Hardråde ut av fengselet.¹⁷⁰ Dette viser det dynastiske temaet som går igjen i *HM*. Olav den hellige viser seg igjen i Harald Hardrådes saga i kapittel 82 når han viser seg i Haralds drøm og spår hans død. Dette er bare et lite kapittel og Snorre viser til et kvad som Olav skal ha sagt til halvbroren sin. Men dette kvadet handler ikke så mye om hvor hellig Olav var, men er mer en advarsel til Harald Hardråde. Linjen «At kampdøden nå deg venter» spår Olav halvbrorens død, og «Slik volder ikke Gud» indikerer det Harald gjør er noe Gud ikke godtar at hans skal gjøre.¹⁷¹ I *LS* fortelles det at Olav knesetter broren sin, deretter skal han ha spådd Haralds fremtid ved å fortelle at Harald kommer til å få en ærefull framtid.¹⁷² Røthe skriver at denne handlingen var en symbolsk handling som legitimerer forholdet mellom Olav den hellige og halvbroren hans Harald Hardråde, samtidig kan det også vise et kjærlig forhold mellom dem.¹⁷³ Disse hendelsene i sagaene viser forholdet mellom Olav den hellige og Harald Hardråde, som det norske kongedynastiet vil stamme fra.

¹⁶⁴ Olav den hellige saga, kap. 189

¹⁶⁵ Den legendariske saga, Kap. 72

¹⁶⁶ Røthe, 2004, s.112

¹⁶⁷ Olav den hellige saga, kap. 230

¹⁶⁸ Olav den hellige saga, kap. 236

¹⁶⁹ Røthe, 2004, s.224

¹⁷⁰ Harald Hardråde saga, kap. 14

¹⁷¹ Harald Hardråde saga, kap. 82

¹⁷² Den legendariske saga, Kap. 27

¹⁷³ Røthe, 2004, s.230

2.2.2 Lux illuxit: Helgenkongens liturgiske sekvens

På midten av 1100-tallet utviklet olavskulten seg til nye høyder med utviklingen av liturgier og musikk dedikert til helgenen.¹⁷⁴ En antar at det var erkebiskopen Øystein Erlendsson som sto bak utviklingen av dette arbeidet.¹⁷⁵ Denne delen av kapitlet ser nærmere på sekvensen i *Lux Illuxit (LI)* som ble skrevet i denne tidsperioden. Sekvensen var knyttet til Alleluia i messen og målet til sekvensen var å fremheve feiring og tar fra seg elementer fra Olav den helliges *vita* og *passio*.¹⁷⁶ Steffen Hope skriver i sin avhandling at hymner tar detaljer og episoder fra helgenes *vita* verker presentert i vers og musikk.¹⁷⁷ Da erkebiskop Øystein Erlendsson var erkebiskop i Nidaros ble det skrevet flere hagiografiske verker som forteller om Olavs liv, martyrdom og mirakler. Et av de verkene vi har i dag er *Passio Olavi*, der verket som handler om Olavs liv som konge over Norge og hans martyrdød.¹⁷⁸ Med dette i tankene kan en se at Nidaros allerede hadde en liturgikultur før Nidaros ble et erkebispesete ca. 1152/1153. Det er ukjent hvem som har laget *LI*, men det har blitt foreslått at forfatteren var en nordmann som brukte tid i St. Viktor i Paris, basert på strofen «Our spesial protector» som tilsier at forfatteren var en nordmann.¹⁷⁹ Om det var erkebiskop Øystein selv, eller hans etterkommere, vet man ikke.

Lux Illuxit er oversatt fra latin til Engelsk av Åslaug Ommundsen

1

a. A joyous light has begun to shine, a bright and
cheerful light, a light of prise.

b. In solemn joy the sincere devotion of faithful
people break forth.

2

a. The glorious martyr of Christ was today lifted onto
his throne of glory

b. He exchanged passing joys for those eternal in a
happy trade.

3

¹⁷⁴ Ommundsen, 2009, s. 152

¹⁷⁵ Ommundsen, 2009, s. 157

¹⁷⁶ Ommundsen, 2009, s.160

¹⁷⁷ Hope, 2017, s.34

¹⁷⁸ Ommundsen, 2009, s. 157

¹⁷⁹ Ommundsen, 2009, s. 161

- a. The remarkable glory of the remarkable martyr is a
sweet source of sweet joy.
- b. Devote yourself to song, O Mother Church, touch
heaven with heavenly praise.

4

- a. Detached in the midst of his duties, King Olaf was
placed in the dignity of kingship.
- b. He sighed for things eternal, sought upwards with
his mind`s desire.

5

- a. Captivated by the scent o Christ, he suffered from
the love of Christ, drawing strength from his suffering.
He worshipped the one he loved with his heart, his
vows, his deeds, and his mouth.
- b. He, crushed neither by threats, fear of death, nor
suffering, freed his people with much hardship from the error of false gods.

6

- a. He bore from the impious people scorn, threats and
hatred, punishment and exile, all with an unwavering
mind.
- b. With remarkable firmness he conquered all, and
blessed he passed into blissful happiness with the noble
palm of victory.

7

- a. Before his day of passion by the violence of the
imminent battle, he was invigorated by the comfort of
a divine vision.
- b. He had a foretaste of what he loved, and for what he
tasted he wanted more. What he wanted more, he won

with his glorious martyrdom.

8.

- a. King and triumphant martyr, our special protector,
Let your spiritual offspring with your help be free from
the evils of this world.
- b. As the power of the flesh, that general depravity and
powerful and lethal pest, troubles us, may your right
hand place us safely underneath your wings.¹⁸⁰

LI, er som mange andre liturgier dedikert til helgener til deres festdager og oppmuntrer til gledelige festligheter i disse dagene.¹⁸¹ Dette verket viser Olav den helliges flere fremstillinger. Han er en helgen, en martyr og konge i dette verket. Allerede i første vers henviser komponisten Olavs hellighet ved å bruke symbolikken lys. Gunnhild Røthe skriver i sin doktor avhandling at lys er et symbol for det hellige.¹⁸² Lyset blir beskrevet som «gledelig og munter», et lys som er en premie. Helligheten vises også i vers 7. I dette verset henviser komponisten visjonen om himmelstigen. Drømmen kan man finne i flere kilder som Snorre Sturlasson *HM* og *LS*. I *LS*, en mer hagiografisk kilde enn Snorres *HM*, legges det tydelig fram at Olav Haraldsson var en hellig mann og en av Guds utvalgte der han allerede har vandret en lang vei til å nå himmelen.¹⁸³ Drømmen om himmelstigen kan en også finne i en av avbildningene av Olav den hellige. Trondheimsfrontalet viser 4 bilder av Olav den hellige og hans martyrdød, der den andre scenen viser scenen med drømmen av himmelstigen.¹⁸⁴ Sekvensen avsluttes ved å beskrive Olav den hellige som «vår spesielle beskytter». Som skrevet tidligere er det mest sannsynlig at komponisten av denne sekvensen er en nordmann.¹⁸⁵ Dette gjør at Olav den hellige har en mer nasjonal rolle enn religiøs. Erkebiskopen Øystein Erlendsson promoterte en ny type religiøs tilbedelse av Olav den hellige der helgenen ble et religiøst symbol over hele den norske nasjon.¹⁸⁶

Komponisten gir også fremstillinger av Olavs martyrdom i dette verket. I vers 2 av *LI* handler Olavs martyrdom og helgendyrkelse rettet mot henvisning til hans festdag i første strofe.

¹⁸⁰ Ommundsen, 2009, 164-66

¹⁸¹ Ommundsen, 2009, s.160

¹⁸² Røthe, 2004, s. 240

¹⁸³ Røthe, 2004, s.265

¹⁸⁴ Stang, 2013, s.162

¹⁸⁵ Ommundsen, 2009, s.161

¹⁸⁶ Ommundsen, 2009, s.152

Komponisten kaller Olav for en strålende martyr som var løftet til tronen av ære. Dette forteller at Olav den hellige har blitt løftet opp fra det ordinære til en ærefult evig konge. Samtidig fortsetter komponisten med Olavs martyrdom i neste vers ved å hedre martyrdommen til Olav den hellige.¹⁸⁷

Komponisten av denne liturgien understreker også viktigheten av kongeligheten til Olav den hellige. Komponisten skriver at Olav ble plassert som konge, at det var skjebnebestemt og ikke Olavs egne ambisjoner om å bli konge. Likevel henviser komponisten til Olavs ambisjoner ved å skrive «sought upwards with his mind`s desire».¹⁸⁸ Dette verset beskriver Olav som en skjebnebestemt konge, som ble plassert som konge av eksterne krefter. I dette verket ser det ut som Olav den hellige befinner seg innenfor det kristne kongeidealet. I vers 5 og 6 er dette knyttet sammen på grunn av at disse forteller om Olav den helliges fromhet, kjærlighet til Kristus og konflikten han møtte når han kristnet Norge.¹⁸⁹ I vers 6 forteller komponisten at Olav holdt ut fiendtligheten til nordmennene i et urokkelig sinn, det betyr at Olav ikke mistet håpet og så Norge og nordmennene som hans folk. Andre del av vers 6 er mer interessant. Selv om Olav Haraldsson tapte slaget ved Stiklestad i 1030, beskriver komponisten dette som en seier. At bondehæren vant slaget ved Stiklestad var mer en kortsiktig seier, mens Olav Haraldssons martyrdød i slaget var en langsiktig og evig seier der Norge har fått en evig konge i himmelen.

2.3 Sammenfatning:

Etter Olav Haraldsson død i 1030 trodde stormenn som Einar Tambaraskjelve og Kalv Arnesson at de skulle få styre Norge på lik linje som Ladejarlene styrte Norge for danskekongene før Olav Haraldsson.¹⁹⁰ I stedet innsatte Knud den store sin sønn Svein som underkonge over landet, med sin mor Alfiva som sin formynder. Med den nye dansknorske kongen og hans formynder kom det flere upopulære lover slik at mennesker begynte å se tilbake til en tid før dansk styre.¹⁹¹ Einar Tambaraskjelve og Kalv Arnesson var misfornøyd med at de ikke fikk det de hadde blitt lovet og hentet inn Olavs sønn Magnus fra utlandet.¹⁹² Men som en ser, var Olav den hellige kanonisert allerede i 1031 når Norge var styrt av Kong Svein og Alfiva. Olav Haraldsson var en av de første kongene i Norge som innførte kristen lov i landet offisielt, noe som førte til et bedre fotfeste for kristendommen i Norge.¹⁹³ Olav den hellige ble ansiktet til det nye

¹⁸⁷ Ommundsen, 2009, s.165

¹⁸⁸ Ommundsen, 2009, s.165

¹⁸⁹ Ommundsen, 2009, s.170

¹⁹⁰ Krag, 2009. s.65

¹⁹¹ Krag, 2009, s.64

¹⁹² Olav den hellige saga, kap.251

¹⁹³ Moseng, 2018, s.92

kirkeorganisasjonen som vokste fram i landet etter hans død i 1030. For Olav den hellige tok det ikke mer enn et år etter hans død å gå gjennom ildprøven og bli erklært en helgen. Olavs kanonisering ser ut for å ha blitt støttet av både kirken og stormenn i landet. Grunnen til hans kanonisering vet man ikke noe om, men en kan tenke seg at en av grunnene til Olav kanonisering var en kombinasjon av misnøyen med det nye danske styre og kirkens ønske om å sette et fotfeste og styre sin makt i landet.

Som vi har sett i dette kapitlet har slaget ved Stiklestad et lignende tema i både i Snorres *HM* og i *LS* ved at begge setter opp dette slaget mer som en religionskamp enn politisk.¹⁹⁴ Begge forfatterne i begge verkene understreker viktigheten av å ha bare kristne i Olavs hær og sende tilbake de ikke-kristne som hadde nektet å bli døpt.¹⁹⁵ En kan også se at Snorre historiserer slaget ved å beskrive bilder som blir assosiert med korsfarere som preget Europa på 1100 og 1200-tallet når Snorre skrev *HM*. Snorres bilde av Olav i det siste slaget i Stiklestad er av en korsfarer som er kledd i gyllent kors.¹⁹⁶ I *LI* henviser komponisten Olav som en strålende martyr som har blitt løftet opp, og som forteller at Olav har blitt en evig konge over Norge.¹⁹⁷ Gjennom dette kapitlet kan en også se at Olavs hellighet går gjennom begge sagatekstene. Det er likhet i tekstene, men igjen historiserer Snorre Olavslegenden, mens *LS* er en ren religiøs tekst. Dette kan man se av mirakelhistorien med treflisen. Mens i *LS* blir Olav ikke berørt av flammene, noe som er regnet som et mirakel, blir Olav berørt av flammene i *HM* da han lar dem brenne i hånden sin for å straffe seg selv.¹⁹⁸ Likevel, selv om de to historiene er forskjellige, forteller de det samme ved at Olav er en hellig mann. I liturgien bruker komponisten lys for å fremvise Olav hellighet, noe som Gunnhild Røthe skriver i sin doktoravhandling er et hellig symbol.¹⁹⁹ Samtidig bruker komponisten historien om himmelstigen, som kan finnes i andre Olavslegender som *OHS* og *LS*, der motivet viser at Olav i sin drøm har kommet i det høyeste steget i stigen.²⁰⁰

I dette kapitlet kan en se forholdet til Olav den hellige med hans etterkommere via hans sønn Magnus den gode og hans halvbror Harald Hardråde. Begge kongene er nært tilknyttet til Olavskulten på grunn av deres bruk av deres familieband til helgenkongen der de bygget Olavsskrinet og bygget kirker dedikert til Olav.²⁰¹ Theilmann skriver at helgener skapte sterke

¹⁹⁴ Røthe, 2004, s.288,289

¹⁹⁵ Olav den hellige saga, Kap. 204. Den legendariske saga 73

¹⁹⁶ Olav den hellige saga, kap. 213

¹⁹⁷ Ommundsen, 2009, 165

¹⁹⁸ Den legendariske saga, Kap. 97. Olav den hellige saga, Kap. 190

¹⁹⁹ Røthe, 2004, s.240

²⁰⁰ Røthe, 2004, s.265

²⁰¹ Magnus den gode saga, Kap. 10

følelser blant mennesker, noe som politiske ledere gjennom middelalderen dro nytte av.²⁰² Noe en kan se gjennom Magnus den gode og Harald Hardråde. Dette sterke forholdet til hans etterkommere kommer også frem i sagaene. Når Olav kom til halvbroren sin for å hjelpe han å komme seg ut av fengsel og igjen for å spå hans død.²⁰³ Dette forteller ikke bare om Olavs nære forhold til hans etterkommere, men også til det norske konge dynastiet. I *LS* fortelles det om en hendelse der Olav spår Haralds fremtid, som legitimerer forholdet mellom helgenkongen og det norske kongedynastiet som stammer fra Harald.²⁰⁴

Både *HM* og *LS* legitimerer Olavs kongemakt ved at Gud forteller at Olav skal ta tilbake sin Odelsrett.²⁰⁵ Begge verkene går ut på at Olav var del av Hårfagreætten og i *HM*, som kobler sammen alle sagaverkene i *HM*. Olav sin kongemakt og kongelighet i sagaene har ulike bilder av Olav. Selv om helgenkongen blir fremstilt som en from konge i begge verkene, finner man en mer ideal kristen ideologisk konge i *LS* enn i *HM*.²⁰⁶ Snorre viser et mer komplisert bilde av Olav noe som Bagge bemerker er tre ulike Olaver i Snorres Olavssaga.²⁰⁷ Mens i *LS* viser Olav som det idealtypiske kongen, viser Snorre Olavs brutalitet ved å vise frem hans villighet å straffe folk ved lemlesting, henrettelse og å drive folk ut av landet som en kan se i hans håndtering av Opplandkongene.²⁰⁸ Olavs kongelighet i liturgien forteller på lignede måte som sagaene, at Olav var skjebnebestemt å bli konge over Norge og har de samme fremstillingen som i *LS* ved Olav i *LI* fremviser Olav som rex iustus, den ideelle kristne konge.²⁰⁹

²⁰² Theilmann, 1990, s.243

²⁰³ Harald Hardråde saga, Kap. 14, 82

²⁰⁴ Røthe, 2004, s.27

²⁰⁵ Den legendariske saga, Kap. 16, Olav den hellige saga, Kap. 18

²⁰⁶ Røthe, 2004, s.180

²⁰⁷ Bagge, 1991, s.182

²⁰⁸ Olav den hellige saga, kap. 74,75

²⁰⁹ Røthe, 2004, s.177

Kapittel 3: St. Magnus

3.1 Den politiske konflikten mellom jarlene på Orknøyene

3.1.1 Jarlene i Orknøyene: Konflikt og mord

I bakteppet av Magnus Erlendssons helgendyrkelse, er familiekonflikten som preget jarlene på Orknøyene. Ifølge *Orkneyinga saga (OS)* har Orknøyene og Shetland styrt under etterkommerne av Rognvald via hans sønn Torf Einar.²¹⁰ Man kan se i sagaene at Orknøyene var preget av konflikter i vikingtiden og tidlig i middelalderen. Denne konflikten stammer fra at rekkefølgen av jarlstittelen ikke var klart regulert. Som andre steder i Europa gikk jarlstittelen vanligvis fra far til sønn, men som vi skal se senere med Rognvald Kali, har det også hendt at jarlstittelen ble arvet via moren. Samtidig var det vanlig at det var to eller flere som hadde jarlstittelen innenfor familien, vanligvis brødre eller kusiner.²¹¹ På grunn av mangel på regulering av arveretten, hadde alle sønnene og deres sønner arverett til jarlsdømmet. Tradisjonen med flere jarler på Orknøyene kan man finne fra den tidligste historien om jarlene av Orknøyene. Etter jarl Torf Einars død (d.910-930) styrte sønnene hans og delte øya mellom seg i tre deler. Denne perioden varte kort da Thorfinn Haisaklùfr alene styrte Orknøyene etter brødrenes død i England.²¹²

Gjennom Orknøyenes historie har jarlsdømmet vært underlagt Norge, men likevel vært noenlunde selvstendig.²¹³ Men det har vært perioder der de norske kongene har påsatt sin direkte kontroll over regionen i varierende grad. Men det var ikke bare Norge som hadde en innflytelse over Orknøyene. Fra 1100-tallet begynte Skottland også å ha en større interesse over det nordlige området og øyene Orknøyene og Shetland.²¹⁴ Innflytelsen mellom de to regionene vil spille en rolle når det gjelder forholdet mellom jarlene Magnus Erlendsson og Håkon Pålsson, som styrte over regionen sammen, frem til mordet til Magnus påsken i 1136.

Magnus Erlendsson og Håkon Pålsson var sønner av brødrene Erlend og Pål Thorfinsson. De regjerte på slutten av 1000-tallet, og styrte i begynnelsen av en tid der regionen ikke var delt mellom jarlene. Men dette varte ikke lenge på grunn av at Magnus og Håkon mislikte hverandre, og de måtte til slutt dele jarlsdømmet mellom seg.²¹⁵ For å sikre fred i regionen, ble Håkon oppmuntret til å dra fra Orknøyene, når han fikk høre at folket på Orknøyene ikke ville

²¹⁰ Orkneyinga saga, kap. 4,5,6

²¹¹ Tomany, 2008, s, 129

²¹² Thomson, 2008, s.56

²¹³ Tomany, 2008, s.129

²¹⁴ Beuerman, 2011, s.109

²¹⁵ Thomson, 2008, s.88

at han skal returnere. Han dro dermed til Norge for å få kong Magnus Berrfötts hjelp.²¹⁶ I 1098 hadde kong Magnus Berrfött ekspedisjoner til de engelske Hebrideneøyene. På denne tiden var allerede Håkon, sønn av Pål, i Norge etter å ha blitt tvunget til å dra fra Orknøyene. Håkon var desperat etter å få tilbake jarlstittelen og den eneste måten han kunne få den var via den norske kongen.²¹⁷ Ifølge *OS* foreslo Håkon en militær ekspedisjon, slik som Harald Hårfagre hadde gjort på 800-tallet, for å erobre Hebridene.²¹⁸ Ekspedisjonen førte til at jarlene Erlend og Pål ble avsatt og sendt til Norge, der de døde. Kong Magnus satte inn sin sønn Sigurd Magnusson (senere kjent som Sigurd Jorsalfare) som underkonge over regionen med et råd med menn rundt han, Håkon var blant dem.²¹⁹ Magnus Erlendsson og Håkon Pålsson måtte bli med i kongens ekspedisjon. I motsetning til Håkon hadde ikke Magnus tilknytninger til Norge, men til Skottland, og skal ha vært gift med en kvinne fra en av adelsfamiliene fra Skottland. Så når Magnus Berrfött beordret Magnus å delta i ekspedisjonen, nektet Magnus å delta i slaget ifølge en berømt beretning som man kan finne i *OS*. Magnus forteller til kongen at han ikke har noen grunn til å delta og flyktet senere til Skottland der han ble i noen år.²²⁰ Da Magnus Berrfött døde, dro Sigurd Magnusson fra Orknøyene etter å ha vært småkonge der for å regjere Norge sammen med brødrene sine. Håkon tok deretter Jarlstittelen tilbake, mens Magnus måtte reise til Norge for å få jarltittelen. I de første årene var forholdene gode mellom Håkon og Magnus, men konflikten mellom dem gjenoppsto, noe som kulminerte med Magnus mord like før Palmesøndag i 1115. Håkon regjerte deretter over hele øya til sin død i 1123.

OS beskriver motivene til Håkon ved at han var sjalu på Magnus popularitet.²²¹ Men sagateksten forteller ikke hvorfor konflikten mellom Håkon og Magnus blusset opp igjen etter en periode med fred mellom dem. En kan spekulere at dette var på grunn av at det at Magnus var i hoffet til den engelske kongen Henry I. førte til vanskeligheter for Håkon, samtidig blusset det opp gamle fiendtligheter og irritasjoner mellom mennene.²²²

Konflikten mellom mennene førte til et Ting på palmesøndag ca. 1115. Mennene var enige i en fredsdiskusjon på øya Egilsay. Magnus hadde med 2 skip, som han var i enighet med, men Håkon hadde med en flåte av menn og tok Magnus til fange.²²³ Likevel skriver forfatteren av

²¹⁶ Beuerman, 2011, s. 140

²¹⁷ Beuerman, 2011, s.140

²¹⁸ Orknøyinga saga, kap. 38

²¹⁹ Thomson, 2008, s.90

²²⁰ Thomson, 2008, s. 90, 91

²²¹ Orkneyinga saga, Kap. 48

²²² Thomson, 2008, s. 93

²²³ Orkneyinga saga, kap. 47, 48

OS at det ikke var bare Håkon som sto bak mordet på Magnus. Ifølge sagaen ville høvdingene ha en av dem drept, det spilte ikke noen rolle hvem av dem. Og siden Håkon hadde overhånd ved å ha Magnus som fange, ble Magnus henrettet.²²⁴

I *OS* står dette om Håkons regjeringstid etter Magnus død; «Han brakte fred i landet og lagde nye lover som bøndene likte mye bedre enn det de hadde før. Hans popularitet begynte å vokse, og med tiden begynte folket på Orknøyene ikke ha andre enn Håkon og hans etterkommere å herske over dem»²²⁵. Han styrte over Orknøyene i 19 år, ti år med Magnus og to år alene før og syv år etter. Hans popularitet, som var svak i begynnelsen, ble styrket. Etter hans død ble det igjen to jarler på øya, sønnene hans Harald og Pål Håkonsson, som ble de nye jarlene og som regjerte helt til 1138.

3.1.2 Rognvald Kali: «Sønn» av St. Magnus

Forholdet mellom halvbrødrene Harald og Pål ble forverret. Moren til Harald kom fra en mektig familie fra dagens Hemsedal, og hadde innflytelse over politikken i Jarlsdømmet. Konflikten tok igjen slutt når Harald døde brått ca. 1127.²²⁶ Igjen hadde Orknøyene bare en jarl. På samme tidspunkt krevde nevøen til Magnus Erlendsson, Rognvald Kali Kolsson, onkelens del av jarledømmet. Rognvald Kali vokste opp i Norge et sted sør i Agderområdet. Faren hans Kol hadde tjenestegjort under Magnus Berrføtt og fikk Jarl Erlends datter Gunnhild til å ekte.²²⁷ Etter en argumentasjon i et vertshus som førte til at en av mennene til Jón Pétursson døde, førte dette til en blodig feide med mange døde. Til slutt måtte kong Sigurd Jorsalfare gjøre et oppgjør mellom partene. Jón Pétursson fikk Rognvald Kali sin søster for å gifte seg med. Rognvald Kali, opprinnelig het Kali, fikk tilnavnet Rognvald etter jarl Rognvald og fikk sin onkels del av Orknøyene via hans mor, som var St. Magnus søster.²²⁸ Rognvald Kali hadde en odelsrett til halve jarledømmet på Orknøyene som tilhørte onkelen, men den var slått ned med Magnus død, og erstattet med sønnene til Håkon, Pål og Harald. Samtidig tilhørte Rognvald Kali den kvinnelige delen av familietreet, som ga han «mindre» rett enn Pål og Harald som kom fra en mannlig del av familietreet. Det at Kali Kolsson fikk tilnavnet Rognvald var symbolsk. Ikke bare fikk Rognvald Kali onkelens del av Orknøyene av kongen, men navnet kom fra jarl Rognvald Bruse, som var knyttet til Olav Haraldsson og Magnus den gode, og skal ha deltatt

²²⁴ Orknøyinga saga, kap. 49

²²⁵ Orkninga saga, kap. 52

²²⁶ Thomson, 2008, s. 102

²²⁷ Thomson, 2008, s.102

²²⁸ Jesch, 2013, s.155

sammen med Olav Haraldsson i slaget ved Stiklestad, vært i eksil i Kievriket, og styrte over to tredeler av Orknøyene når han levde.²²⁹

I Kapitlet 68 av *OS* gir Rognvald Kali et løftet ovenfor St. Magnus til hans far Kol. Løftet går som dette: «...I want to make a vow to him, that should you come to power, then you`ll build a stone minster at Kirkwall...dedicated to your uncle the holy Earl Magnus...”.²³⁰ Løftet til faren var ikke bare politisk, men symbolsk. Kol fokuserer på Rognvald Kalis familieband til St. Magnus, som ikke bare var en tidligere jarl, men også en helgen. Helgener på denne tiden ble brukt på flere måter, en av dem var å etablere og stabilisere kongelig dynasti.²³¹ På grunn av at han hadde vokst opp i Norge og at Jarl Pål var relativt populær, hadde Rognvald Kali en ulempe for å få onkelens del av Jarlsdømmet. Selv om Rognvald Kali hadde kongelig annerkjennelse, var dette ikke effektivt.²³² I sagaen kom dette løftet til St. Magnus under hans andre reise til Orknøyene. Det var på denne reisen som Rognvald Kali endelig vant jarlsdømmet etter Pål som ble fanget av Sveinn Àsleifarson.²³³ Senere i dette kapitlet skal jeg gå nærmere inn på dette. Løftet som Rognvald Kali ga til St. Magnus kan være historisk, men det kan også være at Rognvald Kali ikke ga dette løftet. Likevel blir løftet en kontrakt mellom Rognvald Kali og St. Magnus. Rognvald Kali får jarlstittelen og St. Magnus blir elevert.

En helgen var et symbolsk våpen, og dette gjaldt også for St. Magnus. Å ha en helgen i familielinjen, tilsier å være indirekte knyttet til Jesus Kristus.²³⁴ Symboler var og er fortsatt mektige, spesielt i religiøse forhold. Religiøse symboler vil jeg komme tilbake til litt senere i denne oppgaven. Symbolikken til St. Magnus var kraftfull på Orknøyene da Rognvald Kali kom for å ta tilbake onkelens del av jarlsdømmet. For det første var han et religiøst symbol, som ga mer legitimitet til Rognvald Kali. Når Magnus Olavsson kom til Norge var Olav den hellige allerede en kanonisert helgen som ga den nye kongen mer himmelsk legitimitet enn bare jordisk. Men på denne tiden var St. Magnus en uoffisiell helgen på grunn av biskop Williams motvilje å godkjenne St. Magnus som en ordentlig helgen. Det var derfor viktig for Rognvald Kali å få biskopen på sin side. Alliansen mellom Rognvald Kali og biskop William fungerte bra og var et godt eksempel på hvordan kirken og staten kunne arbeide sammen på denne tiden.²³⁵ St. Magnus ble derfor beskrevet som Rognvald Kalis «far» som skulle sementere hans

²²⁹ Thomson, 2008, s.82

²³⁰ Orknøyinga saga. Kap.68

²³¹ Thielmann, 1990, s.244

²³² Thomson, 2008, s.103

²³³ Antonsson, 2007, s.74

²³⁴ Theilmann, 1990, s.245

²³⁵ Thomsson, 2008, s.105

legitimitet til jarlsdømmet.²³⁶ Et eksempel på hvordan adelsmenn bruker helgener kan vi se i England når Simon de Monfort, som var jarl av Leichester, døde i slaget ved Eversham i 1265. Etter hans død ble han tilbedt som en helgen og brukt politisk i en allianse mellom engelske adelsmenn. Dette viser at ikke bare konger hadde makten til å bruke helgener til deres politiske nytte, men også adelsmenn som Rognvald Kali gjorde med St. Magnus. En slik forhold mellom adelsmenn og helgen ble hjulpet av kirken på grunn av forholdet til jarlen av Leichester og kirken.²³⁷ Så det var ikke bare monarker som brukte helgener og deres tilkoblinger til deres egen nytte, men også adelsmenn. Rognvald Kali fremhevelse av St. Magnus og hans kult var mer et politisk spill og et symbolsk våpen mot Pål Håkonsson. Pål Håkonsson likte lite helgenkulten på grunn av at faren hans Håkon Pålsson var den som sto bak drapet på helgenen, samt at St. Magnus ble brukt for å undergrave hans posisjon.²³⁸

3.1.3 Biskop William: en usikker posisjon på Orknøyene

Orknøyene var under bispedømmet i Nidaros, men bispesetet har også vært under innflytelse av bispesetet i York og Hamburg-Bremen i perioder. På tiden jarl Torfinn var jarl i Orknøyene, så det ut til at Hamburg-Bremen hadde større innflytelse. Men dette forandret seg når Pål og Erlend styrte jarlsdømmet. Pål Torfinnsson var mer interessert i erkebispedømmet York.²³⁹ Motivet har ikke vært tydelig for dette skiftet av politikk. En konklusjon kan være at Pål var mer tilknyttet til Skottland og England enn Norge. Det kompliserte forholdet i bispedømmet på Orknøyene førte til at biskop William sin posisjon var ustabil. Det er ansett at biskop William var biskop over Orknøyene i over 60 år. Enkelte historikere konkluderer at biskop William ble innsatt som biskop når Sigurd Jorsalfare var jarl over regionen mellom 1089-1103. Det første man hører om biskop William skjer ikke før etter St. Magnus død i 1115. Det vokste en helgenkult rundt Magnus Erlendsson, noe biskop William kalte for hedendom. Men ifølge den hagiografiske fortellingen ble biskop William overbevist etter å ha blitt blind i Christchurch katedral. Fortvilet skal han ha bedt til St. Magnus, som helbredet synet hans tilbake.²⁴⁰ Denne fortellingen er en klassisk mirakelfortelling og gir et svar på hvorfor William skiftet sin mening overfor helgen og dens kult. Men den egentlige grunnen er kanskje mer politisk enn religiøs. I engelske kilder beskrives det om en inntrenger i bispedømmet York. Haki Antonsson skriver at hvis denne inntrengeren hadde vært biskop William den gamle, så ville det ha vært mer

²³⁶ Thomsson, 2008, s.106

²³⁷ Theilmann, 1990, s. 246

²³⁸ Thomsson, 2008, s.105

²³⁹ Antonsson, 2007, s. 91

²⁴⁰ Thomsson, 2008, s. 97

sannsynlig for han å bli ansatt av Sigurd Magnusson etter at han hadde kommet tilbake fra korstog (1107-1110). Dette svarer på hvorfor posisjonen til William var så svak som den var.²⁴¹

I begynnelsen av Williams karriere som biskop var han assosiert med Pål-linjen av jarlene av Orknøyene. På slutten av 1000-tallet var biskoper private kapellaner for denne delen av dynastiet.²⁴² Det gir enda en forklaring på hvorfor biskop William nektet anerkjennelse av st. Magnus. Jarl Pål hadde sterke følelser mot helgenkulten og mot st. Magnus, på grunn av at hans far hadde myrdet helgenen.²⁴³ Han ville ikke bli assosiert med noen som hadde myrdet en hellig mann. Men når Rognvald Kali prøvde å ta det han mente var hans del av jarlsdømmet, forekom det et skifte hos William. Alliansen mellom den kommende jarlen og biskopen var produktiv på grunn av at begge fikk noe ut av alliansen. Mens Rognvald Kali presenterte seg som st. Magnus sønn, presenterte William seg som helgenens og dens relikvier.²⁴⁴ Det religiøse senteret i regionen ble flyttet fra Brisray til Kirkwall der det ble bygget en katedral dedikert til st. Magnus. Når Rognvald Kali startet med byggingen av Magnuskatedralen, ga den mer legitimasjon og prestisje til St. Magnus.²⁴⁵ Dette ga også mer stabilitet til posisjonen til biskop William og legitimering av Rognvald Kali som St. Magnus etterfølger.

3.2 St. Magnus: Fra Orkneyinga saga til Noble og det ydmyke

3.2.1 Orkneyinga saga: Sagaene til jarlene i Orknøyene

OS, også kalt for jarlssaga, ble skrevet rundt første halvdel av 1200-tallet. Haki Antonsson skriver i *St. Magnus of Orkney: a Scandinavian martyr saint in context*, at Snorre Sturlassons *HM* hadde en stor innflytelse over Orkneyinga saga.²⁴⁶ I sagaverket er historien om St. Magnus en av de mest sentrale historiene. Samtidig er de kapitlene i verket som handler om St. Magnus og hans frende Håkon jarl, knyttet sammen ved at forfatteren bruker like mye tid på Håkon som han bruker på Magnus.²⁴⁷

I sagaen blir man først introdusert til St. Magnus i en setning der forfatteren beskriver Magnus som en «Quiet sort of man».²⁴⁸ Men i den delen av sagaen er Magnus bare en bakgrunnsfigur, men blir en frontfigur i kapittel 39 og 40 der Magnus nektet å delta i slaget ved *Menai Strait*. Ifølge sagaen var grunnen hans for å nekte å delta at han ikke hadde konflikt med de kong

²⁴¹ Antonsson, 2007, s. 93

²⁴² Antonsson, 2007, s. 96,97

²⁴³ Thomson, 2008, s.105

²⁴⁴ Antonsson, 2007, s. 97

²⁴⁵ Thomson, 2008, s. 105

²⁴⁶ Antonsson, 2007, s.6

²⁴⁷ Antonsson, 2007, s.6

²⁴⁸ Orkneyinga saga, 34

Magnus Berrføtt kjempet imot, og måtte senere flykte på grunn av hans konflikthfulle forhold til det norske kongen.²⁴⁹ Denne hendelsen i sagaen gir et bilde av St. Magnus som en passiv mann som var fredfull. I et senere kapittel dedikerer forfatteren et helt kapittel til St. Magnus. Forfatteren beskriver St. Magnus som «ekstraordinær utmerket, høy, med fin, intelligent utseende».²⁵⁰ Samtidig beskriver forfatteren av *OS* om St. Magnus fromhet i samme kapittel. Han forteller også at St. Magnus ikke levde i lyst, selv om han var gift i 10 år med en skotsk adelskvinne.²⁵¹ Med disse beskrivelsene av helgenen gjennom beskrivelse og handling presenterer forfatteren et bilde om St. Magnus som en rettferdig og from leder.

Men St. Magnus er ikke den eneste viktige karakteren i sagaen. Som beskrevet ovenfor bruker forfatteren like mye tid på Håkon jarl. Det er på grunn av at han er en viktig karakter i sagaene og har en viktig rolle i mordet på St. Magnus. Eric Hoffmann skriver at både engelske og skandinaviske martyrhelgener har de samme motiver og temaer der helgenen er den rettmessige makthaveren som blir bedratt av en judasskikkelse i form av et familiemedlem.²⁵² Som man skal se i neste kapittel, er Håkon jarl og prins Magnus av Danmark beskrevet negativt i Saxo Grammaticus Danmarkshistorie og i *KS* på lignede måter. Man blir først introdusert til Håkon jarl i kapittel 34 i *OS* saga. I dette kapitlet blir Håkon beskrevet som både arrogant og ansett seg som høyere enn fetterne sine Magnus og Eling.²⁵³ Håkon Pålsson er beskrevet med mer vennlige øyne, men han har fortsatt den tradisjonen der banemannen har fiendtlige øyne. Dette ser man i de kapitlene som handler om når Håkon dro til Sverige der han møtte er hedensk seer for å finne ut om hans fremtid.²⁵⁴ Seeren ser ned på kristendommen, og Håkon, som er kristen, tolererer dette for å få spådommen sin. Dette fremstår i *OS* saga ved at han er hyklersk i sin tro, som er helt motsatt av Magnus som blir from og ydmyk i kapittel 45 i *OS*. Likevel bruker forfatteren tid på å minske Håkons forbrytelse. Dette ser man ved at forfatteren ikke legger skylden alene på Håkon, men også på stormennene, som ifølge sagaene var lei av delte jarledømmet og brydde seg ikke om det var Magnus eller Håkon som døde.²⁵⁵ Forfatteren legger motivet for mordet på Magnus ikke bare på maktkamp mellom mennene, men også selvbevaring.

²⁴⁹ Orkneyinga saga, kap. 39, 40

²⁵⁰ Orknøyinga saga, kap. 45

²⁵¹ Orkneyinga saga, kap. 45

²⁵² Antonsson, 2007, s. 24

²⁵³ Orkneyinga saga, kap. 34

²⁵⁴ Orkeyinga saga, kap. 35, 36

²⁵⁵ Orkneyinga saga, kap. 49

Etter Magnus sin død i Egilsay, skal ifølge *OS* saga stedet blitt mer frodig og grønt for å vise at Magnus hadde kommet til himmelen. Dette viser leseren helligheten til St. Magnus og hans verdighet over å bli utvalgt av Gud selv.²⁵⁶ Dette skal ifølge sagaen være de første miraklene. Neste miraklet kom etter at moren til Magnus begravde sønnen i Christchurch og det skal ha begynt å lyse på stedet og mennesker begynte å be til Magnus for helbredelse, noe de fikk etter å ha bedt til helgenen.²⁵⁷ Fenomenet med lys symboliserer hellighet og fenomenet kan finnes i andre helgenlegender som Den legendariske Olavsaga der lys dukker opp i Olav den helliges liv fra fødselen til hans død og dukker opp i de viktige hendelsene i hans liv.²⁵⁸ Av mirakelhistoriene i sagaen er historien om Biskop William en av de mest berømte. I kapittel 57 fortelles det at en dag når biskopen ba alene i Christchurch, ble han plutselig blind og kunne ikke finne veien til døra. Biskopen skal ha blitt full av skremsel slik at han gikk til graven til St. Magnus og ba mens tårer rant og lovt til helgenen at han skulle oversette relikviene til Magnus. Etter at han hadde lovet det, fikk han synet tilbake.²⁵⁹ Men med tanke på det som er skrevet ovenfor med biskop Williams stilling som biskop i øya og hans forhold til Jarl Pål Håkonsson, er denne mirakelhistorien fiktiv som bare forklarer hvorfor biskop William skiftet mening fra å være imot Magnus som helgen til å være for. I samme kapittel finner man også flere ulike mirakelhistorier og mange av dem omhandler mennesker fra Shetland, noe som kan fortelle at helgenkulten til St. Magnus hadde først stort omfang der.

Løftet som Rognvald Kali ga til St. Magnus og seieren som kom etter, er ikke et mirakel hagiografisk. Men en kan likevel se på dette løftet som et verdslig mirakel. I tidligere kapittel ser vi at Olav den hellige viser seg for Harald Hardråde og i neste kapittel får vi se St. Knud Lavard vise seg for kong Valdemar, i dette ser vi et mønster av hagiografiske mirakler knyttet til helgenene og deres etterkommere. Men på grunn av at St. Magnus ikke viser seg til Rognvald Kali, er dette ikke kategorisert som et mirakel, likevel på grunn av hvor dette løftet ligger i *OS* får vi et inntrykk av at St. Magnus hjelper Rognvald Kali når han begynner å vinne mot Paul jarl.²⁶⁰ Historien om løftet skaper en forbindelse mellom St. Magnus og Rognvald Kali, som legitimerer hans maktgrunnlag over regionen.

²⁵⁶ Orkeyinga saga, kap. 51

²⁵⁷ Orkeyinga saga, kap. 52

²⁵⁸ Røthe, 2004, s. 240

²⁵⁹ Orkneyinga saga, kap. 57

²⁶⁰ Orkneyinga saga, Kap. 68-75

3.2.2 St. Magnus: det noble og den ydmyke i lyset av hymnen «Nobilis Humilis»

På liknede måte som *LI*, er *Nobilis Humilis (NH)* en hymne som er dedikert til St. Magnus. Den synges som regel på hans festdag i 16. april.²⁶¹ Ifølge nettsiden Orkney Image library, ble verket skrevet når Orknøyene var vasall under Norgesveldet. Selve teksten av liturgien som vi har i dag er datert fra. Ca. 1200-tallet, mens selve melodien kommer fra et annet verk og går tilbake til 1100-tallet.²⁶² På grunn av mangel på kilder som kan bygge opp under dette fakta, er jeg ikke sikker på at dette verket ble komponert på denne tiden. Men basert på Ben Whitworth artikkel “*can we reconstruct the medieval liturgy of St. Magnus?*” kartlegger han liturgiene til St. Magnus der han skriver om *NH*. Ifølge Withworth ble *NH* skrevet mellom 1100 og 1200-tallet rundt på samme tidspunkt som St. Magnus *vita* ble skrevet.²⁶³ *NH* ser ut, som *LI*, være inspirert av St. Magnus *vita*. Hope skriver at hymner tar for seg episoder og andre detaljer i form av vers.²⁶⁴ Selv om jeg ikke tar for meg noen av *vita* verkene til helgenene, presenterer de likevel en grunnleggende basis for helgenes historie.²⁶⁵ På grunn av at hymnene er basert på helgenes *vita*, kan en få et blikk over den historiske sannhet som kirken ønsket å fremstille historiene av helgenene.

Nobilis Humilis er oversatt fra Latin til Engelsk fra Noteark fra Michel McGlynn sheet music store:

1

O noble, humble, great and steadfast martyr,

Gentle and helpful, we revere You

Venerable protector of our fragile hearts

Placed beneath the burden of frail flesh.

2

Well-favoured, heavenly, by the gift of the Holy Spirit

With the greatest effort You beware of living rashly;

You endeavour deep within Yourself to suppress the motions of the flesh,

²⁶¹ Hope, 2017, s.31

²⁶² Orkney Image Library. 2005

²⁶³ Whitworth, 2019, s.143

²⁶⁴ Hope, 2017, s.34

²⁶⁵ Hope, 2017, s.34.35

So that the spirit may reign in the prison of the flesh.

3

The turbulent, envious and cunning adversary

Desires to scatter what is Yours, to crush it and subject it to himself,

And to destroy You by the barb of treachery,

By the compact of treason joined, by the kiss of peace.²⁶⁶

Det er tre vers i liturgien, og hvert vers forteller noe om St. Magnus og hans historie i form av musikk. I det første verset av liturgen gir komponisten av verket et bilde av St. Magnus og spesielt hvordan menneskene er på den tiden *NH* ble skrevet. *NH* gir et likt bilde av St. Magnus som en finner i *OS*. I sagaen blir Magnus beskrevet som en mann med strenge dyder.²⁶⁷ Liturgien gir en lignende bilde ved å framstille St. Magnus ikke bare ydmyk og nobel, men også mild og hjelpsom.²⁶⁸ Dette gir et innblikk der St. Magnus er en mild helgen. En som er fredsom fremfor krigersk. Helgenens mildhet blir styrkes etter man har lest *OS* der St. Magnus nektet å delta i slaget ved *Menai Strait*. Samtidig beskriver liturgien Magnus som en beskytter. Men ikke en beskytter som Olav den hellige, som i sin liturgi er beskrevet som en beskytter for alle nordmenn. St. Magnus er mer fremstilt som en beskytter for «Our fragile hearts» som tilsier menneskets sjeler.²⁶⁹ Likevel er St. Magnus regnet som beskytter over Orknøyene og har vært det fra tidlig tid og frem til i dag.

I vers 2 går komponisten dypere inn i St. Magnus hellighet og fromhet. I dette verset henviser komponisten av *NH* til at St. Magnus frasto fra seksuell lyst, som vi også kan se i *OS*. Og ifølge sagaverket brukte St. Magnus å ta iskalde bad for å kjempe imot lysten han hadde for hans skotske kone.²⁷⁰ I det samme verset henviser også komponisten til den hellige ånd. “Well-favoured, heavenly, by the gift of the Holy Spirit” kan fortelle at St. Magnus var en gave fra den hellige ånd.²⁷¹ Hovedpoenget i dette verset er å vise St. Magnus fromhet til menigheten.

I det siste verset handler det om St. Magnus martyrdom. Komponisten beskriver Håkon jarl som misunnelig og lur. Komponisten beskriver mordet til Magnus som et forræderi og gir

²⁶⁶ Michel McGlynn sheet music store: Nobilis Humilis

²⁶⁷ Orkneyinga saga, kap. 45

²⁶⁸ Michel McGlynn sheet music store: Nobilis Humilis

²⁶⁹ Michel McGlynn sheet music store: Nobilis Humilis

²⁷⁰ Orkneyinga saga, kap. 45

²⁷¹ Michel McGlynn sheet music store: Nobilis Humilis

motivet misunnelse til Håkon. Denne motivasjonen går igjen fra andre kilder som *OS*. Selv om St. Magnus ble drept som ifølge av et bedrageri, er det ikke en form for et kongebedrageri, men et familiesvik som er mye mer personlig. I bibelen er fortellingen om Kain og Abel en fortelling om misunnelse og svik som ender med at Kain dreper sin bror Abel.²⁷² I den siste linjen av verset henviser komponisten av *NH* til et kyss. «The kiss of peace» kan en finne i bibelen og er en form for kristen hilsning i uttrykk for felleskap i kristendommen.²⁷³ Dette kan se gjennom St. Magnus rolle som helgen for Orknøyene der han står for den kristne menigheten for regionen. Verset forteller om at selv om St. Magnus ble sveket av sin egen familie, sto han sterk i sin tro.

3.3 Sammenfatning:

I dette kapitlet jeg har gått gjennom bakgrunnen til St. Magnus kanonisering som en kan se var en blanding av menneskets genuine tro på at Magnus Erlendsson var en hellig mann og politikk fra Magnus nevø Rognvald Kali Kolsson og biskop William. Rognvald Kali så etter legitimering og undergravde Pål Jarl.²⁷⁴ Mens biskop William i den første tiden mente at St. Magnus ikke var en hellig mann og var uvillig til å kanonisere han på grunn av Pål Jarl sine følelser ovenfor til helgenen, skiftet han mening når han allierte seg med Rognvald Kali for å stabilisere sin egen posisjon.²⁷⁵

OS og liturgien *NH* gir den samme framstillingen av St. Magnus. I sagaen blir St. Magnus fremstilt som et fredfullt individ, som ikke var villig å krige mot de som ikke hadde gjort han vondt. Dette sett i forhold til hendelsen i *Menai Strait*.²⁷⁶ Denne fremstillingen kan en også se i liturgien ved at den fremstiller st. Magnus mer som en mild helgen, men likevel en beskytter over Orknøyene. Gjennom lesningen av *OS* og *NH* kan vi se likheter når det gjelder hvordan St. Magnus er fremstilt og historien er fremstilt. Som skrevet ovenfor henviser begge verkene til slaget ved *Menai Strait*, men begge verkene forteller også om hvordan St. Magnus tok kalde bad for å frastå lyst over sin egen kone.²⁷⁷ Det ser ut at som i tidlig tid, ble St. Magnus, hans relikvie og hans kirke, ble sett på som et sted der mennesker kan bli helbredet av ulike sykdommer. Som William P.L Thomson bemerker at det er i ettertid at St. Magnus ble mer

²⁷² 1 Mos, 4,1

²⁷³ Rom 16,16

²⁷⁴ Thomson, 2008, s. 105

²⁷⁵ Antonsson, 2007, s. 97

²⁷⁶ Orkneyinga saga, kap. 39,40

²⁷⁷ Orkneyinga saga, kap.45. Michel McGlynn sheet music store: Nobilis Humilis

som en krigshelgen på samme måte som Olav den hellige i Norge og dukket opp når Orknøyene var i en krise.²⁷⁸

I *OS* beskriver forfatteren Håkon jarl mer vennlig enn antatt og legger ikke skylden på hans skuldre alene.²⁷⁹ Likevel har Håkon jarl rollen som den misunnelige fetteren som sto bak mordet på Magnus Erlendsson. Han skal ifølge sagaen være veldig arrogant og skal ha sett ned på Magnus.²⁸⁰ Liturgien henviser Håkon jarl indirekte som en «adversary» ved å beskrive han som bedragerisk og misunnelig, noe som er et mer tradisjonelt syn på Håkon jarl som blir sett på som en Judasskikkelse.²⁸¹

Motivet til Håkon jarl, ifølge *OS*, var misunnelse over Magnus popularitet.²⁸² Men som en kan se minsker forfatteren skylden til Håkon jarl og legger også skylden på stormennene.²⁸³

Likevel henviser både *OS* og *NH* til at Magnus ble bedratt, som går bortenfor vanlig bedrag, og mer som familiesvik.

²⁷⁸ Thomson, 2008, s.98

²⁷⁹ Orkneyinga saga, kap. 49

²⁸⁰ Orkneyinga saga, kap.34

²⁸¹ Antonsson, 2007, s. 24.

²⁸² Orknøyinga saga, kap. 46

²⁸³ Orknøyinga saga, kap. 49

Kapittel 4: St. Knud Lavard

4.1 Danmark og Borgerkrig:

4.1.1 Knud Lavards mord: et mord som startet en krig

Fra 1074 til 1134 var den danske kongerekken stabil selv om kronen gikk fra bror til bror i stedet for fra far til sønn i denne perioden. Men etter 1131 med mordet på Knud Lavard, førte dette til en borgerkrigsperiode i landet.²⁸⁴ Knud Lavard var hertug over det danske området Slesvig som ligger sør for Danmark. Ikke bare var han vasall for den danske kongen, men han var også en vasall for Lothar av Supplinburg, som senere ble Lothar II den tysk-romerske keiser.²⁸⁵ Forholdet mellom de to mennene måtte ha vært bra siden Lothar II ga Knud Lavard kongetittelen over Obotrittene, som var bosatt i dagens Holstein.²⁸⁶ Ved å være hertug over Slesvig og konge over Obotrittene, var Knud Lavard en mektig mann, noe som skulle føre til at han ble myrdet 7.januar 1131. Knud Lavards drapsmann var hans fetter og kong Nils sin sønn Magnus. Hva motivene bak mordet er man ikke helt sikkert på basert på at kildene på denne tiden ikke oppriktig forteller om dette. En teori for motivet bak mordet var at prins Magnus var sjalu på Knud Lavards popularitet og var oppmerksom på hans ambisjoner.²⁸⁷ Et annet mulig motiv var at Knud Lavards nære forbindelser til det tyske-romerske keiserriket, førte til mordet til hertugen.²⁸⁸ Uansett hva motivene bak drapet var, så det ut som at både kong Nils og prins Magnus ikke likte Knud Lavard. Ifølge sagaen *Knytlinga saga (KS)* står det at de likte veldig lite hertugen og hans popularitet.²⁸⁹

Det tyske-romerske keiser likte det dårlig da han hørte om mordet på hans vasall Knud Lavard. Det tyske-romerske riket angrep Danmark som erstatning av mordet.²⁹⁰ For å forhindre en tysk invasjon for retaliasjon for drapet på hertugen, møtte prins Magnus den tysk-romerske keiseren Lothar II. påsken 1134. I dette møte skal den tyske keiseren ha anerkjent Magnus som kong Nils medregent, men måtte nå være en lensherre under det tysk-romerske riket.²⁹¹ Ifølge *Gesta Danorum (GD)* skal både kong Nils og prins Magnus ha vært oppmerksom på reaksjonen når det tyske-romerske keiseren hørte om mordet på sin vasall og familiemedlem. I *GD* skal kong Nils skal ha bønnfaldt keiseren i et brev om å ikke hevne seg og Magnus skal ha villig gått i

²⁸⁴ Antonsson, 2007, s.133

²⁸⁵ Bregnsbo, 2004, s.54

²⁸⁶ DuBois, 2008, s.158

²⁸⁷ Lind, 2015, s.108

²⁸⁸ Bregnsbo, 2004, s.56

²⁸⁹ Knytlinga saga, kap. 91

²⁹⁰ Bregnsbo, 2004, s.56

²⁹¹ Riis, 2015, s.93,94

keiserens tjeneste for forsoning.²⁹² I *KS* står det ikke noe om hendelsen om den tysk-romerske keiseren og Magnus. Dette kan komme av at sagaen er mye mindre enn Saxo Grammaticus Danmarkshistorie som består av flere bøker og som strekker seg fra det Saxo mente var begynnelsen av Danmarks historie, til hans levetid fra 1160-1220.

Selv om hendelsen med den tysk-romerske keiseren var løst relativt raskt, var det fortsatt problemer i Danmark. På grunn av at Knud Lavard var et populært individ, var det opptøyer og kong Nils og prins Magnus ble derfor dypt mislikt.²⁹³ Knud Lavards bror Erik Emune erklærte og klarte å bli valgt om konge i Skåne.²⁹⁴ En kan si at mordet til Knud Lavard førte til den danske borgerkrigen som varte i to generasjoner. I den første delen av borgerkrigen var de viktigste personene i denne konflikten Erik Emune, Kong Nils og prins Magnus. Landet var på denne tiden delt ved at Nils og Magnus hadde vest-Danmark og Erik Emune hadde Skåne.²⁹⁵ Under denne perioden kjempet de i flere slag mot hverandre, men det var ikke før under slaget ved Fotevik at kong Nils fikk skader som han senere han døde av.²⁹⁶ Etter kong Nils død var Erik Emune enehersker i Danmark. Etter ni år på tronen abdiserte Erik Emune tronen og ble en munk i klosteret i Odense. På grunn av at ingen av at barna hans var voksne til å bli den nye danskekongen, blomstret en ny runde av borgerkrigen.²⁹⁷ Knud Lavards sønn Valdemar hadde alliert seg med sin fetter Svein, sønn av Erik Emune, mens Magnus sønn Knud også hadde rett til kongemakten i Danmark. Knud hadde blitt valgt til konge i Jylland, der faren og farfaren hadde sin base, noe Svein ikke anerkjente på grunn av at han mente han hadde enerett til den danske tronen.²⁹⁸ Rundt tiden 1150/1151 søkte både Svein og Knud etter hjelp fra den tyske keiseren Konrad III på grunn av at tidligere hadde prins Magnus knelt og blitt vasall for den tysk-romerske keiseren.²⁹⁹ Men før keiser Konrad III kunne gjøre noe, døde han i 1152 og ble etterfulgt av Fredrik Barbossa.³⁰⁰

I 1153 kom det en ny omvending i den danske borgerkrigen ved at Valdemar skiftet side og giftet seg med Knuds halvsøster Sofie.³⁰¹ Grunnen til dette kan være Valdemars politiske ambisjoner, som jeg skal skrive mer om nedenfor. Fredrik Barbossa innsatte Svein som konge,

²⁹² Saxo Danmarkshistorie, Bok 13, kap. 8

²⁹³ Knytlinga saga, kap. 92

²⁹⁴ Riis, 2015, s.93

²⁹⁵ Riis, 2015, s.93

²⁹⁶ Knytlinga saga, kap. 95-98

²⁹⁷ Riis, 2015, s. 94

²⁹⁸ Riis, 2015, s. 94

²⁹⁹ Bregnsbo, 2004, s.59

³⁰⁰ Riis, 2015, s.94

³⁰¹ Riis, 2015, s.95

Knud fikk landområder og Valdemar fikk Slesvig, som tilhørte hans far Knud Lavard når han levde.³⁰² Noen år senere, i 1157, hadde Danmark tre konger som styrte hver sin del av landet. På denne tiden avtalte partene å møtes i Roskilde for å forhandle fred mellom seg. I fredsforhandlingene skal Svein ha planlagt et bakhold for å drepe Knud og Valdemar. Knud ble drept denne dagen, mens Valdemar klarte å flykte.³⁰³ I senere slag vant Valdemar mot Svein og ble konge over hele Danmark.³⁰⁴

4.1.2 Kong Valdemar: hans politiske spill

Som skrevet ovenfor skiftet Valdemar side i 1153. *KS* forteller ikke om at Valdemar byttet side, men forteller om at han og Knud hadde et godt forhold, samtidig passet han på at han var uforpliktet ovenfor kong Svein dersom kong Svein brøt fredsoppgjøret mellom han og Knud.³⁰⁵ Likevel er det interessant å se forholdet mellom Valdemar og Knud, som var sønn av Knud Lavards drapsmann. Dette vil kanskje tilsi hvor politisk tenkende Valdemar var.

I 1146 var det et forsøk på å kanonisere Knud Lavard som en helgen. Valdemar og kong Erik Emune prøvde å elevere den døde hertugen.³⁰⁶ Men på grunn av at de hadde gjort dette feil og at det var motstand mot helgenkåringen, ble ikke Knud Lavard en helgen før 1169.³⁰⁷ Deres motiver for å kanonisere Knud Lavard kan ha vært å stabilisere Kong Erik Emunes kongemakt. Som man kan se i Norge med Olav den hellige og St. Magnus på Orknøyene, var helgen ikke bare et religiøst symbol, men også sekulært. Siden mennesker på denne tiden hadde et nært følelsesbasert forhold, kunne kongen bruke det til sin egen sak.³⁰⁸ Og i Valdemar og Erik Emunes sitt tilfelle var det å styrke sine politiske makter i en periode der Danmark var splittet.

Danmarks andre patronhelgen, Knud av Odense, ble kanonisert åtte år etter sin død av den lokale biskopen i 1094 og igjen offisielt i 1100 av paven.³⁰⁹ Knud Lavard hadde ikke den samme lette veien til kanoniseringen som onkelen. Som skrevet over prøvde Valdemar og Erik Emune å kanonisere Knud Lavard, men på grunn av at de gjorde dette feil, ble hertugen ikke en helgen. Men at Valdemar og Erik Emune gjorde prosessen feil er ikke den eneste grunnen. Erkebiskop Eskil av Lund gikk imot denne handlingen.³¹⁰ *KS* forteller ikke om motstanden til

³⁰² Bregnsbo, 2004, s.59

³⁰³ Bregnsbo, 2004, s.60

³⁰⁴ Riis, 2015, s.95

³⁰⁵ Knytlinga saga, kap. 109,110

³⁰⁶ Bergsagel, 2015, s.73

³⁰⁷ Bergsagel, 2015, s.73,74

³⁰⁸ Theilmann, 1990, s. 243

³⁰⁹ Bergsagel, 2015, s.73

³¹⁰ Bergsagel, 2015, s.74

helgenkåringen. I stedet skriver forfatteren hvor han ble begravd og når på året helgenen er feiret.³¹¹ Men Saxo Grammaticus kan fortelle om en grunn til biskopens motiv for å motstå helgenkåringen til Knud Lavard. I 14. bok, kapittel 1. forteller Saxo at erkebiskop Eskil og Erik Emune ble uvenner og som utviklet til en åpen feide og opprør i Sjælland der erkebiskopen hadde innflytelse.³¹² En av grunnene til det tok lang tid før Knud Lavard ble anerkjent som en helgen, kan skyldes erkebiskop Eskil av Lund, som var oppmerksom på å følge etter de strenge kirkelige reglene når det gjelder helgenkåring og var en tilhenger av pavelig monopol slike hendelser. Siden pave Gregor VII (d.1085) var det ikke offisielt mulig å kunngjøre en helgen uten pavens godkjenning.³¹³

4.1.3 Korstogsbevegelsen: En ideologi som spredte seg

En kunne tenke seg at Knud Lavard død og borgerkrigen som fulgte etter var det eneste som skjedde i Danmark på midten av 1100-tallet. Men en annen faktor i denne turbulente tiden som påvirket hvordan St. Knud Lavard ble ansett på denne tiden, var korstogene og dens ideologi. Korstogene begynte i 1095 ved kirkemøte i Clermont der Pave Urban II. talte ovenfor til menigheten om alle forferdelighetene kristne i Midtøsten hadde det under muslimsk styret.³¹⁴ Urban II. tale førte til flere ting. Det opplagte var korstogene som preget middelalderen. Det andre var korstogsbevegelsen og dens ideologi som spredte seg utover Europa. Ideen om korstogene bandt Europa sammen i en felles kristen identitet.³¹⁵ Man kan allerede se dette i begynnelsen av de første korstogene i Tyskland der en gruppe tyske korsfarere mente at det ikke var grunn å dra til Jerusalem siden man kunne finne hedninger i Europa ved å massakrere jøder.³¹⁶

Korstogsideologien spredte seg utover Europa. I 1108 ropte biskopen av Magdeburg med bud om hjelp for å slå imot hedninger ved Østersjøområdet.³¹⁷ Korstogsideene kom også i Danmark. Kong Erik Eiegod (d.1103) dro på korstog, tok med seg sønnen Erik Emune, men døde på øya Kypros.³¹⁸ I 1146 var det et kirkemøte i Odense der målet var å få til et korstog, men den daværende kongen Erik Lam, barnebarn av Erik Eiegod, abdiserte. Svein, Magnus og Valdemar samarbeidet mot Venderne i dagens Baltikum.³¹⁹ På denne tiden var korstogsbevegelsen stor

³¹¹ Knytlinga saga, kap. 92

³¹² Saxo Danmarkshistorie, Bok 14, kap. 1, vers. 11.

³¹³ Antonsson, 2007, s.135

³¹⁴ Jensen, 2006, s.6

³¹⁵ Jensen, 2006, s.34

³¹⁶ Jensen, 2006, s.11

³¹⁷ Jensen, 2006, s.35

³¹⁸ Knytlinga saga, kap. 81

³¹⁹ Bregnsbo, 2004, s.58,59

og målet var ikke lenger å ta tilbake Jerusalem som kristne anså som hellig, målet var nå å omvende hedninger til kristendommen og hvis de nektet, drepe dem.³²⁰ Dette kan man også se i *KS*. Når en hedning som het Vidgaut, reiste til Sjælland der Knud Lavard holdt til, ga hertugen Vidgaut to valg, konvertere til kristendommen eller dø. Vidgaut valgte dermed å konvertere til kristendommen.³²¹

Det som knytter St. Knud Lavard til korstogene var hans sønn kong Valdemar. Etter at Valdemar ble enekongen i 1168 i Danmark, fortsatte korstogene mot Venderne i Rugen. Arkona var den sterkeste festningen til Venderne i dette området. Korstoget var en suksess og det hedenske templet og gudsikonene ble brutt ned og hogget til vedkubber.³²² Korstoget i 1168 er en viktig hendelse i Danmarks historie ved at det var starten på Danmarks storhetstid. Bare et år etter korstoget ble Knud Lavard kanonisert. Etter korstoget mot Venderne ble det opprettet kloster tilhører Cistercienserordenen, og noen av dem var dedikert til St. Knud Lavard.³²³ Bortsett fra Erik Emune og Valdemar, finnes det lite bevis på om den tidligste fasen av hertugens helgenkult hadde noe kirkelig støtte.³²⁴ Så man kan tenke seg at St. Knud Lavard ble en helgen på grunn av sterk kongelig støtte.

4.2: Saga, Saxo og liturgi: Knud Lavards framstillinger

4.2.1 Knytlinga saga:

Historien til St. Knud Lavard i *KS* saga finnes i den andre halvdel av sagaverket og er dermed ikke sagaens midtpunkt som *OHS* i *HM*, men historien om St. Knud av Odense.³²⁵ Knud Lavard kommer opp første gang i kapittel 78 av *KS*. Forfatteren av sagaen forteller at Knud Lavard vokste opp i hoffet til sin far kong Erik Eiegod og ifølge forfatteren både populær og talentfull.³²⁶ Knud Lavard ble en populær mann som ifølge sagaen tillot at folk brukte hans penger, noe folk gladelig gjorde. Denne populariteten førte til at hans onkel og fetter kong Nils og prins Magnus misunnet hans popularitet.³²⁷ Historisk sett vet man ikke om de faktiske motivene på mordet til Knud Lavard, men basert på *KS*, gir forfatteren av verket et motiv til mordet, som er misunnelsen til Prins Magnus og kong Nils over Knud Lavard popularitet i Danmark. Dette var noe som de trodde ville være farlig mot dem selv.

³²⁰ Jensen, 2006, s.37

³²¹ Knytlinga saga, kap. 87

³²² Bregnsbo, 2004, s.60

³²³ Jensen, 2015, s.66

³²⁴ Antonssen, 2007, s.137

³²⁵ Pålsson & Edwards, 1986, s.14

³²⁶ Knytlinga saga, kap. 78

³²⁷ Knytlinga saga. Kap.84

Gjennom lesningen av *KS* blir Knud Lavard fremstilt som en populær makthaver både innenlands og utenlands. Dette ser vi i kapittel 88 av *KS* hvor Knud Lavard søker etter hånden til Engilborg, kong Harald av Novgorods datter. Vidgaut, som ble sendt av Knud Lavard, som har sin egen fortelling med hertugen, møter kongen av Novgorod, der kongen forteller Vidgaut at han har hørt om Knud Lavard og forteller Vidgaut «he has no equal in Denmark and beyond».³²⁸ Med dette kan en se at Knud Lavard hadde en stor innflytelse over Danmark og ifølge forfatteren var denne innflytelsen større enn kongens, noe som vil få en stor konsekvens senere.

I motsetning til Saxo Grammaticus *GD*, som jeg skal gå mer inn i senere i dette kapitlet, beskriver ikke forfatteren prins Magnus spesielt negativt. I kapittel 89 beskriver forfatteren at Magnus vokste opp i farens hoff og ble en populær mann, men ikke like populær som fetteren sin, noe som skapte misunnelse og utrivelig mot hertugen.³²⁹ I motsetning til Olav Haraldsson, var Knud Lavard bare en hertug, ikke en konge og hadde ikke de beste forholdene til den danske kongen og hans sønn. Men Knud Lavard hadde et nært forhold til den tysk-romerske keiseren på morsiden, og skal ha søkt etter råd hos keiseren om hvordan bli en bedre og sterkere leder.³³⁰ Dette førte til at havnene i Knud Lavards områder i Slesvig ble stengt og kontrollert.³³¹ Dette indikerer at Knud Lavard hadde et ønske om å bli en bedre leder. Forfatteren skriver at motivet for dette var å opprettholde populariteten slik at han kan holde autoriteten han hadde.³³²

I *KS* står det ikke mye om Knud Lavards fromhet. Men historien om Knud Lavard og venderen Vidgaut kan en se en form av hertugens fromhet. Vidgaut var en ikke-kristen fra Baltikum som Knud Lavard klarte å omvende til Kristendommen.³³³ Igjen kommer dette av korstogenes innflytelse. Kurt Villads Jensen skriver at Knud Lavard bygget borger og kirker i øst.³³⁴ I sagaen kan en også se at Knud Lavard var en beskytter mot de hedenske som plyndret handelsmenn i området.³³⁵

Ifølge *KS* ble Knud Lavard drept under juletiden, en hellig tid.³³⁶ Selv om Knud Lavard ble drept på denne tiden av året, legger forfatteren en disrespektløs handling som prins Magnus

³²⁸ Knutlinga saga, Kap. 88

³²⁹ Knytlinga saga, Kap. 89

³³⁰ Knytlinga saga, Kap. 85

³³¹ Knytlinga saga, Kap. 78, 85, 86

³³² Knytlinga saga, Kap. 85

³³³ Knytlinga saga, Kap. 87

³³⁴ Jensen, 2017, s.68

³³⁵ Knytlinga saga, Kap. 86

³³⁶ Knytlinga saga, Kap. 92

utgjør ved å gjøre en alvorlig voldelig handling i en hellig tid. I likhet med dette legger også forfatteren vekt på familiebånd. Familiebåndet mellom Knud Lavard og Magnus kommer opp flere ganger i kapitlet der prins Magnus dreper Knud Lavard. Under dette kapitlet kommer ordene «kinsman» to ganger og «cousin» åtte ganger.³³⁷ Gjentakelsene av familiebåndene understreker hvor stor forbrytelse det var å drepe sin egen familie. Dette synspunktet går igjen gjennom resten av sagaen som har med kong Nils og prins Magnus. I kapittel 95 forteller sagaforfatteren at både kong Nils og Magnus hadde fortjent et dypt hat fra befolkningen i Danmark.³³⁸ Og igjen når Erik Emune taler hvor stor skam som kongen og prinsen har gjort.³³⁹ Det er denne upopulariteten de fikk etter mordet av Knud Lavard som førte til kong Nils død etter å ha blitt tatt til fange i Hedeby av venner av Knud Lavard.³⁴⁰

Ifølge sagaen skal Knud Lavard ha klart å si noen ord for sin egen frelse.³⁴¹ Dette går igjen på kristendommens syn på martyrdom ved å ta til vitne til «Kristus navn».³⁴² I sagaen står det ikke mye om Knud Lavards mirakler, men i kapittel 92, som forteller om mordet på Knud Lavard, fortelles at lysningen i skogen han ble drept var alltid grønn, både i sommer og vinter.³⁴³ Og i kapittel 117 fortelles det om en drøm som hans sønn Valdemar hadde natten før slaget der Kong Svein døde. Der forteller hertugen til sønnen sin at han ikke trenger å uro seg og «You have the better argument», der han til slutt ber Valdemar å se etter en ravn, slik at han kan sende troppene der den lander.³⁴⁴ Selv om det ikke finnes mye av de tradisjonelle mirakler i *KS*, kan en se via disse få mirakelhistoriene at for det første ble stedet han ble drept helliggjort via hans død og for et andre at han er en helgen som hjelper sine etterkommere i krig.

4.2.2 Saxo Danmarkshistorie: Det politiske propagandaen i Saxo Grammaticus verk

Mens i Norge er kanskje den mest kjente kilden om middelalderen sagaverkene, er det ikke det samme i Danmark. Saxo Grammaticus *GD*, som også blir kalt Saxo Danmarkshistorie, er den mest berømte kilden om eldre dansk historie. Krøniken *GD* ble skrevet på 1200-tallet og er ikke en troverdig kilde på grunn av Saxo forhold med Valdemar-dynastiet og hvordan han beskriver

³³⁷ Knytlinga saga, Kap. 92

³³⁸ Knytlinga saga, Kap. 95

³³⁹ Knytlinga saga, Kap. 96

³⁴⁰ Knytlinga saga, Kap. 98

³⁴¹ Knytlinga saga, Kap. 92

³⁴² Ferrero, 2013, s. 891

³⁴³ Knytlinga saga, Kap. 92

³⁴⁴ Knytlinga saga, Kap. 159

dette dynastiet som helter, mens andre historiske karakterer blir fordømt eller komprimert på ulike måter.³⁴⁵

Dette kan en også se basert på hvordan Saxo beskriver partene Knud Lavard og prins Magnus og hans far. Knud Lavard kommer opp i Saxos Danmarkshistorie i kapittel 3 i bok 13. I første vers av kapittel 3 skriver Saxo at han hadde mistet en formue etter at hans pleiefar hadde den i forvaring i Sjælland. Når kong Nils spurte Knud Lavard om han sørget over det tapte formuen, svarte hertugen til onkelen sin at han ikke sørget over tapet, men det var en anledning for å vise hva han kan få til uten formuen.³⁴⁶ Dette viser at Knud Lavard ikke var opptatt av rikdom, men var mer opptatt av å skape et navn for seg selv og vise hva han kan gjøre. Denne fremstillingen kommer igjen med hertugens ønske om å styre området Slesvig. Ifølge Saxo var det ofte angrep fra naboene i Slesvig slik at ingen i landet ønsket å ha tittelen av hertug av Slesvig, men Knud Lavard ga seg frivillig som jarl, noe som ifølge Saxo ikke var for grådighet eller rikdom, men igjen for å vise hva han kan gjøre.³⁴⁷ Saxo skriver at Knud Lavard var ivrig etter å styre et område for å vise hva han kunne og var ikke redd for en utfordring ved å velge et område som ingen ville ha. Dette viser Saxo i hans Danmarkshistorie at dette var hederlig, men med tanke på hans forhold til Valdemar dynastiet, kan dette være en mer positiv beskrivelse enn det faktisk var. John H. Lind skriver siden at Knud Lavard måtte kjøpe hertugdømmet med sin egen rikdom, uten hjelp av kongen, viser Saxo at kong Nils var smålig når det gjelder penger.³⁴⁸ Men Knud Lavard var ikke bare hertug for Slesvig, men også over Obotrittere. Saxo skriver at venderne angrep den sørlige grensen av Danmark på grunn av at venderkongen Henrik var bitter ovenfor sin onkel kong Nils når han ikke fikk sin morsarv. Knud Lavard hadde erobret området, men ifølge Saxo skal Knud Lavard skal ha kjøpt vennskap med Henrik og fått testamentert over områdene til Obotrittene.³⁴⁹

Den første gangen man hører om prins Magnus og kong Nils er i kapittel 1 av bok 13. I første kapittel beskriver Saxo kong Nils som hovmodig, som var viktig å fremheve som et syn på posisjonen som konge med stor og kostbar hird.³⁵⁰ Med dette viser Saxo at posisjon, synet og makten til kongen var viktig for kong Nils. Senere i samme kapitlet introduserer han prins Magnus, der han allerede forteller at han har drept en slektning, der Saxo beskriver dette som

³⁴⁵ Andersen, Heebøll-Holm, 2012, s.7

³⁴⁶ Saxo Danmarkshistorie, kap. 3. vers. 1

³⁴⁷ Saxo Danmarkshistorie, kap. 3, vers. 2

³⁴⁸ Lind, 2015, s.112

³⁴⁹ Saxo Danmarkshistorie, kap. 3, vers 3-7

³⁵⁰ Saxo Danmarkshistorie, kap. 1, vers. 1

et forræderi.³⁵¹ Dette gir leseren et negativt bildet av prins Magnus allerede første gang leseren møter han, og leseren vil dermed ha i tankene at Magnus har gjort noe forrædersk. Med disse beskrivelsene viser Saxos partiskhet mot disse individene og deres holdninger. Dette var på grunn av, ifølge Saxo selv i hans forord i hans verk, at både faren hans og bestefaren tjenestegjorde for Valdemar som soldater i hæren hans.³⁵² Samtidig jobbet Saxo som en klerk for erkebiskop Absalom som gav tilgang til det danske hoffet.³⁵³ Noe som betyr han hadde partiskhet i forhold til Valdemar-dynastiet. Saxo viser ved å beskrive kongen som hovmodig, at kong Nils ikke er en god konge, men det kan også leses som en grunn til hans kommende konflikt med nevøen Knud Lavard, som blir like populær og mektig som kongen i Danmark, og har ikke de samme negative beskrivelsene som Nils og Magnus. Med Magnus viser Saxo med en gang han har gjort noe forferdelig og med tanke på hans forhold til Valdemars dynastiet, var dette i hans sinn, noe forrædersk på grunn av Knud Lavards rolle som stamfar til dynastiet.

Saxo beskriver forholdet mellom Knud Lavard og Nils og Magnus som ustabil. I kapittel 5, vers 6 skriver Saxo at de som sto Magnus nær, så hvordan Magnus var misunnelig på Knud Lavards suksess.³⁵⁴ Men selv om Magnus var misunnelig på Knud Lavard, var det ikke før Henrik fortalte han at hertugen hadde ambisjoner om å bli konge over Danmark. Dette satte prins Magnus i en retning der han ønsket Knud Lavard død.³⁵⁵ Knud Lavard ble anklaget for å ha ønsket å ta den danske kronen. En av grunnene til denne tankegangen var at tittelen som Knud Lavard hadde var Knes av Obotrittere. På dette tidspunktet i Saxos Danmarkshistorie, var både prins Magnus og kong Nils paranoid ovenfor Knud Lavard og hans popularitet. Bildet av Knud Lavard som hadde ambisjoner om å bli konge over Danmark ble styrket av slektninger av prins Magnus som Jarl Ubbe og hans sønn Håkon. Det endte med at kong Nils innkalte Knud Lavard der han talte og forklarte den danske tronrekken og skjeller ut hertugen for å ha tatt kongetittelen fra kongen.³⁵⁶ Saxo skriver at Knud Lavard nektet disse anklagene, forklarer til kongen at han ikke ville drømme om noe sånt, og at de utalandske titlene kunne ikke måle seg mot kongen.³⁵⁷ Det er også i denne hendelsen der kong Nils forklarer til Knud Lavard, og til leseren, hvordan den danske kongerekken fungerte. I stedet for det vanlige der tronen går fra far til sønn, gikk tronen til den eldste i familien. Dette kan også forklare hvorfor Knud Lavard

³⁵¹ Saxo Danmarkshistorie, kap. 1, vers. 4

³⁵² Heebøll-Holm, 2012, s. 114

³⁵³ Heebøll-Holm, 2012, s.114

³⁵⁴ Saxo Danmarkshistorie, kap. 5, vers. 6

³⁵⁵ Saxo Danmarkshistorie, kap. 5, vers.14

³⁵⁶ Saxo Danmarkshistorie, kap. 5, vers. 8

³⁵⁷ Saxo Danmarkshistorie, Kap. 5, vers. 9

ikke ble konge etter faren hans Erik Eiegod død og må derfor vente til etter de som er eldre enn han dør. Selv om Knud Lavard var en populær mann, noe kong Nils eller prins Magnus ikke kunne gjøre noe med det, var Knud Lavard ikke en direkte trussel mot dem hvis han ikke hadde ambisjoner om å bli konge. Saxo skriver at prins Magnus ikke ville forarge Knud Lavard og var en frekk, respektløs og ond mann.³⁵⁸ En annen dømmende beskrivelse som viser Saxos oppfatning over den historiske personen han skriver om.

Saxos beskrivelse av Knud Lavards mord blir beskrevet som at Magnus ga hertugen et falsk smil og et kyss, som han sikkert ville knytte sammen med Judaskysset, kysset som Judas ga Jesus etter han bedro Jesus. Knud Lavard ba han å ikke drepe han, ikke fordi han ville leve ifølge Saxo, men det var en helligdag, helligtrekongersdag.³⁵⁹ Dette verset viser to beskrivelser. Det første er at Saxo beskriver prins Magnus sitt bedrag som en forferdelig handling, noe som kan sammenlignes med bedraget til Judas i bibelen. Det andre som kommer fram i dette verset er Knud Lavards fromhet. Han er ikke redd for døden, men han er redd for å blodiggjøre en helligdag. I vers 9 håper Knud Lavard at onkelen kunne «holde på sin lykelige kurs».³⁶⁰ Dette vises frem til hans siste stund, Saxo viser at Knud Lavard var lojal og det at han hadde ambisjoner om å bli konge over Danmark, var bare løgner. Saxo henviser til Knud Lavard som en hellig mann etter hans død. Saxo skriver også inn noen mirakler etter mordet på Knud Lavards. Som i tidligere kapitler med St. Magnus av Orknøyene, kom det en kilde til stedet der Knud Lavard døde, samtidig med at det lyste, noe som viser at hertugen var en hellig mann.³⁶¹ Et senere vers i samme kapittel skriver Saxo at Gud ville ikke tillate Knud Lavard dø uten etterkommere og derfor skjenket han hertugen en arving etter hans død med Valdemar.³⁶² Både i *GD* og i *KS* har mordet på Knud Lavard den samme konsekvens. Befolkningen ble fiendtlig mot kong Nils og prins Magnus når de hørte om at Magnus myrdet Knud Lavard slik at Danmark brøt ut i en borgerkrig.³⁶³

Det mest sentrale temaet i *GD* er krigen mellom det kristne samfunnet og det hedenske, noe som kommer frem gjennom historien om kong Erik Emunes ekspedisjon mot venderne, som ifølge Saxo selv var religiøst motivert.³⁶⁴ Korstogeideologien spilte en stor rolle i beskrivelsen

³⁵⁸ Saxo Danmarkshistorie, kap. 5, vers. 7

³⁵⁹ Saxo Danmarkshistorie, kap. 6, vers. 8

³⁶⁰ Saxo Danmarkshistorie, kap. 6, vers. 9

³⁶¹ Saxo Danmarkshistorie, Kap. 7, vers.1

³⁶² Saxo Danmarkshistorie, Kap. 7, vers. 3

³⁶³ Saxo Danmarkshistorie, Kap. 7, vers. 5

³⁶⁴ Jensen, 2012, s. 142

av Erik Emune både i *GD* og i sagaen *KS*.³⁶⁵ *GD* kan bli kalt for korstogspropaganda med historien om Adalbert av Bremen Gottskalk og mennene hans som ble tildelt «martyrkroner» mot å ha omvendt hedenske Slaver.³⁶⁶ Å bli tildelt en «martyrkrone» kommer av at man blir en martyr når en dør for kristendommen, som ifølge korstogsideologien er når man dør i krig mot hedninger i forsøk på å omvende dem til kristendommen.

4.2.3 Gudommelige embete til St. Knud Lavard

I stedet for å ta for meg en sekvens som er dedikert til St. Knud Lavard, som med Olav den hellige og St. Magnus, velger jeg i stedet antifonen *Antiphona Super Magnificat (ASM)* og deler av vesper *Beatus vir (BV)* som finnes oversatt fra latin til engelsk i Nils Holger Petersen artikkel «The image of St. Knud Lavard in his Liturgical Offices». Begge er ifølge Michael Chesnutt del av Vesper, bønn som holdes ved solnedgang.³⁶⁷

Antiphona Super Magnificat:

“Hail Martyr, duke of the Danes, hail glory of Denmark. You provide treatment for the wounded as you are pledge of grace in our lineage. We follow you in deeds, words and with an acute mind that we may not be stuck in filth or fall on the ice in the valley of misery. But let us go, led by you, duke, the clean and rocky path from this valley to the heavenly and eternal joy.”³⁶⁸

Beatus vir:

“Blessed the man who could go to the other side without transgressing; he is here and we shall praise him. Here is the true martyr, Christ`s solder Knud, whom the Lord made duke of his people, and who refused to be extolled. But he was among them as one of them

Antifoner som *ASM* knytter enkelte ganger tematisk sammen med salmer og er enten lest ut før, etter eller både og.³⁶⁹ Dette er ifølge Steffen Hope i hans avhandling, fordi komponisten av antifonen knytter helgenen sammen med motiver og temaer som er fra bibelen.³⁷⁰ På grunn av at liturgi gjør det lett å skape en identitet blant mennesker, dette kan vi se med Olav den hellige i *LI* der man får en følelse av nasjonalitet fra 1100-tallet når dette verket ble skrevet.³⁷¹ I

³⁶⁵ Jensen, 2012, s. 146,147

³⁶⁶ Jensen, 2012, s. 148

³⁶⁷ Chesnutt, 2003, s.87, 88

³⁶⁸ Petersen, 2015, s. 139

³⁶⁹ Hope, 2017, s.36

³⁷⁰ Hope, 2017, s.37

³⁷¹ Hope, 2017, s.38

konteksten av bakgrunnen for St. Knud Lavards helgendyrkelse og Danmark politisk, kan vi se grunnen til hvorfor hertugen ble fremhevet i liturgien. Som skrevet ovenfor var Danmark etter mordet på Knud Lavards i en borgerkrig som endte med at hans sønn Valdemar den store ble enekonge i landet og hans kanonisering skjedde når korstogene var en viktig del av den danske politikken.³⁷² Med dette i tankene, hadde både kirken og kongemakten i Danmark en interesse av å fremheve hertugen som de ønsket. Nils Holger Petersen skriver at Knud Lavard ble introdusert og bevilget av både kongen og kirken for å bygge et generelt syn på kongelig helgendyrkelse og bygge opp makten for både kongen og kirken.³⁷³ Dette er noe man kan se når en ser på liturgiene til St. Knud Lavard.

ASM begynner ved å hedre St. Knud Lavard som både en martyr og en hertug, og deretter hedrer Danmark. I tidligere kapitler har en sett at martyrdøden er en av de viktigste faktorene i avbildningen som en helgen ved at det bringer lignede bilder som av Kristus.³⁷⁴ Når komponisten av *ASM* hedrer St. Knud Lavard og Danmark i samme setning, kan vi se forholdet mellom helgen og Danmark. Vi får også se et bilde der St. Knud Lavard spiller en rolle som en beskytter basert på denne antifonen. Liturgier er ikke bare religiøse verker, men de kan også være politiske. Nils Holger Petersen skriver at en av faktorene var at når liturgiene som *ASM* ble skrevet, var Danmark nettopp kommet ut av en lang borgerkrig og det var viktig for både kirken og kongemakten i landet å stabilisere landet. Dette ved å proklamere sentrale og sosiale kirkelige prinsipper for kongemakten, opprettholde freden og sterke kongerekken som vil komme etter.³⁷⁵ Dette kan en se med linjen “Grace in our lineage”, som kan komme ifra St. Knud Lavards rolle som en stamfar for det danske kongedynastiet som kom opp etter den danske borgerkrigen. I tidligere kapitler har jeg skrevet at etterkommere til helgenene brukte deres tilkoblinger til en helgen for deres egne politiske bruk.³⁷⁶ Og jeg vil argumentere for at liturgi også kommer i denne kategorien. Liturgien til St. Knud Lavard vil jeg også argumentere at den er sterk knyttet til Valdemar dynastiet.

Vi ser mer av St. Knud Lavard som en ledende figur gjennom liturgien. I denne liturgien viser helgenen veien til Gud for mennesket via en vanskelig vei.³⁷⁷ Men dette kan også vise St. Knud Lavard som en from verdslig fyrste som en kunne følge etter som eksempel. Denne liturgien

³⁷² Jensen, 2015, s.66

³⁷³ Petersen, 2015, s.136

³⁷⁴ Petersen, 2015, s.141

³⁷⁵ Petersen, 2015, s.141

³⁷⁶ Theilmann, 1990, s.242

³⁷⁷ Petersen, 2015, s.140

viser ikke noe av Knud Lavard som en militærleder som kriget mot sine fiender, men en rettferdig leder som ikke diskriminerte eller favoriserte, og klarte å akseptere sin død i ydmykhet.³⁷⁸ I de to siste linjene fortsetter temaet med St. Knud Lavard som en som viser veien til Gud. *ASM* er en kort liturgi som beskriver helgenens makt. Helgener var symboler på hellighet og spirituell makt, noe mennesker valgte selv å assosiere med helgenen.³⁷⁹

BV gir, ifølge Nils Holger Pettersen, en av de første fremstillinger av Knud Lavard og antifonen *ASM* forandrer ikke den grunnleggende fremstillingen av hertugen som kom fram i *BV*.³⁸⁰ Likevel fremstår helgenen ulikt mellom de to liturgiene. I *ASM* får vi et bilde av en mykere Knud Lavard enn som vi kan finne i *KS* og *GD*. I stedet for Knud Lavard som leder mennesket til Gud, i *BV* er han en martyr og en av Kristus soldater.³⁸¹ Petersen skriver at en kan lese verket på flere måter. På en side var Knud Lavard en hertug som ble utvalgt av Gud og var en religiøs figur, mens en annen måte å lese verket på er i forhold til korstogsideologien som fant sted på den tiden *BV* ble skrevet.³⁸² Dette er på grunn av hvordan St. Knud Lavard blir beskrevet som «Christ solder», som var en vanlig beskrivelse over en korsfarer under korstogstiden. Som vi kan se basert på tidligere kapitler, kan vi også se at Olav den hellige også blir fremstilt som en korsfarer i *HM*.

4.3 Sammenfatning:

Årsaken til den danske borgerkrigen var mordet på Knud Lavard. På grunn av hertugens popularitet vakte det fiendtligheter mot kong Nils og hans sønn prins Magnus, som endte med opptøyer og Knud Lavard bror Erik Emune ble valgt som konge i en av tingene i Danmark.³⁸³ Forfatteren av *KS* understreker familiebandet mellom Knud Lavard og prins Magnus, som understreker hvor stor forbrytelse mordet på Knud Lavard var. Samtidig forteller kildene at mordet skjedde under juletider, som styrker forbrytelsen som prins Magnus gjorde ved at han ikke bare myrdet sin egen familie, men han gjorde det under en hellig tid. Saxo har en klart historisk partiskhet som en kan se med en gang når han introduserer prins Magnus ved at han forteller at han har gjort en forbrytelse ved å drepe en slektning.³⁸⁴ Begge verkene gir bilde av prins Magnus som en judasskikkelse som bedrar sin egen familie på grunn av misunnelse og paranoia. Kanoniseringen av Knud Lavard var ikke lett. Selv om det var et forsøk på en

³⁷⁸ Petersen, 2015, s.170

³⁷⁹ Theilmann, 1990. s.242

³⁸⁰ Petersen, 2015, s.136, 139

³⁸¹ Petersen, 2015, s.137

³⁸² Petersen, 2015, s.137

³⁸³ Riis, 2015, s.93

³⁸⁴ Saxo Danmarkshistorie, kap. 1, vers. 4

kanonisering allerede i 1146 av Erik Emune og Knud Lavards sønn Valdemar, var det en sterk motstand fra den daværende erkebiskopen av Lund.³⁸⁵

I Saxo Grammaticus *GD*, ble Knud Lavard hertug over Slesvig etter å ha brukt en del av farsarven for å kjøpe hertugskapet, mens i sagene var han allerede hertug over området fra ung alder.³⁸⁶ I *GD* skriver Saxo at Knud Lavard ble hertug over Slesvig senere i livet, og at han ønsket dette hertugdømmet på grunn av ønsket om å vise sine egenskaper, men i *KS* viser man at Knud Lavard var hertug over området gjennom hele livet sitt på grunn av at forfatteren ikke viser historien over hvordan hertugen fikk dette område. Både i *KS* og *GD* viser også at han var en mann som hadde mye ressurser, noe som hjalp på hans popularitet. Dette ser man med hvordan Knud Lavard reagerte når han hadde mistet en del av sin formue.³⁸⁷ *KS* viser frem Knud Lavards forhold til det tyske romerske keiseren.³⁸⁸ Saxo derimot har minsket den tyske keiserens rolle på grunn av den tyske innflytelsen over den danske kongemakten, på Saxos tid var både vanskelig og kontroversiell.³⁸⁹ *KS* og *GD* har lignede bilde av Knud Lavard som en kan se basert på disse eksemplene. Knud Lavard var en hertug som styrte den danske regionen Slesvig og var både populær og hadde mye rikdom. Hans fromhet kommer frem i disse verkene i visse instanser som når han omvendte venderen Vidgaut til kristendommen.³⁹⁰ Og skal ha beskyttet Danmark etter Venderne angrep.³⁹¹ I liturgier som *ASM* og *BV* gir de ulike bilder av Knud Lavard. I *ASM* fremstilles hertugen som en helgen som viser veien frem for mennesket, mens *BV* fremstiller Knud Lavard i forhold til korstogsideologiens militaristiske helgen.

Når det gjald mirakler i de ulike verkene, er det ganske få eksempler. Både Saxo og *KS* viser til at det lyste på stedet der Knud Lavard ble drept. Men det er det eneste miraklet Saxo bruker for å fremstille Knud Lavard som en hellig mann. I *KS* derimot tas det med en mirakelhistorie der han hjelper sin sønn Valdemar i det siste slaget før han ble enekonge av Danmark.³⁹² St. Knud Lavard forhold til Valdemar-dynastiet blir vist gjennom mirakelhistorien i *KS*. Samtidig får vi en indirekte tilknytning mellom dem i *ASM* og *BV*. Som skrevet over i kapittel 4.2.3, etter den danske borgerkrigen var det viktig å stabilisere den danske kongemakten og dens dynasti, og

³⁸⁵ Bergsagel, 2015, s.73,74

³⁸⁶ Lind, 2015, s.111,112

³⁸⁷ Saxo Danmarkshistorie, kap. 3. vers. 1

³⁸⁸ Knytlinga saga, Kap. 85

³⁸⁹ Lind, 2015, s.115,116

³⁹⁰ Knytlinga saga, Kap. 87

³⁹¹ Saxo Danmarkshistorie, kap. 3-7

³⁹² Knytlinga saga, kap. 117

med Valdemar som konge av Danmark ble Knud Lavard en stamfar for det danske kongedynastiet under Valdemar-dynastiet.³⁹³

³⁹³ Petersen, 2015, s.141

Kapittel 5: Komparativ analyse av Olav den hellige, St. Magnus og St. Knud Lavard

I dette kapitlet skal jeg gå gjennom fremstillingene til Olav den hellige, St. Magnus og St. Knud Lavard og analysere dem komparativt. I første delen av dette kapitlet skal jeg gå gjennom helgenene som ble fremstilt som fyrster i sagaene og liturgiene, samt se hvordan rex iustus-ideologien og korstogsideologien passer til helgenene fremstillinger i disse verkene. I neste del går jeg gjennom helgenene som hellige menn. I denne delen analyserer jeg hvordan helgenene er fremstilt som fromme og deres mirakelhistorier, hvordan de er like og hvordan de er ulike. I den siste delen ser jeg på bakgrunnen for hvorfor disse fremstillingene kan ha kommet opp i disse verkene.

5.1 Helgenene som fyrster

Gjennom tidligere kapitler har jeg gått gjennom helgener som er knyttet til styresmakten i deres regioner. Olav den hellige er den eneste av helgenene som var konge i sin levetid, men, som vi har sett i tidligere kapittel, kan vi se at også St. Magnus kan sammenlignes med Olav den hellige på grunnlaget av at han var jarl av Orknøyene. Knud Lavards som vi har sett, mer komplisert basert på at han ikke hadde rollen som regent i Danmark. Men hertugens popularitet og rikdom rivaliserte den danske kongen og hans sønn. Olav den hellige, St. Knud Lavard og St. Magnus er alle det man kan kalle fyrstelige helgener basert på deres rolle og tilknytning til styresmakten i regionene deres. Under skal jeg gå gjennom hvordan helgenene blir framstilt som fyrster gjennom min lesning av de ulike sagaene og liturgiene. Deretter går jeg gjennom hvordan rex iustus-ideologien har påvirket fremstillingen av helgenene som makthavere.

5.1.1 Hvordan var helgenene som fyrster

Olav den hellige, St. Magnus og St. Knud Lavard har, som vi har sett i tidligere kapitler, alle vært fyrster på en eller annen måte. Men i motsetning til Olav Haraldsson, var ikke Magnus Erlendsson eller Knud Lavard konger i deres regioner. Deres maktgrunnlag var ikke det samme som med Olav Haraldsson. Men det betyr ikke at de ikke ble brukt til oppbyggingen av et dynasti. Som skrevet i tidligere kapittel brukte etterkommere av helgenene dette til deres egne ambisjoner, slik som vi kan se med Knud Lavard og hans sønn kong Valdemar.³⁹⁴ Knud Lavard var ifølge *KS* og *GD* hertug over Slesvig.³⁹⁵ John H. Lind har også foreslått at Knud Lavard også var hertug over hele Danmark.³⁹⁶ Noe som vi kan se basert på Saxo Danmarkshistorie når venderne, ledet av Henrik, angriper Danmark og Knud Lavard drar med sin hær for å beskytte

³⁹⁴ Theilmann, 1990, s.243

³⁹⁵ Knytlinga saga, kap.84

³⁹⁶ Lind, 2015, s.113

landet mot venderne.³⁹⁷ Dette kan komme av at Knud Lavard var sønn av den tidligere danske kongen Erik Eiegod. Grunnen til at Knud Lavard ikke ble konge etter sin fars død, var på grunn av hvordan kongerekken i Danmark fungerte under hans levetid. Det var ikke før ved hans sønn kong Valdemar at kongerekken i Danmark gikk fra far til eldste sønn.³⁹⁸ Knud Lavards maktgrunnlag er ikke kongelig, han krever ikke kongenavnet etter sin far. Dette gjør Magnus Erlendssons når han kommer tilbake til Orknøyene etter en tid i eksil.³⁹⁹ Maktgrunnlaget til Knud Lavard og Magnus trengte ikke å bli rettfærdiggjøre i sagaverkene. Mens Olav Haraldsson maktgrunnlag i *HM*, *LI* og *LS* rettfærdiggjøre forfatterne Olavs krav over Norge, trenger ikke Knud Lavard eller Magnus dette på grunn av at de allerede var del av makten i regionene deres. Maktgrunnlaget til Olav den hellige i sagaene er også hagiografiske i sin natur. *LS* og *HM* gir Olav en visjon fra Gud, der han oppfordres til å ta tilbake sin odelsrett i Norge ved å bli konge over landet.⁴⁰⁰ Legitimeringen av maktgrunnlaget til Olav gikk også ut på å knytte han sammen med tidligere norske konger ved å knytte han til Hårfagreætlingene. Men basert på hva Sverre Bagge skriver, ble Harald Hårfagres etterkommere sannsynligvis borte etter Erikssønnenes død, men Olav Haraldsson blir likevel knyttet sammen med dynastiet.⁴⁰¹ I sagaene seiret Hårfagreætten med Olav Haraldsson kanonisering.⁴⁰²

På grunn av variasjonen av lengden i de ulike verkene, forteller de ulike verkene mer om helgenene som fyrster i varierende grad og lengde. Mens *HM* og *LS* er store sagaverker som har flere kapitler om Olav den hellige, er *KS* og *OS* mye mindre sagaverker som har bare noen få kapitler om St. Magnus og St. Knud Lavard. Olav den hellige har flere sagaverker som forteller om hans historie. Beskrivelsen og framstillingen av helgenkongen er mer utdypende og detaljert enn St. Magnus og St. Knud Lavard. I tidligere kapittel har jeg gått gjennom Olav som konge over Norge og de ulike beskrivelsene i *LS* og *HM*. Vi har sett at i *HM* viker ikke Snorre vekk fra Olavs brutalitet.⁴⁰³ Mens *LS* bruker Olavs negative trekk ved at bare fienden ser kongen slik.⁴⁰⁴ I motsetning til når det gjelder Olav Haraldsson og Knud Lavard, er det ikke mange beskrivelser av Magnus Erlendsson som en fyrste i *OS*. Det eneste beskrivelsen man har av Magnus som en fyrste er i kapittel 45, der beskriver forfatteren Magnus som en rettfærdig og

³⁹⁷ Saxo Danmarkshistorie, kap. 3, vers 2-8

³⁹⁸ Brengsbo, 2004, s.56

³⁹⁹ Orkneyinga saga, Kap. 44

⁴⁰⁰ Olav den hellige saga, Kap.18, Den legendariske saga, kap. 16

⁴⁰¹ Bagge, 2015, s.582

⁴⁰² Bagge, 2015, s.586

⁴⁰³ Olav den hellige saga, Kap. 74,75

⁴⁰⁴ Den legendariske saga, Kap.28

generøs makthaver som var populær blant folket i Orknøyene.⁴⁰⁵ *KS* forteller ikke mye mer om hvordan Knud Lavard var som en fyrste enn å beskrive han som populær og at han hadde mye rikdom.⁴⁰⁶ I *KS* ser vi at Knud Lavard hadde også en tilknytning til den tysk-romerske keiseren.⁴⁰⁷ Dette er forskjellig fra *GD*, der forholdet mellom Knud Lavard og den tyske-romerske keiseren ikke finnes beskrevet noe sted, som var på grunn av Saxos ønske å minske tysk innflytelse over Danmark etter Knud Lavards død.⁴⁰⁸ Som skrevet over får vi også et inntrykk av at Knud Lavard var en militær leder når han ledet danske styrker. I *GD* får man også et bilde av Knud Lavard som er ivrig til å styre, ikke på grunn av rikdom, men for å vise hva han kan gjøre.⁴⁰⁹

NH forteller ikke om hvordan St. Magnus var som jarl over Orknøyene. Liturgien fokuserer mer på helgenens religiøse rolle enn hans rolle som fyrste over regionen, og den eneste henvisningen man har om St. Magnus som en fyrste, er når komponisten beskriver helgenen som beskytter, noe som kan ha flere betydninger. Men dette som skrevet i tidligere kapittel, betyr det at han er en beskytter som en helgen enn som en fyrste.⁴¹⁰ St. Knud Lavard og Olav den hellige har begge liturgier som fremstiller dem som fyrster. *ASM* følger det samme som *NH* ved at den ikke har mye av Knud Lavards fremstilling som en fyrste, men *BV* fremstiller Knud Lavard som en korsfarer og en hertug som Gud har sendt til jorden.⁴¹¹ Motivet å bli sendt fra Gud kan vi også finne i Olav den helliges *LI*. Her er Olav den hellige en skjebnebestemt konge over Norge som kristnet Norge og slaget ved Stiklestad var en seier for helgenkongen.⁴¹² Grunnen til at jeg tar opp dette her er igjen på grunn av korstogsideologiens påvirkning av helgenene. I *LI* får man et bilde av Olav som en apostel av Norge, en som blir sendt av Gud selv for å kristne landet og redde mennesket fra hedendom. *BV* gir ikke et bilde av Knud Lavard som ble sendt fra Gud, men en av Kristi soldater.⁴¹³ Korstogsideologien fikk sitt høydepunkt i 1213 med pave Innocens 3. pavebulle *Quia Maior* som gikk ut på at Gud overlater utslettelsen av de vantroene til sine tilhengere og hovedfienden til kristendommen er islam.⁴¹⁴ Dette førte til at fiendtlighetene mellom kristne og ikke-kristne ble styrket.

⁴⁰⁵ Orkneyinga saga, Kap. 45

⁴⁰⁶ Knytlinga saga, Kap.84

⁴⁰⁷ Knytlinga saga, Kap.85

⁴⁰⁸ Lind, 2015, s.116

⁴⁰⁹ Saxo Danmarkshistorie, kap. 3, vers 2

⁴¹⁰ Michel McGlynn sheet music store: Nobilis Humilis

⁴¹¹ Petersen, 2015, s.137, 139

⁴¹² Ommundsen, 2009, s.164-166

⁴¹³ Ommundsen, 2009. s.164-166, Petersen, 2015, s.137

⁴¹⁴ Jensen, 2006, s.146,147

5.1.2 Rex iustus: kristen kongeideologi

Gjennom tidligere kapitler har jeg nevnt rex iustus-ideologien i varierende grad. I *LS* blir Olav den hellige fremhevet som kristen konge som følger rex iustus-modellen, noe som også går gjennom liturgien *LI*.⁴¹⁵

Røthes definisjon av rex iustus-ideologien er at en god konge var både from og rettferdig. Han var ifølge denne ideologien Guds representant på jorden, og hadde både politiske og religiøse egenskaper som gjør han til både en konge og en prest. Kongens plikt i rex iustus-ideologien var å fremme kristne moraler og lover i samfunnet.⁴¹⁶ Med det i tankene når man leser *OS*, kan man se at rex iustus-modellen også gjelder St. Magnus. I Kapittel 45 av *OS* får man et bilde av Magnus Erlendsson som en som var både rettferdig, god og levde sitt liv ifølge Guds lov.⁴¹⁷ Her finner man et bilde av Magnus som både fyrste og prest i samme avbildning på lignede måte som Olav den hellige i *LS*. I den lengre St. Magnus saga får man også det samme bildet av Magnus som rex iustus ved at forfatteren beskriver de samme trekkene i *OS*.⁴¹⁸ Dette kan man ikke si det samme om når det gjelder Knud Lavard i *KS* og *GD*. Beskrivelsen av Knud Lavard i *KS* har ikke lignede beskrivelse som Olav i *LS* og Magnus i *OS* og den lengre St. Magnus saga. Gjennom kapitlene som handler om Knud Lavard står det ikke noe om hans fromhet, noe som står ovenfor i dette kapitlet, eller at han fremhever kristne moraler og lover. I stedet får man et bilde av Knud Lavard som mer en verdslig og militaristisk fyrste.⁴¹⁹ *GD* skaper lignede bilde av hertugen som i *KS* med en mer verdslig og militaristisk fyrste.⁴²⁰ Både i *KS* og *GD* får vi i stedet et bilde av Knud Lavard som en beskytter av Danmark og kristendommen i et mer militaristisk lys i henhold til korstogsideologien. Dette kan vi se basert på historien om Vidgaut, der Knud Lavard gir venderen et valg om å enten å bli døpt eller å bli drept.⁴²¹

5.2 Helgenene som helgen

Det viktigste aspektet til helgenene er deres helgenaspekt. I tidligere kapitler har jeg gått gjennom helgenenes fromhet, hvor en stor del av fromheten er en del av helgenes fremstilling som hellige menn. Samtidig er mirakelhistorier også viktig på grunn av det de forteller om helgenene. Nedenfor deler jeg opp mirakelhistorier mellom helbredende historier og mirakler

⁴¹⁵ Røthe, 2004, s.177

⁴¹⁶ Røthe, 2004, s.177

⁴¹⁷ Orkneyinga saga, Kap. 45

⁴¹⁸ Tomany, 2008, s.146,147

⁴¹⁹ Knytlinga saga, 84-91

⁴²⁰ Saxo Danmarkshistorie, kapittel.3, vers.1-8, kapittel.5, vers 1-14

⁴²¹ Knytlinga saga, Kap.87

tilknyttet helgenenes etterkommere. Dette fordi de er to ulike mirakler og forteller ulikt om helgenene basert på hva slags mirakler helgenene har. Deretter går jeg gjennom helgenenes martyrdom og hva som er likt mellom de ulike martyrhistoriene. Til slutt går jeg gjennom helgenenes helligdom i liturgien, der jeg går gjennom hvordan helligheten blir fremstilt i de ulike liturgiene som handler om St. Magnus, Olav den hellige og St. Knud Lavard.

5.2.1 Fromhet

I tidligere kapitler har jeg gått gjennom hver enkelt helgen i denne oppgaven og hvordan de ble fremstilt som fromme individer. Som en kan se basert på tidligere kapitler, kan en finne mye likheter, men man kan også finne noen ulikheter. Både i *LS*, *HM* og *OS* understreker forfatterne at helgenene Olav den hellige og St. Magnus er fromme. I *OS* dedikerer forfatteren et helt kapittel til St. Magnus, der han beskriver helgenen som en mann med sterk dyd og beskriver at han levde innenfor Guds sine lover ved å leve i kyst selv om han hadde en kone.⁴²² *LS* og *OHS* i *HM* er mye lengre sagaverker enn *OS*, som har et par kapitler om St. Magnus. Dette fører til at fromheten til helgenkongen ikke blir fortalt som i *OS*, men kommer gjennom Olavs handlinger i sagaverkene. Basert på kapittel 2.2.1 forteller både *LS* og *HM* at Olav Haraldsson brukte å delta i morgenmesse før han deltok i ting.⁴²³ Også senere i sagaene, før slaget ved Stiklestad, gir han en del penger til en lokal bonde slik at det han hjelpe mennene som kjempet imot Olav og hans hær.⁴²⁴ I *KS* forteller ikke forfatteren om Knud Lavards fromhet, men i stedet brukes kapitelet, som er dedikert til han, til å fortelle om hans popularitet, autoritet og rikdom.⁴²⁵ Dette viser at forfatteren av *KS* ikke var opptatt av å fremvise Knud Lavards som en fromt individ som St. Magnus i *OS* og Olav den hellige i *LS* og i kongesagaene. Likevel kan man finne fromhetsperspektivet til hertugen i liturgien *ASM*. *ASM* gir fromhetsbeskrivelsen som *KS* eller Saxo Grammaticus *GD* ikke har av hertugen. Jeg skal komme nærmere inn på fremstillingen av Knud Lavard i *KS* og *GS* senere i dette kapitlet. Selv om fremstillingen av Knud Lavard er annerledes enn Olav den hellige og St. Magnus, er det likevel positive beskrivelser som forfatteren gir hertugen. Det samme gjør forfatteren av *OS* med St. Magnus. I *HM* ser vi en mer komplisert fremstilling av Olav Haraldsson enn den vanlige fromme fyrsten som i *OS* med St. Magnus. Snorre fremstiller både den fromme, populære kongen og den brutale, aggressive krigeren.⁴²⁶ Vi får et inntrykk av en personligutvikling i Snorres verk, der

⁴²² Orkeyinga saga, Kap. 45

⁴²³ Den legendariske saga, Kap.35, Olav den hellige saga, kap. 58

⁴²⁴ Den legendariske saga, Kap. 76

⁴²⁵ Knytlinga saga, Kap. 84

⁴²⁶ Bagge, 1991, s.156

utviklingen begynner med vikingen Olav og ender med helgenen Olav, men som skrevet i et tidlig kapittel mener Sverre Bagge at Snorre skriver tre ulike beskrivelser av Olav som bare gir inntrykk av personlighetsutvikling.⁴²⁷ De dårlige beskrivelsene om Olav Haraldsson i *LS* kommer bare opp i form av hva fienden syns om kongen. Hvis de ikke likte Olav Haraldsson, var det på grunn av at de mente han var hevngjerrig og tyrannisk.⁴²⁸ Gunnhild Røthes beskrivelse av en ideelt kristen konge, kan også gjelde når det gjelder St. Magnus. I kapitlet som er dedikert til St. Magnus får man et inntrykk av en from fyrste som hadde både det religiøse og det politiske aspektet ved å fremme kristne lover, være rettferdig og leve med Guds lover.⁴²⁹ På grunn av fraværet av fromhet i *KS* og *GD*, og isteden fokuset på hertugens popularitet og makt, er Knud Lavard en mer verdslig helgen enn St. Magnus og Olav den hellige. Det kunne derfor være interessant å se på hvordan helgenene blir fremstilt i andre historieverker som *vita*, historier om helgenes liv på latin, der helgenes kanoniske historie ble skrevet, ved en senere anledning. Dette er imidlertid ikke en del av dette prosjektet.

5.2.2 Mirakelhistorier

5.1.2.1 Lysfenomener

Mirakellegender er en viktig del av en helgens historie. Martyrlegender har ofte med seg mirakellegender, *miracula* på latin og *jærtegn* på norsk, på slutten av verket. Disse handler som regel om ulike mirakler som helgenene utførte under sin levetid eller etter hans død.⁴³⁰ Et motiv som man kan finne i alle verkene om Olav den hellige, St. Magnus og St. Knud Lavard er lysfenomenet. Som man har sett i tidligere kapitler kommer det opp lys på stedet der helgenene blir drept. I *OS* og *KS* forteller begge at det begynte å stråle lys og Egilsay, der Magnus Erlendsson døde, og lysningen, der Knud Lavard døde, begynte å bli grønnere.⁴³¹ Lys generelt er et symbol på både guddommelighet og hellighet på et universalt nivå.⁴³² Lysfenomenet i Snorres *HM* kommer opp når bonden Torgils og hans sønn Grim gjemmer liket til Olav, som det lyste over hele natten ifølge sagaen.⁴³³ I *LS* går lysfenomenet gjennom begynnelsen av sagaverket og et av de førte lysfenomenet vi leser om er når Rane se lys i himmelen over Olav, som ble satt ut i villmarken ikke lenge etter han ble født.⁴³⁴ I dette sagaverket fortelles det at

⁴²⁷ Røthe, 2004, s. 182

⁴²⁸ Den legendariske saga, Kap. 28

⁴²⁹ Røthe, 2004, s.177

⁴³⁰ Røthe, 2004, s.198

⁴³¹ Knytlinga saga, Kap. 133, Orkneyinga saga, Kap. 51

⁴³² Røthe, 2004, s.240

⁴³³ Olav den hellige saga, Kap. 238

⁴³⁴ Den legendariske saga, Kap.6

helligheten til Olav Haraldsson fant sted allerede når han var nyfødt. Mens i andre sagaverket som i *KS* og i *OS* kommer bare lysfenomenet opp når helgenene ble drept.

5.1.2.2 Helbredende mirakler

Helbredelsesmirakler er vanlig innenfor helgenlegender. Først vil jeg gå gjennom St. Knud Lavard i *KS* og i *GD*, som ikke har noen av disse mirakellegendene i disse verkene. Dette gir igjen et bilde av at St. Knud Lavard er en annen type helgen gjennom lesningen av disse verkene og at fokuset på hans hellighet ikke går gjennom de samme motivene som St. Magnus og Olav den hellige, men i stedet på en annen måte som jeg skal gå nærmere inn på. William P.L Thomson skriver i «*The new history of Orkney*» at flere av mirakelhistoriene til St. Magnus, kan en også finne hos Olav den hellige.⁴³⁵ I *OS* dedikeres et helt kapittel med ulike mirakelhistorier. Mange av dem handler om et individ som lider av en eller annen sykdom, som kan være alt fra blindhet, galskap og spedalskhet.⁴³⁶ Gjennom lesningen av dette kapitlet av sagaen, kan man se at mange av de som kommer til St. Magnus for hjelp, kommer fra Shetland. Noe som kan indikere at helgenkulten til St. Magnus begynte tidlig i det området.

En modell som kommer opp i *OS*, *LS* og *HM* er helgenenes evne til å gi synet tilbake til de som var blindet. For *HM* og *LS* har begge verkene historien om en blind mann som fikk blodet til Olav den hellige på fingrene, når mannen gnei de blodige hendene i øyene fikk han synet tilbake.⁴³⁷ Bruken av Olavs blod til å helbredelse kommer av at hans legeme og blod er hellig, som en lignende modell som Kristus legeme og blod er hellig.⁴³⁸ I *OS* blir ikke St. Magnus blod brukt på samme måte, men mennesker flokker til hans alter der hans legeme ligger, for å be om hjelp. Den første mirakelhistorien i mirakelkapitlet forteller om mannen Bergfinn Skatason og to krøplinger holder en vake over Magnus grav, derav skal Bergfinn skal å få synet tilbake og krøplingene fikk tilbake helsen.⁴³⁹ Siden *HM* ikke har mirakelhistorier på slutten av verket som i *LS*, mangler sagaverket en lignende form for hellighet. Men som skrevet i Kapittel 2, er målet til Snorre Sturlasson å historisere Olavslegenden, men har fortsatt noe av Olavs hellighet som bruken av Olavs blod etter hans død i Stiklestad. William Thomson setter også historien om to gamblere som spiller terningkast i en sammenheng der den kan finnes både hos St. Magnus og Olav den hellige.⁴⁴⁰ Grunnen til mirakelhistoriene er like blant disse helgenene kan enten være at helgentradisjonen til St. Magnus var basert på St. Olav, som kommer av at Orknøyene var

⁴³⁵ Thomson, 2008, s.97

⁴³⁶ Orkneyinga saga, Kap. 57

⁴³⁷ Den legendariske saga, Kap.87. Olav den hellige saga, Kap. 236

⁴³⁸ Røthe, 2004, s.234

⁴³⁹ Orkneyinga saga, Kap.57

⁴⁴⁰ Thomson, 2008, s.97

under Norgesveldet på 1100-tallet. Samtidig var Olav den hellige den første skandinaviske helgen, noe som hadde en innflytelse over helgenene som kom etter han i regionen.

5.1.2.3 Mirakler som hjelper Helgenes etterkommere

En sammenheng helgenene har, er deres tilkobling til deres eget dynasti. Mirakellegender som handler om helgenens egen familie skaper ikke bare et religiøst symbol, men også et politisk symbol som kunne brukes mellom helgenenes egen dynasti og resten av samfunnet som tilber helgenene som hellige menn.⁴⁴¹ Disse religiøse symbolene kan komme av legender og andre historier som knytter sammen helgenene og individet. Både *Harald Hardråde saga* og *LS* setter opp Olavs forhold til halvbroren på en dynastisk måte. Mens *LS* ikke har noen mirakler der Olav hjelper Harald, finner man en mirakelhistorie der Olav direkte hjelper halvbroren ut av fengsel, og senere kommer han igjen der han spår kongens død i England.⁴⁴² Men Olav kommer ikke til unnsetning til halvbrorens slag. Men det kan man finne i *KS* der Valdemar har en drøm rett før det endelige slaget mot kong Svein, der han drømmer om sin far St. Knud Lavard som gir han råd og senere hjelper i slaget.⁴⁴³ På grunn av mangel av andre mirakelhistorier knyttet til St. Knud Lavard, understreker dette viktigheten av forholdet mellom St. Knud Lavard og sønnen hans Valdemar og at Knud Lavard er mer av en helgen som er nært knyttet til den dynastiske kongemakten i Danmark enn Danmark, dens folk som en helhet.

I tidligere kapittel har jeg nevnt løftet som Rognvald Kali gir til hans onkel St. Magnus, og hans seier over Jarl Paul over Orknøyene.⁴⁴⁴ Som etter min mening kan leses som en mirakelhistorie. Men ikke på lignende måte som Harald Hardråde og Olav den hellige eller Kong Valdemar og St. Knud Lavard på grunn av at helgenene viser seg frem i disse beretningene og gir direkte hjelp til sine etterkommere. Historien om løftet til Rognvald Kali er ikke hagiografisk, men verdslig og etter min mening, en måte å tilknytte helgenen til sin nevø.

5.2.3 Martyrdommen

En av de viktigste fremstillingene av St. Knud Lavard, St. Magnus og Olav den hellige er deres martyrdom. Martyrdommen til St. Magnus og St. Knud Lavard ligner veldig ved at begge ble drept av deres egen familie, som de ikke hadde et godt forhold til. Olav den hellige ble drept i et stort slag når han prøvde å få Norge tilbake. Likevel, med en dypere lesning av sagaene, er det et underliggende motiv av bedrag i alle verkene. I *KS* kan man se et motiv av familie, som

⁴⁴¹ Theilmann, 1990, s.242

⁴⁴² Harald Hardråde saga, Kap.14,82

⁴⁴³ Knytlinga saga, Kap. 117

⁴⁴⁴ Orkneyinga saga, Kap.68

fremhever den store forbrytelsen til prins Magnus.⁴⁴⁵ I *OS* ser vi ikke den samme fiendtligheten mot motstanderen som i *KS*, *GD*, *LS* og i *HM*. Håkon jarl får ikke skylden for St. Magnus død alene. Forfatteren legger også skyld på stormennene som ikke lenger ønsket å ha delt styresmakt i Orknøyene. I *GD* introduserte Saxo Grammaticus prins Magnus med å fortelle leseren at han har gjort en forbrytelse ved å drepe en slektning. I tidligere kapittel har jeg nevnt Kain og Abel, som er en av de største forbrytelsene i bibelen på grunn av at det ikke bare var det første mordet, men også et mord mellom brødre.⁴⁴⁶ Selv om bedrag og svik kan finnes i *HM* og *LS*, er det ikke hovedfokuset. I disse verkene kan man se at fokuset er å skape et bilde av slaget ved Stiklestad som en religionskonflikt og at Olav den hellige er en milies christi, Guds ridder.⁴⁴⁷ Dette gjør Snorre ved å beskrive Olav Haraldsson og hans menn med at de hadde på seg kors både i hjelm og skjold, og Olav hadde et gyllent kors som symboliserte at han var kongen, i slaget ved Stiklestad.⁴⁴⁸ I *OS*, *KS* eller *GD* religionskampen blir ikke framstilt som motivet til helgenenes død, det er på grunn av at i motsetningen til Olav den hellige, var motivene til mordene på Magnus Erlendsson og Knud Lavard, personlige og trenger ikke legitimeres. Slaget ved Stiklestad var politisk, og trenger en religiøs legitimering for at Olavs martyrdød skal fungere.

I et tidligere kapittel har jeg nevnt judaskikkelsen i sagaen. Ifølge Erich Hoffmann er judaskikkelsen i fyrstelige martyrlengder et felles mønster som kan finnes.⁴⁴⁹ I *KS* blir ikke prins Magnus sammenlignet med Judas, heller ikke Håkon jarl i *OS*. Som skrevet over fokuserer forfatteren i stedet på familiebandet mellom Knud Lavard og prins Magnus. *OS* mangler mønstre med den negative beskrivelsen av Håkon jarl. Men dette mønstret kan man finne i andre verker som i *MSL*. *GD* kaller ikke prins Magnus Judas, men har motivet Judaskysset, som prins Magnus gir hertugen rett før han bedrar han. I kapittel 22 av den lengre St. Magnus saga, har et annet bilde av Håkon jarl der han blir sammenlignet med bibelske figurer som Judas og Ahab.⁴⁵⁰ I Olavslegenden setter man fokuset på kongesviket til Kalv Arnesson, som blir etterfulgt av at han blir utpekt som en av drapsmennene ved Stiklestad i *Magnus den gode saga*.⁴⁵¹ I *LS* er han indirekte knyttet til mordet til helgenkongen, og det samme skjer i *HM* der en av drapsmennene er kalt Kalv, om det er Kalv Arnesson, er det ikke helt sikkert.⁴⁵² Bildet av Kalv som en judaslignede figur kommer sterkere frem på et møte i Jemtland der Olav spør han

⁴⁴⁵ Knytling saga, Kap.92

⁴⁴⁶ 1 Mos, 4,1-16

⁴⁴⁷ Røthe, 2004, s.173

⁴⁴⁸ Olav den hellige saga, Kap.213

⁴⁴⁹ Antonsson, 2007, s.24

⁴⁵⁰ Tomany, 2021, s.148

⁴⁵¹ Røthe, 2004, s.280

⁴⁵² Den legendariske saga, Kap.82, Olav den hellige saga, Kap. 228

hvilken side kalv er i.⁴⁵³ Men det kan fortsatt finnes ulikheter i beskrivelsen av Kalv Arnesson mellom *LS*, som gir han et religiøs motiv, og *HM* der Snorre gir et mer nyansert motiv der han går imot en streng og maktsyk konge.⁴⁵⁴

5.2.4 Helligdom i liturgi

Liturgiene som jeg har gått gjennom i dette prosjektet, har et mål å feire helgenene gjennom felleskap og sang.⁴⁵⁵ En helgen, som vi kan se, hadde en jobb som en mellommann mellom Gud og mennesket der han viderefører bønn fra mennesket til Gud.⁴⁵⁶ I liturgien kan det finnes ulike typer liturgier som ble spilt på ulike tider på dagen og hadde ulike mål. Liturgiene som var dedikert til Olav den hellige og St. Magnus er hymner, og tar inspirasjonen i sitt innhold fra helgenes *vita*.⁴⁵⁷ På grunn av ulikheten av lengden av de ulike liturgiene, forteller noen mer enn andre. Olav den helliges *LI*, som er det lengste liturgiverket, er også den mest utdypende og gir den samme fremstillingen av Olav gjennom de åtte versene. Hope har skrevet at den liturgiske fremstillingen av Olav den hellige var basert nesten helt på *Vita*.⁴⁵⁸ *LI*, som man kan se, ble skrevet i Nidaros på slutten av 1100-tallet. Steffen Hope skriver at erkebiskop Øystein og hans nærmeste også sto bak Olavs liturgiske avbildning.⁴⁵⁹ Samtidig skriver Åslaug Ommundsen at en nordmann sto bak dette verket basert på synspunktet forfatteren har om Olav.⁴⁶⁰ I *LI* ser vi de samme motivene som vi kan finne i *LS* og *HM*, som drømmen om himmelstigen og lysstråler.⁴⁶¹ Mens *LI* og *NH* er hymner som får sin inspirasjon fra Olavs og Magnus *vita*, er liturgiene til St. Knud Lavard i dette prosjektet noe annet. De to liturgiene til St. Knud Lavard gir to ulike fremstillinger av helgenen. I dette prosjektet har jeg valgt å ta med 2 ulike liturgiske verker som handler om St. Knud Lavard, *ASM* og *BV*. Antifoner som *ASM* er knyttet tematisk til bibelen og salmene.⁴⁶² *ASM* gir en mer tradisjonelt bilde av St. Knud Lavard som en helgen enn *BV*, der den framstiller hertugen som en helgen som viser veien for mennesket.⁴⁶³ *BV* framstiller Knud Lavard motsatt av en typisk helgen. Her blir hertugen fremstilt som Guds soldat, noe som også var vanlig hvordan helgenene ble framstilt på dette tidsperioden. Denne fremstillingen kan man også finne hos Snorre Sturlasson *HM*, der Olav den hellige er utkledd

⁴⁵³ Den legendariske saga, kap.79

⁴⁵⁴ Olav den hellige saga, Kap.220. Den legendariske saga, Kap.77

⁴⁵⁵ Hope, 2017, s.31

⁴⁵⁶ Hope, 2017, s.33

⁴⁵⁷ Hope, 2017, s.34

⁴⁵⁸ Hope, 2017, s.238

⁴⁵⁹ Hope, 2017, s.171

⁴⁶⁰ Ommundsen, 2009, s.161

⁴⁶¹ Ommundsen, 2009, s.164-166

⁴⁶² Hope, 2017, s.37

⁴⁶³ Petersen, 2015, s.139

med kors i slaget ved Stiklestad.⁴⁶⁴ St. Magnus i motsetning til St. Knud Lavard i *BV*, er fremstilt i *NH* som mild og from. Dette gir et bilde av St. Magnus som en annerledes helgen enn Olav den hellige og St. Knud Lavard, der St. Magnus ikke er en militærhelgen på samme måte som de andre.⁴⁶⁵ Maria-Claudia Tomany skriver i *Sanctity in the north*, om når St. Magnus nektet å delta i slaget ved *Menai Strait*. En rettfærdig maktøver vil ikke delta i slike angrep som Magnus Berrføtt innførte i Hebridene.⁴⁶⁶ Med dette i tankene, har *LI* og *NH* en kongelig fremstilling av helgenen.

I hver enkel av liturgiverkene beskriver komponistene til verkene helgenene som martyrer. Igjen på grunn av at noen er lengre enn andre, går noen verker mer inn på helgenes martyrdøm. Både *ASM* og *BV* kaller St. Knud Lavard for martyr, mens *BV* kaller han en «sann martyr».⁴⁶⁷ Men ellers går de ikke mer inn på Knud Lavards martyrdøm ved å fortelle om hertugens martyrdød. Dette kan komme av at *ASM* og *BV* ikke er hymner som *LI* og *NH*, og de tar derfor ikke med episoder fra Knud Lavard *vita*. Martyrdommen i *NH* dedikerer et helt vers om St. Magnus martyrdøm og motivet til hans mord.⁴⁶⁸ Med bakgrunn av at både Orknøyene saga, *MLS* og *NH* tar inspirasjon og episoder fra St. Magnus *vita*, kan man se klart fremstillingen til helgenen. Olav den helliges martyrdøm i liturgien, blir ikke bare nevnt som hos St. Knud Lavard, eller bare dedikert et vers som hos St. Magnus, men knyttet sammen med hans kongelighet ved at komponisten nevner «trone» i samme vers som han blir fremstilt som en martyr.⁴⁶⁹

Som vi har sett blir liturgi brukt til å feire helgenene på deres festdager. Martyrhelgener har som regel to dager som er dedikert til dem, deres dødsdag og *Translatio*, dagen der deres lik ble overført til begravellesstedet deres. Chesnutt skriver at som med andre martyrer ble to dager dedikert til Knud Lavard, 7. januar og 25. juni, men *KS* nevner ikke 7. januar. Chesnutt konkluderer derfor at kirken fremstilte Knud Lavard som en martyr, selv om hertugen ble drept av politiske grunner og ikke religiøse.⁴⁷⁰ Dette kan vi se på hvordan Saxo Grammaticus fremstiller historien til Knud Lavard og hans død.

5.3 Hva er årsakene til fremstillingene?

Gjennom dette kapitlet har jeg analysert og sammenlignet ulike verker som omhandler og fremstiller Olav den hellige, St. Knud Lavard og St. Magnus på like måter. Gjennom lesningen

⁴⁶⁴ Petersen, 2015, s.137

⁴⁶⁵ Michel McGlynn sheet music store: Nobilis Humilis

⁴⁶⁶ Tomany, 2020, s.134

⁴⁶⁷ Petersen, 2015, s.137

⁴⁶⁸ Michel McGlynn sheet music store: Nobilis Humilis

⁴⁶⁹ Ommundsen, 2009, s.164-166

⁴⁷⁰ Chesnutt, 2003, s.4

av de ulike sagaverkene og liturgiene, kan man se et mønster av hvordan motstanderne av helgenene ble fremstilt. Det *LS*, *HM*, *KS* og *GD* har til felles er den negative fremstillingen av helgenenes motstandere, mens *OS*, som vi har sett i kapittel 3 og tidligere i kapitlet, viser Håkon jarl i et vennligere lys. Grunnen til dette kan være forfatteren selv. Carl Phelpstead har skrevet at Einar Ólafur Sveinsson knytter *OS* med islendingen Páll Oddaverjar, som hadde tilbragt tid i hoffet på Orknøyene under Harald Maddasson, Håkon jarls barnebarn, noe som kan forklare det mer vennlige lyset ovenfor Håkon.⁴⁷¹ Dette som man kan se er et motsatt bildet av Håkon jarl i den lengre St. Magnus saga som gir bildet av Håkon på lignede måte som prins Magnus i *KS* og *GD*.

I midten av 1100-tallet ble Olav den hellige ikonografi og fremstillingen mer detaljert under Nidaros andre erkebiskop Øystein Erlendsson.⁴⁷² Under han var det en av de viktigste periodene av Olav den hellige og hans helgenkult. I 1163 fikk Norge sin første salvede konge med Magnus Erlingsson og i en ed under hans kroning i Bergen sverger Magnus Erlingsson trofasthet til kirken og lover å beskytte enker og foreldreløse, som knytter dette sammen med den ideale *rex iustus*-ideologien som finnes i det gamle testamentet.⁴⁷³ Eden til Magnus Erlingsson, og Privilegiebrevet ga lignede ideer om kongeideologi i Norge. Privilegiebrevet, som ble skrevet samme år som Magnus Erlingsson ble kronet, fremstiller Olav den hellige som Norges evige konge, og knytter Olav og Olavsideologien med det statlige og det norske kongedømmet:⁴⁷⁴ «...med selv med riket til evig tid, og til den herlig martyr kong Olav, som jeg nest Herren særlig hengivelse overdrar Norges riket...».⁴⁷⁵

Øystein Erlendsson i sin tid som erkebiskop i Nidaros promoterte helgenkulten til Olav gjennom liturgi, som *LI*, og andre verker, som *Passio Olavi*, som forteller om Olav den helliges tid som konge og hans martyrdom som liturgien hadde inspirasjon ifra.⁴⁷⁶ Dette viser hva slags bilde Øystein Erlendsson ønsket å fremme av Olav. Øysteins Erlendssons Olavsbilde er Olav som Norges evige konge, som kongene i Norge skal følge etter moralsk sett.

Jeg har skrevet tidligere i kapitlet at korstogsideologien kunne man finne i historien om St. Knud Lavard og Olav den hellige. Etter det første korstog og opprettelsen av latinske kongedømmer i Palestina spredte korstogsideologien seg utover i Vest-Europa og en av de mest

⁴⁷¹ Phelpstead, 2007, s.94,95

⁴⁷² Hope, 2017, s.110

⁴⁷³ Hope, 2017, s.119

⁴⁷⁴ Krag, 2009, s. 239

⁴⁷⁵ Krag, 2009, s. 239

⁴⁷⁶ Ommundsen, 2009, s.157

omfattende innflytelsen ideologien hadde i Europa var tanken om grense mellom kristne og ikke kristne og krige mellom dem.⁴⁷⁷ 1200-tallet var ifølge Kurt Villads Jensen korstogsideologiens høydepunkt, og det er rundt denne tiden *HM* og *KS* ble skrevet.⁴⁷⁸ På den tiden skrev Pave Innocens 3. *Quia maior*, som utviklet korstogsideologien videre ved at Gud har overlatt oppgaven å utslette hedninger og styrker korstogsbevegelsen i Europa og den sprede seg videre i Europa.⁴⁷⁹ Med dette i tankene kan man se en overlapp mellom korstogsbevegelsen og når sagaene ble skrevet. Carl Phelpstead skriver at *KS* ble skrevet ikke lenge etter Snorre Sturlasson *HM* i kommisjon fra den danske kongen Valdemar Valdemarsson.⁴⁸⁰ Mens *HM* og *KS* ble skrevet på midten av 1200-tallet, ble *OS* skrevet enten på tidlig 1200-tallet eller på slutten av 1100-tallet, samtidig var det også sannsynlig at sagaverket ble revurdert på 1230-tallet.⁴⁸¹ Med dette i tankene, kan vi se på hvorfor *OS* ikke har de samme korstogsideologiene når det gjelder fremstillingen av helgenene. Likevel ser vi en form for demonisering av hedendom i sagaverket når Håkon jarl søker en hedensk vismann i Sverige.⁴⁸²

Basert på hva som står ovenfor får man ikke et bilde av Knud Lavard som en prest og fyrste i samme person, men i stedet en korsfarer som sprer kristen ideologi utover ikke-kristne regioner ved å bygge kirker og borger.⁴⁸³ En grunn til at Knud Lavard blir fremstilt som en korsfarer kan argumenteres med hvordan han ble kanonisert. Kanoniseringen til St. Knud Lavard var ikke enkel, som skrevet i kapittel 4, ved at erkebiskop Eksil av Lund nektet å godkjenne hertugens helgendyrkelse på grunn av religiøse prinsipper.⁴⁸⁴ Men motivene til Svein Grathe og Valdemar var ikke bare politiske, men også militære når det på samme tid som mennene jobbet med å anerkjenne Knud Lavard som en helgen, planla de også korstog mot Venderne. De hadde sett i det tysk-romerske riket for inspirasjon når den tidligere keiser Henry II. ble kanonisert like før det andre korstoget.⁴⁸⁵ Men det var ikke før erkebiskop Eskil av Lunds involvering sent på 1160-tallet at Knud Lavard ble endelig godkjent som en helgen av kirken. Men det betydde ikke at St. Knud Lavard hadde en like stor kirkelig støtte som St. Magnus og Olav den hellige, siden

⁴⁷⁷ Jensen, 2006, s.34

⁴⁷⁸ Jensen, 2006, s.146

⁴⁷⁹ Jensen, 2006, s.146, 147

⁴⁸⁰ Phelpstead, 2007, s.26

⁴⁸¹ Phelpstead, 2007, s.13

⁴⁸² Orkeyinga saga, Kap. 36

⁴⁸³ Jensen, 2006, s.37

⁴⁸⁴ Antonsson, 2007, s.135

⁴⁸⁵ Antonsson, 2007, s.134

St. Knud av Odense etter hvert fikk en større rolle enn St. Knud Lavard.⁴⁸⁶ Knud Lavard ble assosiert med militæret og militaristiske kampanjer mot hedninger og ble ikke bare en ideal helgen for det danske kongedynastiet, men også de danske korstogene som Danmark utførte mot Baltikum. Og lauger som var dedikert til hertugen var fulle av korstogideologien.⁴⁸⁷ Kong Valdemar i sin tid som konge i Danmark var også opptatt av å bruke korstogsideologien i sitt politiske bilde ved å fremheve seg selv og faren sin Knud Lavard som en korsfarer.⁴⁸⁸

Helgener som St. Magnus og Olav den hellige, med andre skandinaviske helgener som St. Erik fra Sverige og St. Knud av Odense, som alle hadde lignede mønstre, ble skytshelgen til deres regioner og skapte en nasjonal følelse blant folk.⁴⁸⁹ Med dette i tankene og basert på *KS*, er Knud Lavard ikke den viktigste helgenene i sagaen, men hos Knud av Odense finner man *rex iustus* mønstrene som kan finnes hos St. Magnus og Olav den hellige som hans rettferdighet og fromhet.⁴⁹⁰ I introduksjonsdelen av *KS* skriver Herman Pålsson og Paul Edwards at sagaverket er delt i 3 deler og sagadelen om St. Knud av Odense er den sentrale historien, noe som forteller at historien om St. Knud Lavard er en mindre historie i sagaverket.⁴⁹¹

Erkebiskop Øystein Erlendsson, sto som vi har sett, for økningen og utviklingen av Olav den helliges ikonografi på midten av 1100-tallet med *Passio Olavi* og liturgien *LI*, som var basert på Øystein Erlendsson verk.⁴⁹² Med Knud Lavards kanonisering i 1169 markerte det, ifølge Nils Holger Petersen, en viktig politisk og religiøs forandring i dansk historie og grunnleggelse av dansk kongedynasti som etterligner andre latinske kongeriker som England og Frankrike på den tiden.⁴⁹³ Knud Lavards liturgi ble fremhevet av kongen av Danmark og kirken av ulike politiske grunner, som knyttes direkte til stabiliseringen av den danske kongerekken etter den danske borgerkrigen og håndheve Guds fred i landet som kirken bemannet.⁴⁹⁴

⁴⁸⁶ Antonsson, 2007, s.137

⁴⁸⁷ Antonsson, 2007, s.138

⁴⁸⁸ Jensen, 2006, s.52

⁴⁸⁹ Thomson, 2019, s.97

⁴⁹⁰ Knytlinga saga, Kap.29, 31

⁴⁹¹ Knytlinga saga, s.12

⁴⁹² Ommundsen, 2009, s.157

⁴⁹³ Petersen, 2015, s.130

⁴⁹⁴ Petersen, 2015, s.136,141

Kapittel 6: Konklusjon

Temaet for denne masteroppgaven går ut på å analysere enkeltvis og komparativt enkelte kilder som ble skrevet rundt tidsperioden fra 1100 til 1200-tallet. Denne perioden som jeg har sett på gjennom dette prosjektet, var en tidsperiode der religion og politikk var knyttet tett sammen. Hovedfokuset for denne oppgaven har vært å se på tre skandinaviske kongelige martyrhelgener som på ett eller annet vis har vært knyttet til makthaverens dynasti i regionene helgenene kommer ifra. Med lesning og analyse av sagaverk og liturgi, kan man få et innblikk i helgenenes rolle som en helgen og deres etterkommere forhold til helgenene og hvordan de bruker dem gjennom disse kildene.

Olav den hellige, St. Magnus og St. Knud Lavard var helt ulike individer med ulike motiver og historier når man ser generelt på dem. Olav den hellige, som vi har sett gjennom denne oppgaven, var den eneste som var konge og som vi har sett med kildene *Den legendariske saga*, *Heimskringla* og liturgien *Lux illuxit*, får vi et klart bilde av Olav Haraldsson som en rex iustus, ved at Olavs kongelighet er en av de viktige momentene i Olavsbildet. En lignende autoritær framstilling kan vi se hos Knud Lavard. Selv om det er en mindre prominens av kongeideologien i framstillingen av hertugen, ser vi en mer krigersk framstilling av denne ideologien der hertugens fromhet er knyttet til korstogideologien. Noe som kommer av Knud Lavards sønn Valdemars forhold til korstogene og korstogsideologien. Av alle helgenene i denne oppgaven er St. Magnus den som blir fremstilt som mest from basert på hans historie i *Orkneyinga saga* og liturgien. Hans stilling som jarl av Orknøyene er viktig, men Magnus sin fromhet og hans martyrdød er en større del av framstillingen av helgenen både i sagaen og i liturgien.

Som vi har sett gjennom dette prosjektet blir helligheten til de ulike helgenene beskrevet på ulike måter og i varierende grad basert på kilden og hvem som har skrevet den. St. Magnus sine kapitler i *Okneyinga saga* beskriver en typisk helgenhistorie med hagiografiske trekk, der St. Magnus lever et fromt liv med at han er jarl av Orknøyene, deretter blir han bedratt av sin fetter Håkon jarl og henrettet og etter hans død og begravelse, får vi en liste over mirakler som helgenen påfører de blinde og de syke. Det samme mønstrene ser vi i *Den legendariske saga* med Olav den hellige som blir fremvist som en from konge i samsvar med rex iustus-ideologien og avslutter verket med en liste over mirakler som Olav den hellige har utført mens han var i live og etter at han var død. Slike mirakelhistorier finner man ikke i *Knytinga saga* eller i Saxo Grammaticus *Gesta Danorum*. Dette kan komme av at hertugens *vita* ikke hadde overlevd da sagaverket ble skrevet og at Saxo var mer opptatt av å skape en nasjonal identitet gjennom sitt

verk enn et religiøst verk. Olav den hellige og St. Knud Lavard har begge mirakelhistorier knyttet til seg der de hjelper sine etterkommere, noe som handlet om å knytte helgenene og kongene nærmere sammen og legitimere dem, noe som kan forstås basert på hvordan politikken så ut på 1100 og 1200-tallet i Europa og Skandinavia.

Eric Hoffmann har som vi sett, skrevet om skandinaviske martyrhelgener og han påpeker at historiene ble framstilt på lignede måter ved å inneholde de samme temaene. Ett av temaene handlet om at de som sto bak fallet til helgenene ble ansett som judaslignede individer som bedrar helgenene på grunn av deres grådighet. Individer som Kalv Arnesson og prins Magnus blir demonisert for deres rolle som helgenenes motstandere og drapsmenn. Kalv Arnesson blir den typiske kongemorderen og prins Magnus en forræder, ifølge Saxo, grådig og familiemorder. I *Orknøyinga saga* blir Håkon jarl ikke demonisert, men forfatteren legger ikke skylden på mordet på St. Magnus på Håkon alene. Dette er nok på grunn av forfatteren av *Orknøyinga saga* sitt forhold til Harald Maddason, og at han fikk mye av sine kilder fra folk fra Orknøyene.

Lux Illuxit gir et bilde av Olav den hellige som den typiske kongelige martyrhelgenen, slik som erkebiskop Øystein Erlendsson ønsket å fremstille helgenkongen. Her får vi et bilde av Olav som en ideell konge, mens i *Nobilis Humilis* får vi fremstillingen av St. Magnus, ikke som kongelig, men som en hellig mann og martyr. Dette igjen viser hva man anså som de viktigste trekkene ved disse to. I Olavsbildet var det aspektene av Olav som idealtypisk martyrkonge som var viktig å fremstille, mens for St. Magnus er det hans martyrdom, helligdom og fromhet. Liturgien til St. Knud Lavard gir ulike bilder av helgenen i de to eksemplene jeg har tatt frem. For det ene viser liturgien til Knud Lavard som en typisk helgen som viser veien for menneskeheten, men for det andre, i *Beatur vir*, ser vi igjen det autoritære og det militære som er knyttet sammen med korstogsideologien.

Gjennom lesningen og analyse av disse verkene får vi se et klart bilde av hvordan mennesket i middelalderen så fyrstelige martyrhelgener som St. Knud Lavard, Olav den hellige og St. Magnus. Vi ser at helgener som har adelig og kongelig bakgrunn ikke bare spiller rollen som helgen, men vi ser også hvilken rolle de hadde som tidligere konger, regenter og stamfedre til dynastier. Samtidig har helgenene det militære aspektet der de har rollen som Kristi soldater. Med dette ser vi at i middelalderen henger religion og politikk tett sammen. Helgenenes dynastiske forhold til deres etterkommere har den samme virkning, å legitimere kongen til folket og kirken. Med legitimering ser vi også delegitimering av helgenenes motstandere ved å knytte dem til Judas og hedendom.

Etter det første korstoget i 1099, spredte innflytelsen seg i Vest-Europa og Skandinavia gjennom middelalderen. En av innflytelsene som vi har sett gjennom denne masteroppgaven er hvordan helgenene blir framstilt i sagaverker og liturgier skrevet på 1100 og 1200-tallet. Med Olav den hellige og St. Knud Lavard ser vi en klar intensjon om å beskrive disse to helgenene som korsfarere. Med St. Knud Lavard var det politisk. Kong Valdemar anså seg selv som en korstogskonge og dro i korstog mot venderne og knyttet mye av sin politikk til denne ideologien for å styrke både sin egen stilling som konge og Danmark. Med Olav den hellige var det ikke politisk grunn for å fremheve han som en korsfarer som St. Knud Lavard, men på grunn av at Olav ble regnet som en misjoneringskonge og i korstogeideologien er misjonering knyttet sammen med å dra på korstog, ble Olavsbildet på 1100 og 1200-tallet en korsfarer. Korstogsideologien finnes ikke i liturgien eller i sagaverket til St. Magnus. På grunn av at man finner denne ideologien i fremstillingene av helgenene, ser vi hvor bredt korstogsideologien var spredt og hvordan helgenene fungerer innenfor disse rammene.

Gjennom sagaverk og liturgier har vi i varierende grad fått et inntrykk av forholdet mellom helgenene og deres etterkommere. Historier der helgenene hjelper deres etterkommere via mirakler forteller mye om deres forhold, og i visse tilfeller sier det noe om hva helgenenes etterkommere ønsker å fortelle. Dette kunne man se med kong Valdemar og St. Knud Lavard. Valdemar ønsket å kanonisere sin far Knud Lavard, noe som var politisk motivert. Forholdet mellom far og sønn som forholdet mellom helgen og konge, blir legitimert med mirakelhistorien der St. Knud Lavard hjalp Valdemar i et viktig slag mot slutten av den danske borgerkrigen. I Norge med Olav den hellige ser vi forholdet mellom Olav den hellige og hans halvbror Harald Hardråde, som kongene i Norge i middelalderen stammet fra. Historiene som knytter sammen Olav og Harald var ikke bare for å fremheve forholde mellom brødre i *Heimskringla* og *Den legendariske saga*, men også forholdet mellom det norske kongedynastiet og Olav den hellige, som på 1200-tallet ble regnet som Norges evige konge. Forholdet mellom St. Magnus og Rognvald Kali i *Orkneyinga saga* blir ikke fremstilt på samme måte som forholdet mellom Valdemar og St. Knud Lavard i *Knytlinga saga* eller Olav den hellige med Harald Hardråde i *Heimskringla* og *Den legendariske saga*, på grunn av mangel av slike mirakelhistorier mellom helgenen og jarlen som en kan finne i de andre sagaverkene. Men forfatteren av *Orkneyinga saga* forteller i stedet om en ed som Rognvald Kali gjør i St. Magnus navn. Plasseringen av denne eden er rett før Rognvald Kali begynner å vinne kampen mot Paul jarl. Dette kan leses som en mirakelhistorie, men ikke på et lignede måte som i de andre sagaverkene, men et litterært mirakel.

I liturgiene får vi se hvordan kirken ønsker å fremstille helgenene. *Lux Illuxit* gir en lignede bilde av Olav den hellige som vi finner i *Den legendariske saga* på grunn av det hagiografiske innholdet av begge verkene. Øystein Erlendsson hadde en stor innflytelse over Olavsbildet på 1100 og 1200-tallet ved at han utviklet Olavsbildet til Norges evige konge. Verket *Passio Olavi*, som ble skrevet av Øystein Erlendsson selv, hadde en stor innflytelse som påvirket de senere verkene av Olav den hellige. *Lux Illuxit* har derfor en todelt funksjon av Olavsbildet. Det første er at Olavs rolle i det norske kongemakten og det andre Olavs rolle som helgen og beskytter over Norge. *Nobilis Humilis* gir ikke en fremstilling av St. Magnus som en fyrste, men også som en helgen, martyr og beskytter av Orknøyene, som tyder på St. Magnus rolle som helgen når liturgien ble skrevet. På grunn av en mangel av referanse av helgenen som en fyrste, kan en se at helgenrollen til St. Magnus som en beskytter over Orknøyene og folket var sterkere enn St. Magnus forhold til hans etterkommer, selv om jarlens kanonisering var politisk drevet. *Antiphona Super Magnificat* gir det samme tradisjonelle fremstillingen av St. Knud Lavard der han også er en beskytter og martyr. Men det er *Beatus vir* som knytter hertugen med politikken i Danmark i 1100-tallet der korstog og korstogideologien var sterk. Alle liturgiene gir det samme bildet av at helgenene er beskyttere for deres regioner, som knyttes sammen med deres rolle som skytshelgener.

Litteraturliste

Sekundærkilde:

Antonnsen, Haki. (2007). *St, Magnùs of Orkney: A Scaninavian Martyr-Cult in Context*. Boston: BRILL.

Andersen, Per. Heebøll-Holm, Thomas K. (2012). *Saxo og hans samtid*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Bagge, Sverre. (1987). *The Political Thought of the Kings Mirror*. Odense University Press.

Bagge, Sverre. (1991) *Society and Politics in Snorri Sturlason`s Heimskringla*. Los Angeles: University of California press.

Bagge, Sverre. (2002). *Mellom kildekritikk og historisk antropologi: Olav den hellige, aristokratiet og rikssamlingen*. Historisk Tidsskift, Bind. 81, s.173-212- Universitetsforlaget.

Bagge, Sverre, (2014). *Cross & Scepter: the rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Bagge, Sverre, (2015). *Olav den hellige som Norsk konge*. Historisk tidsskift. Bind 94. s.555-587. Universitetsforlaget.

Bagge, Sverre. (2016). *The Old Norse Kings saga and European Latin Historiography*. The Journal of English and German Philology. Vol. 115. No. 1. pp. 1-38. University of Illinois Press.

Beuermann, Ian. (2011). Jarla Sogor Orkneyja. Status and power of the earls of Orkney according to their sagas. *Ideology and power in the Viking and Middle Ages: Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney and the Faeroes*. Leiden: BRILL

Bergagsel, John. (2015). Kanute, cuius est Dacia? Knud Lavard, dux danorium.

Of Chronicles and Kings: national Saints and the emergence of States in the High Middle Ages. Museum Tusulanum Press.

Brengsbo, Michael. Jensen, Kurt Villads. (2004). *Det danske imperium: storhed of fald*. Aschehouh Dansk Forlag A/S.

Chesnutt, Michael. (2003). General Introduction. *The medieval Danish liturgy of St. Knud Lavard*. s.3-9. C.A Reitzel A/S.

DuBois, Thomas A. Inwersen, Niels. (2008). St. Knud Lavard: A Saint for Denmark, *Sancity in the North*. Toronto. University of Toronto press Incorporated.

Edwards, Owain. (2008). Somebody`s telling stories: the medieval legend of st. Olav. *Edda* Vol.108. (2008). Universitetsforlaget.

Ferrero, Mario. (2013). The Cult of Martyrs. *The Journal of Conflict Resulution*. Oct 2013, vol. 57. S. 881-904. Los Angeles, CA: SAGE Publications.

Feldbæk, Ole. (2010). *Danmarks historie*. København: Gyldendal.

- Gad, Tue. (1961). *Legenden I Dansk Middelalder*. Danks København: Videnskabs Forlag A/S.
- Gosh, Shami. (2001). *Kings `Sagas and Norwegian history: Problem and Perspectives*. Boston: BRILL.
- Helle, Knut. (2011). *Hvor star den historiske sagakritikken i dag?*. Collegium Medievale 2011.
- Hope, Steffen. (2015). *Constructing institutional identity through the cult of royal saints, c. 1050-c.1200*. University of Southern Denmark. Centre for Medieval Literature.
- Jesch, Judith, (2013). *Earl Rognvaldr of Orkney, a poet of the Viking Diaspora*. Journal of the North Atlantic, vol 4. pp. 154-160- Eagle Hill Institute.
- Jensen, Kurt Villads. Lind, John H. Jensen, Carsten Slech. Bysted, Ane L. (2012). *Jerusalem in the north, Denmark and the Baltic Crusades, 1100-1522*. Turnhout: Brepols
- Jensen, Kurt Villads. (2006). *Korstogene*. Cappelen.
- Jensen, Kurt Villads. (2015). *Creating a Crusader Saint: Snaute Lavard and Others of that ilk. Of chronicles and Kings: National Saints and the emergence of Nation States in the High Middle Ages*. Museum Tuscalum Press.
- Krag, Claus. (2009). *Norges Historie: fram til 1319*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krag, Claus. (2005). *Vikingtid og rikssamling: 800-1130*. Oslo: Aschehoug.
- Krag, Claus. (2015). *Norges Historie: Fram til 1319*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Knirk, James E. (1996). *Tolv vintre hadde kristendommen vært i Norge: norske runesteiner forteller om kristningen. Fra hedendom til kristendom: Perspektiver på religionsskiftet i Norge*. Ad Notam Gyldendal AS: Oslo
- Lindow, John. (2008). *St Olaf and the Skalds. Sancity in the North: Saints, Lives, and Cults in Medieval Scandinavia*. Toronto. University of Toronto press Incorporated.
- Lind, John H. (2015). *Knes Knautus: Knud Lavard`s Political Project. Of chronicles and Kings: National Saints and the emergence of Nation States in the High Middle Ages*. Museum Tuscalum Press.
- Langslet, Lars, Roar. (2011). *Spor etter Helgenkongen*. Oslo: Forl. Press.
- Mundal, Else. (2004). *Sagalitteraturen. Håndbok i norrøn filologi*. Bergen: Vigmstad & Bjørke AS
- Melve, Leidulf. (2010). *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers Forlag
- Moseng, Ole Georg. Opsahl, Erik. Pettersen, Gunnar I. Sandmo, Erling. (2018). *Norsk historie: 750-1537*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Orkney Image Library. (2005). *The St Magnus Hymn, or Nobilis Humilis*.
<https://photos.orkneycommunities.co.uk/picture/number900.asp>

- Ourand, Jane Swotchak. (1988). *Charlemagne and Kingship: the responsibility of absolute power*. University of Massachusetts Amherst.
- Ommundsen, Åslaug. (2009). *A saint and his sequence: singing the Legend of St. Olaf*. Viking and medieval Scandinavia. (2009), Vol. 5, p. 151-176. Brepols Publishers.
- Phelpstead, Carl, (2007). *Holy Vikings: Saints Lives in the Old Icelandic Kings Sagas*. Arizona Board of Regents for Arizona State University.
- Petersen, Nils Holger. (2015). The Image of St. Knud Lavard in his liturgical Offices and its Historical impact. *Of chronicles and Kings: National Saints and the emergence of Nation States in the High Middle Ages*. Museum Tuscalum Press.
- Palivez, Marion. (2015). *Between Kings and Outlaws: a space of dissent in medieval Icelandic Litterature?* 16th International saga Conference, Zurich, 2015.
- Pålsson, Herman. Edwards, Paul. (1986). *Knytlinga saga: The history of the kings of Denmark*. Odense: Odense University Press.
- Riis, Thomas. (2015). The signifance og 25 June, 1170. *Of chronicles and Kings: National Saints and the emergence of Nation States in the High Middle Ages*. Museum Tuscalum Press.
- Rindal, Magnus. (1996). *Fra hedendom til kristendom: perspektiver på religionsskiftet i Norge*. Ad notam Gyldendal: Oslo
- Skòrzenska, Joanna A. (2011). Family matters? The Cults of the Scandinavian Royal martyrs. *Ideology and Power in the Viking and Middle Ages: Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney and the Faeroes*. Leiden: BRILL
- Skre, Dagfinn. (1998). Missionary Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events. *Scandinavian journal of history*. 1998, Vol.23, p.25. Stockholm: Almqvist and Wiksell Periodical Co
- Sigurdsson, Jòn Vidar. (2011). Kings, Earls and Chieftans. Rulers in Norway, Orkney and Iceland c.900.1300. *Ideology and Power in the Viking and Middle Ages: Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney and the Faeroes*. Leiden: BRILL
- Sønnesyn, Sigbjørn Olsen. (2015). Only through time time is conquered: Liturgy, History, and the Timeless Aspirations of the Temporal. *Of chronicles and Kings: National Saints and the emergence of Nation States in the High Middle Ages*. Museum Tuscalum Press.
- Stang, Margrete C. (2013). *Den døde Kongen: Maktspill, kirkepolitikk og et alterfrontale fra 1290-tallet*. *Kunst og kultur*. Nr. 3. (2013). s.158-168.
- Tillich, Paul. (1958). *The Religious Symbol*. Daedalus, Symbolism in Religion and Litterature. vol.87, s.3-21. The MIT Press.
- Tomany, Maria-Claudia. (2008). Sacred Non-Violence, Cowardice Profaned: St. Magnus of Orkney in Nordic Hagiography and Historiography. *Santiety in the North: Saint, Lives, and Cult in Medieval Scandinavia*. Toronto: University of Toronto Press.

Thomson, William P.L. (2008). *The New history of Orkney*. Mercat press.

Theilmann, John M. (1990). *Political Canonization and Political Symbolism in Medieval England*. Journal of British Studies. Jul. 1990, Vol. 29, no. 3. Cambridge University Press.

Tarcynski Tomasz. (2011). The King and the Saint against the Scots: the Shaping of the English National Identity in the 12 Century Narrative of King Athelstan`s Victory over His Northern Neighbours. *Imagined Communities: Constructing Collective Identities in medieval Europe*. Volum;8. pp.85-102. BRILL.

Woods, Joseph, M. (1921). *The Rise of the Papal States up to Charlemagne`s Coronation*. The Catholic historic Review, 1921. Vol.7, no.1, s.44-54. Catholic University of America Press.

Wærdahl, Randi. (2011). In the Norwegian Kings Spere of Interest. *The Incorporation and Integration of the King`s Tributary Lands into the Norwegian Realm c.1195-1397*. BRILL: Boston

Withworth, Ben. (2019). *Can we reconstruct the medieval liturgy of St. Magnus?* Scottish music review. Vol.5, s.139-164

Wieruszowski, Helene. (1963). *Roger II. of Sicily, Rex-Tyrannus, In Twelfth-Century Political Thought*. Speculum, Jan. 1963, Vol. 38, No.1, s.46-78. The University of Chicago Press.

Primærkilde:

Bibelen oversatt av Bibelselskapet: <https://bibel.no/nettbibelen>

Den legendariske Olavssaga. (2000). Oversetter. Floknes, Kåre. Hafrsfjord: Erling Skjalgssonselkapet.

Gesta Danorum. (2000). Saxo Grammaticus. *Saxo Danmarkshistorie 2*. Oversatt. Zeeberg, Peter. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gab forlag.

Heimskringla. (1899). Snorre Sturlasson. *Snorre Sturlasson kongesagaer «Stormutgaven»*. Oversatt. Holtmark, Anne & Arup Seip, Didrik. J.M Stenersens forlag AS.

Knytlinga saga. (1986). Ed. og oversatt. Pålsson, Herman & Edward, Paul. Odense University Press.

Orkneyinga saga. (1981) Ed. Og Oversatt. Pålsson, Herman & Edward, Paul. Penguin books.

